

د پوهنې وزارت

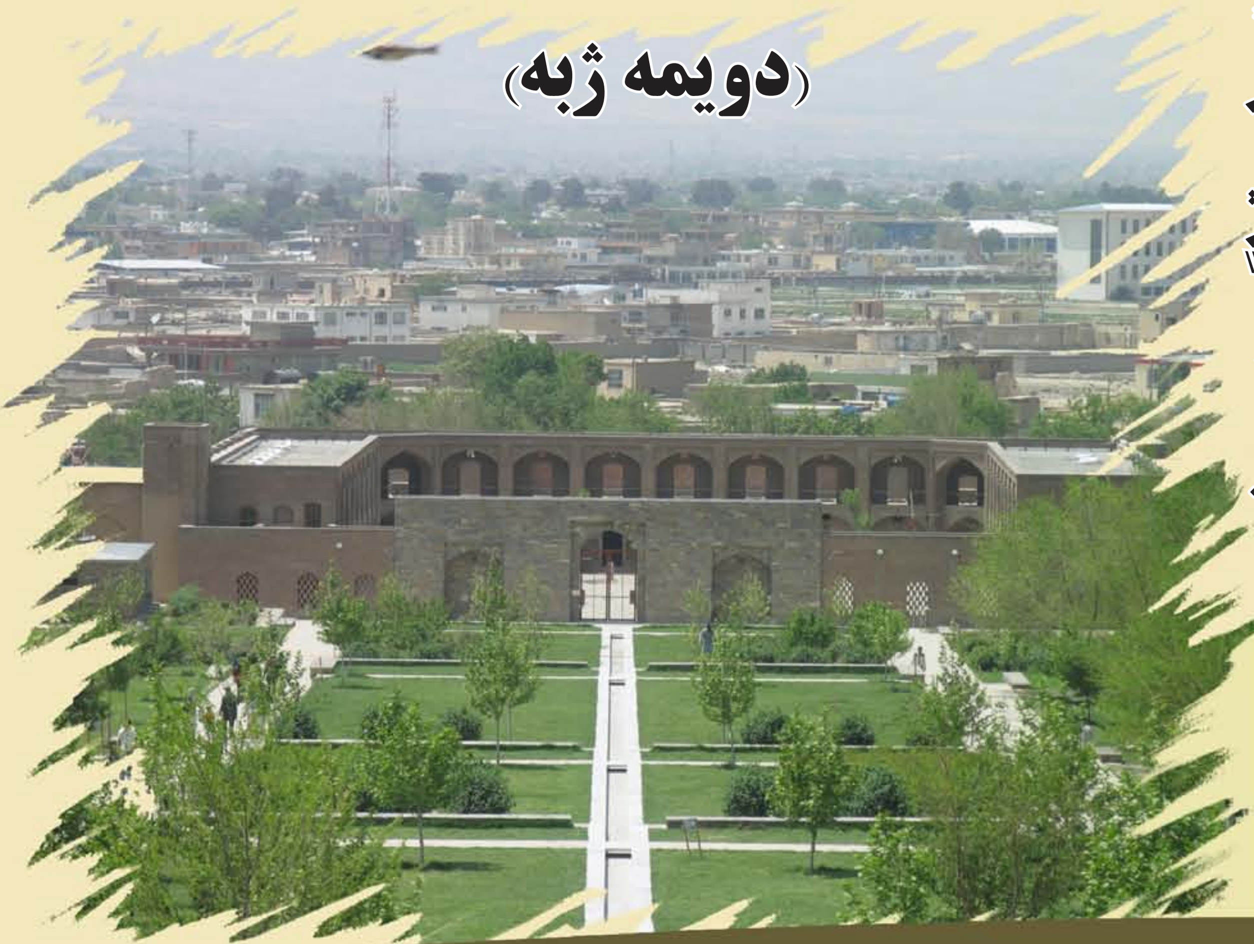
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

پښتو

لسم ټولګی

(دویمه ژبه)

پښتو _ لسم ټولګی (دویمه ژبه)

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ . ش.

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

پښتو

لسم ټولګی

دویمه ژبه

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

لیکوالان:

ـ څېړنوال سید محی الدین هاشمي

ـ پوهنوال احمد شاه زغم

علمي او مسلکي ایډیټ:

ـ پوهنمل بریالی باجوړی

دیني، سیاسي او کلتوري کمېټه:

- ډاکټر عطاء الله واحدیار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.
- حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
- مولوي محمد آصف کوچی

د څارنې کمېټه:

ـ دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین.

ـ دکتور شېرعلي ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤول.

ـ د سرمؤلف مرستیال عبدالظاهر ګلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس.

ډیزاین:

ـ صفت الله مومند

کمپوز:

ـ صدرالدین ابراهیم خېل

بسم الله الرحمن الرحیم

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ایماق، هم پشه یان
دا هېواد به تل ځلېږي
لکه لمر پر شنه اسمان
په سینه کې د اسیا به
لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

ګرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده‌کړې په بهیر کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده‌کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، دوطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لیک لړ

دعـا

ـ حمد څه ته وايي، څوک يې په اړه خبرې کولی شي؟

ـ تاسې د تېرو ټولګيو د پښتو لوست په کتابونو کې د حمد په نامه څه لوستي دي؟

ـ د کومو شاعرانو حمدونه مولوستي دي؟

د حمد لغوي معنا ثنا صفت اوستاينه ده، په ادبي اصطلاح هغه منظومه وينا يا شعر دی چې د اللهﷻ ستاينه او صفت پکې راغلی وي.

د پښتو ژبې د پخوانيو او اوسنيو شاعرانو د شعرونو په ديوانونو يا چاپ شويو ټولګو کې داسې شعرونه زموږ مخې ته راځي چې هغه د اللهﷻ صفت او ستاينې ته ځانګړي شوي وي. په دغو شعرونو کې شاعران له خپل استعداد او پوهې سره سم د شعر په خوږه ژبه او په زړه پورې ډول د خدایﷻ عظمت او صفتونه بيانوي. موږ د دې ټولګي د پښتو لوست کتاب د کاظم خان شيدا په يو حمديه شعر پيلو و.

ای د کل جهان صنیعه ای د هر آسمان بدیعه
کامله قدرت د تا دی نادره صفت د تادی
لوی دیوان دې مرتب کړ چې انسان دې منتخب کړ
هر ورق دې گوناگون دی هر مضمون دې بو قلمون دی
هره ورځ ورق گردان یې مخترع د نوي شان یې
تاله خاورو آدم ساز کړ تا همراز او تا دم ساز کړ
چې په ملک کې دې وجود دی بهره مند د تا په جود دی
مار هم خپله روزي مومي گاه خوړل کا، گاهې شومي
دیده واخلي له عقربه لقمه ورکړې زما ربه !
ستا کرم پاکه سبحانه
مگس نه شړي له خوانه

(کاظم خان شیدا)

کاظم خان شیدا د افضل خان ختک زوی، د اشرف خان هجري لمسی او د خوشحال خان ختک کړوسی دی. د زوکړې کال یې (۱۱۳۵) هجري قمري اټکل شوی او تر (۱۱۹۴هـ.ق.) کال پورې یې ژوند یقیني دی. د پښتو پیاوړی نازکخیاله شاعر دی، د شعرونو دیوان یې په افغانستان او پښتونخوا کې څو ځله چاپ شوی دی.

د متن لنډیز:

ای خدایه د ټول جهان جوړونکیه او د هر آسمان پیداکوونکیه، ته بشپړ قدرت لرې او ټولې ستاینې او نمانځنې تاله ره دي. تادکا ئیناتو لوی دیوان مرتب کړ او انسان دې د ځمکې پرمخ د خپل خلیفه په توگه وټاکه. ته د ډول ډول مخلوقاتو خالق یې. آدم دې له خاورو جوړ کړ او ټولو مخلوقاتو ته روزي رسوونکي یې. پر مخلوقاتو ستا کرم او احسانونه ډېر او له شمېره تېر دي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي. وروسته دې زده کوونکي په نوبت سره د دې حمدیه شعر یو یو بیت د ټولګي په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا په مهال د هغوی د غلطیو سمون وکړي.

۲ـ زده کوونکي دې پر دریو ډلو ووېشل شي: یوه ډله دې د متن عربي کلمې، بله دې دري کلمې او دریمه ډله دې پښتو کلمې په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې خپلې په نښه کړې کلمې د تختې پرمخ ولیکي.

۳ـ ښوونکی دې پر تخته لیکل شوې کلمې د زده کوونکو په وسیله معنا او هغه چې زده کوونکي یې نشي معنا کولی پخپله دې معنا کړي. زده کوونکي دې هغه پخپلو کتابچو کې ولیکي.

۴ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د لوستل شوي متن مفهوم په خپلو خبروکې د ټولګیوالو په وړاندې ووایي.

۵ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:

صنیع، بدیع، نادر، بوقلمون، عقرب، شومي، خوان.

۶ـ درې درې تنه زده کوونکي دې په نوبت سره پورته شي، یو دې لومړی د حمد یو بیت د کتاب له مخې ولولي، دویم دې هغه د املاء په ډول پر تخته ولیکي، دریم زده کوونکی دې هغه معنا کړي، دا لړۍ دې تر پایه په ټولو زده کوونکو پلې کړای شي، ښوونکی دې د اړتیا په پر مهال مرسته وکړي.

۷_ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- د نړۍ جوړونکی او د مخلوقاتو پیدا کوونکی څوک دی؟
- څوک د لوی خدای ﷻ ځینې قدرتونه بیانولی شي؟
- څوک د کاظم خان شیدا په ا ړه معلومات ورکولی شي؟
- څوک د حمد او نعت توپیر کولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دې حمد مفهوم پخپلو الفاظو کې ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

په قیامت به وي د عرش تر سیوري لاندې
بـادشـاهـان چـې عــادلان شـي عـدل کاندې
پــه هــر قـــوم چــې کــرم د کــردګــار شي
ســـرداران بــه یــې دیــنــداره نیکو کــار شي
نـښـانـه د خــدای د قـهـر بـد حـاکـم دی
چې هېڅ عـدل انـصـاف نـه لـري ظـالـم دی
((عبدالقادر خټک))

نعت

ـ څوک د نعت په لغوي او اصطلاحي معنا پوهېږي؟

ـ په نعت کې کوم موضوعات راځي؟

ـ په نعتونو کې کوم ډول مطالب بيا نېږي؟

نعت په لغت کې غوره او نېکې ستاينې ته وايي او په اصطلاح کې هغه منظومه يا منثوره وينا ده، چې د اسلام د ستر پيغمبر حضرت محمد ﷺ ستاينه او صفت پکې شوي وي.

زموږ د دې ټولګي د پښتو دويم لوست د خوشحال خان خټک نعتيه کلام ته ځانګړی شوی دی.

ترلـــک زیـــات پیغمبـــران دي / څوک نبیان څوک مرســـلان دي
همـــه واړه نیـــک کـــردار دي / امینـــان دي وفـــادار دي
عالمـــان دي، راســـتګویان دي / د وګـــړو نیکخواهـــان دي
نـــه یـــې نفس نـــه یـــې هـــوا وه / هـــره چـــاره یـــې پـــه رښـــتیاوه
یـــا بـــه وحـــې یـــا الهـــام و / چـــې یـــې چاوتـــه کلام و
زیـــات او کـــم ویـــل یې نـــه کړه / چـــې یـــې کـــړه واړه یې ښـــه کړه
محمـــد پکـــې افضـــل دی / هـــم آخـــر دی هـــم اول دی
د دیـــن کار پـــه ده تمـــام شـــو / خاتمـــت د ده پـــه نـــام شـــو

(خوشحال خان ختک)

خوشحال خان ختک:

خوشحال خان ختک د شهباز خان ختک زوی، د پښتو ژبې پیاوړی شاعر، لیکوال، ملي مشر او لارښود و. په (۱۰۲۲) هجري قمري کال د پښتونخوا په سرای اکوړي کې زیږیدلی و. په (۱۱۰۰) هجري قمري کال یې د (۷۸) کلونو په عمر له دې نړۍ سترګې پټې کړې دي.

خوشحال خان په نظم او نثر کې زیات شمیر آثار لیکلي دي، چې د بېلګې په توګه یې د اشعار و کلیات، دستارنامه، طب نامه، فراقنامه، فضل نامه او نورو نومونه اخیستلی شو.

دمتن لنډیز:

تر یو لک او څلرویشت زره زیات او کم پیغمبران او د خدای استازي و و. په دوی کې چا د نبیانو او چا د مرسلانو مرتبه درلوده. دوی رښتیني او د غوره اخلاقو بېلګې وې. خلکو ته یې د خدای جَلَّ جَلالُه د وحې په رڼا کې هدایت او لارښوونه کوله. په دغو ټولو کې محمد ﷺ ډېر غوره او د لوړې مرتبې خاوند دی، که څه هم ظاهراً دې نړۍ ته له نورو ټولو پیغمبرانو وروسته راغلی دی، په معنا کې له ټولو مقدم دی او نبوت په ده باندې ختم شوی دی.

فعالیتونه

۱ـ د ښوونکي له خوا د متن تر لوستلو او لازمو څرګندونو وروسته دې زده کوونکي متن په چوپه خوله په ډېر دقت سره ولولي، بیا دې له څو زده کوونکو څخه وغوښتل شي چې په وارسره متن په لوړ غږ د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

۲ ـ ښوونکی دې د متن ستونزمن لغتونه له معنا سره پرتخته ولیکي. بیا دې زده کوونکي په نوبت سره وروبولي چې هغه په مناسبو جملو کې وکاروي. ښوونکی دې د اړتیا په وخت کې مرسته ورسره وکړي. زده کوونکي دې پر تخته لیکل شوې جملې پخپلو کتابچو کې ولیکي.

۳ـ زده کوونکي دې دوه دوه د تختې مخې ته وروبلل شي. یو تن دې د شعر یو بیت ولولي او بل دې هغه معنا کړي. دا لړۍ دې په ټول ټولګي کې پلې کړای شي.

۴ـ زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې د شعر مفهوم پخپله ژبه بیان کړي.

۵ـ ښوونکی دې دا لاندې بیتونه پر تخته ولیکي، زده کوونکو ته دې لارښوونه وکړي چې هغه په خپلو کتابچو کې ولیکي او هغه دې تشریح کړي:

تـر لـک زیـات پـېـغـمـبـران دي
څـوک نـبـیـان څـوک مـرسـلان دي
هـمـه واړه نـېـک کـردار دي
امـیـنـان دي وفـادار دي
مـحـمـد پـه کـې افـضـل دی
هـم آخـر دی هـم اول دی

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې دلوست د زده کړې ارزونه وشي:

- پېغمبر چاته ویل کېږي ؟
- نبي څوک دی ؟
- وحې څه ته وايي ؟
- پېغمبرانو به څنګه ټولې چارې د وحې په رڼاکې ترسره کولې ؟
- حضرت محمدﷺ ولې ترنورو پېغمبرانو افضل دی ؟

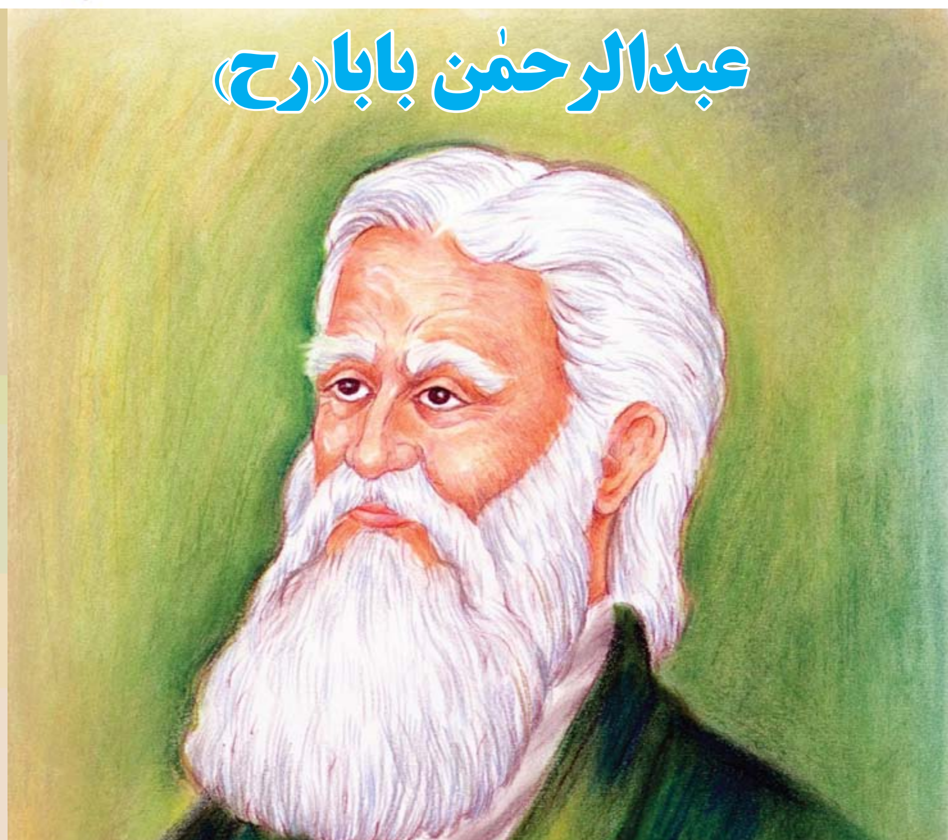
کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د حضرت محمدﷺ د غوره اخلاقو په اړه څو کرښې ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

تر شیرین اسم دې جار شم محمدهﷺ
سرفراز دې په دیدار شم محمدهﷺ
سعادت د دواړو کونو زما دا دی
که دې خاورې د دربار شم محمدهﷺ
ستا ثنا به د لویي ویلای نه شم
که بلبله د سهار شم محمدهﷺ
((رحیمداد))

عبدالرحمٰن بابا (رح)

ـ تاسې د پښتو په پخوانيو شاعرانو کې څوک پېژنئ!

ـ د مخه مو د عبدالرحمٰن بابا شعرونه لوستي، د هغه په هکله معلومات لرئ!

د پښتو ادب تاريخ په دويمه يا منځنۍ دوره کې ډېر پياوړي شاعران تېر شوي، چې د ادبي آثارو په رامنځته کولو يې د پښتو ادبي پانګې ته ډېره بډاينه ورېخښلې ده. ددغې دورې په نوميالیو شاعرانو کې يو هم عبدالرحمٰن بابا دی، چې د خپل خواږه او عالي شعر له برکته يې لوړ نوم او شهرت په برخه شوی او په ولس کې يې دومره مقبوليت تر لاسه کړی، چې د ((بابا)) په لقب منلی او نمانځل شوی دی. په دې لوست کې نوموړی درپېژنو:

د پښتو خوږ ژبی شاعر او نومیالی عارف عبدالرحمٰن بابا(رح) په (۱۰۴۲) هجري قمري کې کال کې د پښتونخوا پېښور ښار د بهادر په کلي کې نړۍ ته سترګې پرانیستې وې. پلار يې عبدالستار نومېده او د مومندو پښتني قبيلې ته منسوب و.

عبدالرحمٰن بابا لومړني ديني علوم په خپل کلي او شاوخوا سيمو کې لوستي وو. په ځوانۍ کې د لوړو ديني علوموپه زده کړې پسې کوهاټ ته ولاړ. هلته يې د مروجو ديني او ادبي علومو د زده کړې تر څنګ د هغه سيمې له مشهور عارف او روحاني شخصيت حاجي بهادر کوهاټي(رح) څخه په طريقت کې لاس نيوی کړی و. کله چې عبدالرحمٰن بابا د ديني علومو د زده کړې له بشپړولو وروسته خپل ټاټوبي پيښور ته راغی، نو د خپل پلرني کلي پرځای يې په هزارخانه کې استوګنه غوره کړه. د ژوند تر پايه په همدې کلي کې اوسېدلی دی.

وايي چې عبدالرحمٰن بابا له کوچنيوالي څخه د لوړ ادبي ذوق او پياوړي استعداد خاوند و. د ځوارلسو پنځلسو کلونو په عمر يې په شعر ويلو پيل کړی او بيا په دې لړ کې د استادۍ پوړ ته رسېدلی دی. د ځانګړي ادبي مکتب خاوند دی. د خپل وخت او را وروسته زمانې ډېرو شاعرانو يې د ادبي لارې پېروي کړې ده.

د عبدالرحمٰن بابا په شعرونو کې د بېلا بېلو ديني، اخلاقي او نورو ټولنيزو مسايلو تر څنګ د پښتو ژبې د پخوانيو شاعرانو، لکه: ميرزا خان انصاري، دولت لواڼي، خوشحال خان خټک، او د دري ژبو شاعرانو: سنايي غزنوي، حافظ شېرازي او نورو نومونه ياد کړي او د هغوی ادبي پوړ او مقام يې ښودلی دی. له دې څخه څرګندېږي چې بابا د پښتو او دري ادبياتو ښه ژوره مطالعه درلودله.

عبدالرحمٰن بابا د خپل پاخه او خواږه شعرله برکته دومره شهرت او مقبوليت ترلاسه کړی چې هغه تراوسه د بل پښتون شاعر په برخه شوی نه دی. په افغان اولس کې د هغه د عزت، عقيدت او درناوي اندازه له دې هم معلومېږي، چې د ((بابا)) په درانه لقب يې منلی او نمانځلی دی.

د شعر او وينا محبوبيت يې تر دې اندازې دی چې د لويو،وړو، ښځو او نرو په خولو

او ژبو ګرځي. شعرونه یې خلک په ورځنیو خبرو اترو کې د متلونو په بڼه کاروي او د یوه پاخه باوري سند په توګه ورڅخه کار اخلي. د عبدالرحمٰن بابا شعر د زمانې او وخت له غوښتنو او د خلکو له مزاج سره برابر دی. د وعظ، نصیحت، سلوک او معرفت ډېرې ژورې معناګانې یې په شعرونو کې شته.

د عبدالرحمٰن بابا له شعرونو څخه دا څرګندېږي، چې د هغه مینه له الله(ج) سره هم ده او د هغه له مخلوق سره هم. بابا موږ ته د پند، عبرت، ننګ، غیرت، لوړ همت، قناعت، سخاوت زیار زحمت او ریاضت خبرې هم کوي او د یو حکیم فلسفي او متفکر انسان په څېر له هر ډول تعصب، ځان غوښتنې، تنګ نظرۍ، کرکې او کینې څخه د ځان ژغورنې لارې هم راښیي. بابا که له یوې خوا موږ ته د اخلاقي او روحاني رنځونو درمل را په ګوته کوي، نو له بلې خوا د یو اجتماعي مصلح او خیر غوښتونکي په شان د دنیوي او آخروي نېکمرغیو لارې چارې هم راته جوتوي.

د عبدالرحمٰن بابا په شعر کې دومره خوږ والی او کشش شته چې هر لوستی او نالوستی (باسواده او بې سواده) وګړی لو ستلو او اورېدلو ته راکاږي. د هغه د وینا ساده ګي او رواني موږ اړباسي چې د پند او خوند خبرې یې د زړه په مینه واورو.

د بابا په شعر کې هر چاته خپل در دونه او د ژوند رښتیني انځورونه ښکاري. همدغه یې د شعر عظمت، کرامت او اعجاز ګڼلی شو. هغه دا حق لري چې په زغرده وایي:

چې منکر پرې اعتراض کولی نشي
دا دې شعر دی رحمانه که اعجاز؟

عبدالرحمٰن بابا د شعرونو لوی دیوان لري. دغه دیوان څو څو ځله په افغانستان او پښتونخوا کې چاپ او خپور شوی او د خلکو په زړونو او کورونو کې یې ځای نیولی دی.

د وروستیو ادبي څېړنو له مخې عبدالرحمٰن بابا په (۱۱۲۸) هجري قمري کال

کې وفات شوی او د پېښور د هزارخانې په لویه هدیره کې ښخ دی. ډېر ارادتمندان یې زیارت ته ورځي او هر کال یې دپسرلي په لومړیو ورځو کې پر مزار ستره ادبي غونډه جوړېږي.

د شعر بېلګه:

دنیادار که مستغني په سیم او زر دی
هنر مندو څخه ګنج د خپل هنر دی

بېهوده به زورور وځان ته وایي
د دنیا سړی که هر څو زورور دی

هسې مه وایه چې زه یم په جهان کې
پیدا کړی خدای دسر د پاسه سر دی

ځینې ځینې یې ولیان پېغمبران کړل
نه چې هر سړی ولي او پېغمبر دی

جو دانې قدر یو لعل پکې پیدا شي
نور جهان واړه د تورو کانو غر دی

پیدا کړي خدای سړي په تفاوت دي
هسې نه چې جهان واړه برابر دی

که دعمر و رفتن ته څوک نظر کا
دا به وایي چې آفتاب د نمازدیګر دی

چې یې سر په ځمکه ایښی وي و یار ته
په آسمان باندې ختلی لکه لمر دی

تعجب زما د ډېرو اوښکو مه کړه
ما موندلی په دا بحر کې ګوهر دی

دریا خرقه یې خدای مه کړه په غاړه
((رحمان)) کوږ دستار تړلی قلندر دی

دمتن لنډیز:

عبدالرحمٰن بابا د پښتو ژبې نومیالی خوږ ژبی شاعر دی، چې په (۱۰۴۲) هجري قمري کال کې د پښتونخوا پېښور په بهادر کلي کې زېږېدلی او په (۱۱۲۸) هجري قمري کال کې مړدی. عبدالرحمٰن بابا د خپل ښکلي، خواږه او پاخه شعر له برکته له لوړ نوم او شهرت نه برخمن دی. د خلکو په زړونو کې یې ځای نیولی او له همدغه درنښت له امله یې د ((بابا)) په درانه لقب منلی او نمانځلی دی. وینا یې د خلکو په خولو او ژبو کې ګرځي او خلک یې په ورځنیوخبرو اترو کې د متلونو او پاخه باوري سند په توګه کاروي. عبدالرحمٰن بابا د شعرونو لوی دیوان لري، چې په افغانستان او پښتونخوا کې څو څو ځله چاپ شوی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي، ستونز منې کلمې دې په نښه او ښوونکی دې د هغو په حل کې له زده کوونکو سره مرسته وکړي.

۲ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یوه یوه برخه ولولي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولګي مخې ته راوبلل شي، چې د متن مفهوم په خپله ژبه ووایي.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي: یوې ډلې ته دې دنده وسپارل شي چې په متن کې صفتونه په نښه کړي او بله ډله دې د عبدالرحمٰن بابا د شعر مفهوم پخپلو عباراتو ولیکي، د یوې ډلې استازی دې په نښه کړي صفتونه د تختې پرمخ ولیکي او د بلې ډلې زده کوونکو استازی دې پخپلو عبارتونو د متن لیکلی مفهوم ټولګیوالوته ولولي.

صفت:

صفت ته ستاینوم هم وایي، په خپلواک ډول څه نه نوموي، خو د یو حالت څرنګوالی ښیي، یعنې صفت هغه کلمه ده چې د نوم څرنګوالی څرګندوي، لکه: روغ، ناروغ، ښه، بد، قوي، کمزوری، زړور، بې زړه، تازه، مړاوې، او نور.

۵ـ ښوونکی دې یو یو زده کوونکی تختې ته وروبولي، چې پر نښه شوي صفتونه په مناسبو جملو کې وکاروي.

۶ــ ښوونکی دې د عبدالرحمٰن بابا دا لاندې دوه بیتونه پر تخته ولیکي، له زده کوونکو څخه دې وغواړي چې د هغې مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي:

دنیادار که مستغني په سیم و زر دی
هنرمندو سـره گنج د خپل هنر دی
هسې مه وایه چې زه یم په جهان کې
پیدا کړی خدای د سر له پاسه سر دی

۷ــ په دې لاندې پوښتنو دې دلوست د زده کړې ارزونه وشي.

- عبدالرحمٰن بابا په کوم کال کې زېږېدلی او په کوم کال کې مړ دی؟
- عبدالرحمٰن بابا خپلې لومړنۍ او لوړې دیني زده کړې په کوموسیمو کې سرته رسولې دي؟
- عبدالرحمٰن بابا ولې خلکو د بابا په درانه لقب لمانځلی او منلی دی؟
- د عبدالرحمٰن بابا قبر چېرته دی؟

زده کوونکي دې په کور کې د پښتو دکوم پخواني شاعر لنډ ژوند لیک ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه ټولګیوالو ته ولولي.

بدنيتي

(ولسي کيسه)

ـ بد نيتي څه ډول عمل دی؟

ـ بد نيتي څه پايلې لري؟

د انسان هره کړنه د هغه په نيت پورې اړه لري، يا له نيت څخه سرچينه اخلي. ځيني وګړي داسې وي چې د ښه نيت او سپېڅلې ارادې څښتنان وي، څه چې ځانته غواړي او يا پر ځان يې لورېږي، د نورو په وړاندې هم همدغسې اراده لري. ځيني بيا داسې وي چې ځان غوښتنې يې سترګې ړندې کړې وي. هرڅه د ځان له پاره غواړي او پر نورو يې نه لورېږي. د هر چا په وړاندې ناوړه ارادې او شوم نيتونه لري. دغسې وګړي د خپلې دغه شومې ارادې او بد نيت له امله له ناوړه برخليک سره مخامخ کېږي. په دې لوست کې د بدو نيتونو د خاوندانو په اړه يوه کيسه لولو، چې هغوی څنګه د خپلو ناوړه اعمالو په سزا رسېدلي دي.

درې تنه له خپل کور وکلي راوتلي او په سفر روان وو، د لارې په اوږدو کې سره ملګري شول. ټوله ورځ يې مزل وکړ، مازيګر مهال يو کلي ته د شپې تېرولو لپاره ورستانه شول. د کلي په جومات کې يې شپه شوه. د شپې مهال چې د کلي خلک خپلو کورونو ته ولاړل، نو دوی پخپل منځ کې مشغولېدل. په خبرو خبرو کې يې يو له بله نه د سفر کولو د علت پوښتنه وکړه. يوه وويل: زما په کور کلي کې ښايسته ښايسته ځوانان دي، چې د هغوی ښکلي ښکلي لباسونه او اسبابونه وينم، نو هغه کتلی اوزغملی نه شم، ځکه مې وغوښتل چې سترګې ورڅخه پناه کړم او کورکلی پرېږدم.

دويم وويل: زما هم همدغه حال دی. دريم وويل: تاسې له ما سره په غم کې شريک يئ. مطلب دا چې زموږ د درې واړو يو حال دی. په خبرو خبرو کې هغه لومړي وويل: زما خو دا نيت دی چې له هيچا سره مې نېکي ونه کړای او هېڅوک زما له لاسه خوشاله او آرام نه شوای. دويم وويل: ته خو ډېر ښه سړی يې ستا خو بېخي بد نيتي نشته. بدنيتي خو زما ده چې بل څوک له چا سره ښه وکړي، نو زه پرې تر ډېرو ورځو خپه يم. دريم وويل: تاسو دواړه خو بېخي بزرګان يئ، زړونه مو له کينې نه پاک دي، ځکه چې زما دومره کينه او بدنيتي ده چې وايم له ما سره هم څوک ښه ونه کړي، د نېکۍ او احسان نوم له جهانه ورک شي. شپه تېره شوه، سهار درې واړه له کلي روان شول. پرلاره يې د پيسو يوه کڅوړه و موندله. له لارې ګوښه يو ځای کېناستل او ويې ويل: راځئ چې دا پيسې همدلته سره ووېشو او بېرته خپلو کورونوته وروګرځو. خو هر يو له ډېرې کينې او بدنيتۍ نه په دې نه راضي کېده چې بل ملګری يې برخه واخلي. نه يې هغه پيسې وېشلی شوې او نه يې پرېښودلی شوې.

يوه شپه او ورځ يې وږې تږې او بې خوبه تېره کړه. آخر دې نتيجې ته ورسېدل، چې يو تن دې نږدې ښارته ولاړشي او څه خواړه دې راوړي. هغه ملګری چې ښار ته په خوړو پسې ولاړ، له ځان سره يې وپتيله چې په خوړو کې به زهر واچوم، چې دواړه يې وخوري، پرې مړه شي او دا ټولې پيسې ده ته پاتې شي. دلته دواړه پاتې ملګرو مصلحت وکړ، چې ښارته په خوړو پسې تللی ملګری يې چې کله راشي، نو و به يې وژنو او پيسې

به بې موږ دواړو ته پاتې شي. هغه ملګري يې په خوړو کې زهر ګډ کړل، کله چې خپلو ملګروته راغی، دوی دواړو پرې برید وکړ او هغه يې وواژه. بیا يې پرېکړه وکړه، چې لومړی باید خواړه وخوري، بیا به دواړه پیسې سره وویشي. کله چې يې هغه په زهرو لړلي خواړه وخوړل هغوی دواړه هم مړه شول او ټولې پیسې ترې پاتې شوې.

دمتن لنډيز:

دا د دريو تنو کيسه ده، چې د بدونيتونو او بدو ارادو خاوندان وو. هر يو هر څه يوازې د خپل ځان له پاره غوښتل او پر نورو يې نه لورېدل. پخپله خو به يې له چا سره نېکي نه کوله، خو د نورو په نېکۍ کولو به هم خپه کېدل. دوی په يوه سفر کې سره ملګري کېږي او کله چې د پيسو کڅوړه پيدا کوي د يوه هم دا نه لورېږي چې بل ملګری دې پکې ونډه ولري. دوی پخپلو منځو کې يو بل ته نيت بد وي. بلاخره درې واړه د خپلو شومو نيتونو قرباني کېږي او د پيسو کڅوړه ترې پاتې کېږي. موږ بايد له دې کيسې څخه پند واخلو، هميشه نيکه اراده او ښه نيت ولرو. څه چې د خپل ځان لپاره غواړو د نورو لپاره يې هم وغواړو. يو بل ته د ښېګڼې د رسولو اراده ولرو او تل يو بل ته د مرستې لاس ورکړو. نيت مو بايد پاک او اراده مو بايد نېکه وي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په غور او دقت ولولي او د متن ستونزمنې کلمې او مفاهيم دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې هغه ستونزمنې کلمې پخپله د زده کوونکو په وسيله او که هغوی نه شوای معنا کولای پخپله دې هغه معنا او توضيح کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن يوه يوه برخه د ټولګي په وړاندې ولولي.

۴ـ زده کوونکي دې وګومارل شي، چې متن يو ځل بيا له ځان سره په غور او دقت

ولولي او په هغو کې فعلونه په نښه او پخپلو کتابچو کې دې وليکي.

فعل: هغه کلمې ته وايي چې په يوه زمانه يا ټاکلي وخت کې د يوه کار يا يوې پېښې يا د يو حالت په راڅرګندېدو دلالت وکړي.

فعل د زمانې په لحاظ په تېر مهال(ماضي) او سمهال(حال) او راتلونکي مهال(مستقبل) وېشل کېږي. د هرې زمانې فعل په هماغه زمانه کې د يو کار په سرته رسولو يا د يو حالت په بيا نولو دلالت کوي.

۵ـ زده کوونکی دې په نوبت سره پخپلو کتابچو کې ليکلي فعلونه د ټولګي په وړاندې ولولي. ښوونکی دې له هغو سره په سمون او بشپړتيا کې مرسته وکړي.

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست ارزونه وشي:

- درې واړو ولې له کور وکلي څخه د سفر هوډ کړی و ؟
- هغوی هر يو د خپلو بدو نيتونو په اړه څه څرګندونې وکړې؟
- هغوی په لاره کې څه وموندل او بيا يې پرې څه وکړل؟
- په پای کې درې واړه څنګه ووژل شول؟
- د کيسې له پايلې څخه مو څه زده کړل؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه دې ته ورته بله کيسه يا پېښه وليکي او د ښوونې په بل درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي.

پښتو نحوه

ـ تاسې جمله پېژنئ؟ جمله له څه شي څخه جوړېږي؟

ـ جمله په خبرو اترو کې څه ارزښت او اهمیت لري؟

ـ که د جملو جوړښت سم نه وي په خبروکې به څه ستونزې را منځته شي؟

ژبه انسان ته یوه الهي پیرزوینه ده، چې په ټولنه کې د وګړو ترمنځ د پوهونې او را پوهونې له پاره ډېره مهمه وسیله ګڼل کېږي.

ژبه له بېلا بېلو غړونو څخه جوړه ده. له همدغو غړونو څخه د کلمو بېلا بېل ډولونه (لکه نومونه، صفتونه، ضمیرونه، ادات، فعلونه او نور) جوړېږي. د کلمو د دغو بېلا بېلو ډولونو له یو ځای کېدو څخه جمله جوړېږي، چې هغه د ژبې د نحوي نظام اساسي برخه جوړوي. په دې لوست کې جمله او د هغې د جوړښت بېلا بېلې برخې او ډولونه در پېژنو.

نحوه عربي کلمه ده، لغوي معنا يې لاره، روش او طرز دی، په اصطلاح کې د گرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو د مطابقت، اړیکو، ترتیب او ترکیب په هکله بحث کوي.

یوه بله پېژندنه یې داسې ده:

نحوه هغې پوهې ته ویل کېږي چې د یوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو او ترکیبونو له جوړښت، ترتیب او تنظیم څخه بحث کوي. په عمومي ډول د یوې ژبې په گرامر کې باید د نحوې برخه د جملې په هکله دې لاندې پوښتنو ته سم او عملي ځوابونه ورکړي:

لومړی: د یوې ژبې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، یا په بله وینا هغه کوچني واحدونه چې جمله جوړوي کوم دي.

دویم: دغه کوچنۍ برخې یا اجزاوې یو له بل سره څنګه یو ځای کېږي، تر څو جملې جوړې کړي.

دریم: کله چې د یوې جملې مورفیمونه په گرامري واحدونو و وېشل شي دغه کوچني واحدونه څه نومېږي؟

نحوي واحدونه:

په گرامري معنا او مفهوم د یوې ژبې تر ټولو کوچنی واحد، چې د وېشلو وړ نه وي تگمیم یا نحوي واحد ورته وايي. د مثال په ډول، کله چې و وایو: دغه څوک ده؟ که د همدې سواليه جملې په ځواب کې و ویل شي: نجلۍ، په گرامري لحاظ بشپړ مطلب اداء شو. دلته ((نجلۍ)) یو تگمیم یا کوچنی نحوي واحد دی.

ترکیب:

ترکیب هم د نحوي واحدونو له جملې څخه دی، چې د جملو په جوړونه او رغونه کې ډېره ارزښتمنه و نډه لري. ترکیب د دوو یا زیاتو خپلواکو او نا خپلواکو کلمو ټولگه

ده، چې برخې یې یوه له بلې سره ګرامري اړیکې لري. ترکیبونه لومړی په اسمي او فعلي ډلو وېشل کېږي. د اسمي ترکیبونو اساسي برخه اسم یا نوم وي او د فعلي ترکیبونو اساسي برخه فعل وي. اسمي ترکیبونه ډېر ډولونه لري، لکه: اضافي ترکیبونه، توصیفي ترکیبونه، عددي ترکیبونه، قیدي ترکیبونه، تاکیدي ترکیبونه او اداتي ترکیبونه.

فقره:

فقره هم یو نحوي واحد دی. د جملې اساسي ارکان مبتداء او خبر دواړه لري. خو کله کله په نحوي جوړښت کې د معنا له مخې د جملې د بلې برخې جزګرځي او وړپورې مقیدېږي.

د مثال په ډول: پسرلی راغی، یوه خپلواکه ګرامري بڼه ده، خو که وویل شي: ((پسرلی چې راغی)) په دغه حالت کې په (چې) سره مقیده شوه او باید بله ګرامري بڼه ورپورې وتړل شي، چې معنا یې پوره شي. په دې ډول: پسرلی چې راغی نړۍ ښکلې شوه. فقرې د بڼې او اړیکو له مخې بېلا بېل ډولونه لري: کوچنۍ فقرې او لویې فقرې. لویې فقرې بیا په خپلواکو او مقیدو فقرو وېشل کېږي. دا چې جمله تر ټولو ستر یا بشپړ نحوي واحد دی، نو دلته یې درپېژنو:

جمله:

جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا یې ټولګه یا مجموعه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو یو داسې ترکیب چې یو بشپړ مفهوم افاده کړي جمله بلل کېږي. یا په بله وینا: جمله د یوې ژبې هغه خپلواکه ګرامري بڼه ده، چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي. په جمله کې الفاظ او کلمې یوه له بلې سره نحوي اړیکې لري او خپلواکه پوره معنا او مفهوم وړاندې کوي.

د جملې د جوړښت توکي:

د یوې بشپړې جملې په جوړښت کې خپلواک توکي او مرستیال توکي ونډه لري. په

خپلو اکو توکوکې خپلو اکې کلمې، لکه: نو مونه، ځېز نو مونه، صفتونه، نو مځري(ضمرونه) او قیدونه راځي او په کومکي توکو کې ادات، لاحقې یا وروستاړي او مختاړي او داسې نور راځي.

د جملې اساسي برخې:

هره جمله دوې بنسټیزې او اساسي برخې لري: مبتداء اوخبر.

۱_ مبتدا (مسند الیه یا فاعل):

مبتدا په گرامري توگه د یوې خپلو اکې معنا لرونکې جملې برخه گڼل کېږي او په جمله کې د هغه په باب خبر ورکول کېږي. لکه په دې لاندې جملو کې:

لمر راوخوت، خلک خپل کار کوي. تیل توی شول.

په پورته جملو کې (لمر، خلک، تیل) د جملو مبتداوې دي.

۲_ خبر (مسند _ فعل):

خبر هم د جملې اساسي او مهمه برخه جوړوي. دا د جملې هغه برخه ده، چې د مبتداء حال ځرگندوي. خبر د جوړښت له مخې په ساده او مرکب باندې بېلېږي.

خبر په دوه ډوله دی: اسمي خبر او فعلي خبر.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي د فعلي جملې په نوم یادېږي او هغه چې مبتدا او خبر دواړه نومونه وي اسمي جملې ورته وایي.

د پښتو د جملې په جوړښت کې یوه مهمه ځانگړنه داده چې مبتدا او خبر مطابقت او سمون سره لري. دا سمون د جملې د فعل او فاعل یا مبتدا او خبر تر منځ له دریو اړخونو (د شخص، جنس او عدد) له مخې موجود وي.

د جملې ډولونه:

جمله د بڼې او جوړښت له مخې په ساده او مرکبه باندې وېشل کېږي.

۳_ ساده جمله: هغه جمله ده چې یو فاعل او یو فعل یا له یوې مبتدا او یو خبر څخه جوړه وي.

لکه: احمد راغی، لمرپریوت.

۴_ مرکبه جمله: هغه ده چې له دوو یا زیاتو ساده جملوڅخه جوړه وي.

لکه: لمر راوخوت، نړۍ رڼا شوه. احمد راغی، کتاب یې راوړ.

جمله د معنا له مخې په دوو سترو ډولونو وېشل کېږي، خبري، ناخبري.

۵_ خبري جمله: دې ډول جملې ته بیاني جمله هم وایي. د یو څیز د حال او کیفیت بیان او څرګندویي کوي.

یا په بله ژبه یو فکر د خبر په بڼه بیانوي، لکه: احمد شاه بابا د افغانستان نومیالی واکمن تیر شوی دی. زموږ ښوونکی ډېره ورځتیا لري.

۶_ ناخبري یا انشایي جمله:

ناخبري جملې دا لاندې ډولونه لري:

امریه جمله:

چې د وینا وال موخه پکې د یوکار غوښتنه، د امر، حکم، هیلې، بلنې مشورې او اخطار په بڼه وي.

لکه: درس ولوله! کار وکړه.

د پوښتنې جمله:

د ویونکي مطلب او موخه پکې پوښتنه او له مقابل لوري څخه د ځواب غوښتنه وي، لکه: څه وخت راغلې؟ چیرته ځې؟ او نور

تعجبي جمله:

دحیرانتیا په حالت کې ویل کېږي. یا د حیرانۍ څرګندویي کوي.

لکه: څومره ښه خلک دي! څه کارونه یې ونه کړل!

تمنايي جمله:

د غوښتنې او هیلې مفهوم پکې نغښتی وي،

لکه: کاشکې لاړ شم! ارمان چې راغلی وای!

شکي احتمالي جمله:

چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حیران او دوه زړی وي،

لکه: ښایي زه هم ولاړ شم، ګوندې مرسته را سره وکړي.

ټینګاري جمله:

د تاکید او ټینګار په موخه او مقصد راځي،

لکه: خامخا به راځې، حتمي ورشه!

قسمیه جمله:

چې په یو کار باندې د خلکو د باور کولو له پاره په یو سپېڅلي ذات باندې قسم او لوړه څرګندوي.

لکه: خدایږو څه به نه وایم، په خدای چې ورځم.

دعاییه جمله:

د خیر ښېګڼې غوښتلو او څرګندولو له پاره ویل کېږي.

لکه: ځه الله دې مل شه! خدای دې په خپل مقصد کې کامیاب کړه.

دمتن لنډيز:

د نحوي لغوي معنا لاره او روش ده، په اصطلاح کې د گرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو مطابقت، اړیکو او ترکیب په هکله بحث کوي.

په نحوي واحدونو کې تگميم، ترکيب، فقره او جمله شامل دي. دا ټول د جملو په جوړښت کې رغنده ونډه لري. جمله تر ټولو ستر نحوي واحد دی. لغوی معنایې ټولگه یا مجموعه ده او په اصطلاح کې د کلمو يو داسې ترکيب دی چې بشپړ مفهوم افاده کوي. جمله دوې اساسي برخې لري: مبتدا او خبر. دا دواړه د جملې داسې برخې دي، چې له هغو پرته بشپړه جمله نه جوړېږي. جمله د بنې او جوړښت له مخې په ساده او مرکبه وېشل کېږي.

او د معنا له مخې جمله په خبري او نا خبري يا بياني انشايي باندې وېشل شوې ده. انشايي جمله، قسميه جمله او دعاييه جمله.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په غور او دقت سره ولولي. د متن ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې د زده کوونکو له خوا په نښه شوې ستونزمنې کلمې د تختې پر مخ وليکي او هغه دې پر زده کوونکو يا پخپله معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن يوه يوه برخه د ټولگي په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د متن په سمون کې له هغو سره مرسته وکړي.

۴ـ دوه دوه زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولگي مخې ته وروبلل شي. يو تن دې يوه بشپړه جمله پر تخته وليکي او بل زده کوونکی دې په هغې کې د مبتداء او خبر برخه په گوته کړي.

۵ـ ښوونکی دې داسې کلمې چې د جملې بېل بېل توکي دي. په بې ترتیبه بڼه د تختې پر مخ ولیکي، یو زده کوونکی دې تختې ته ورووبولي چې له هغو څخه بشپړه جمله جوړه کړي. دا لړۍ دې تر پایه په ټولو زده کوونکو پلې کړای شي.

۶ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او ودې گومارل شي چې یوه ډله د معنا له مخې د جملې ډولونه ولیکي او د هر ډول له پاره دې درې جملې جوړې کړي. بله ډله دې د ناخبري یا انشایي جملې ډولونه او د هر ډول له پاره درې درې جملې جوړې کړي. د هرې ډلې استازی دې د جملې ډولونه او د هغو مثالونه د ټولگي په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۷ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- د جملې اساسي او بنستیزې برخې کومې دي؟
- جمله د جوړښت له مخې په کومو ډولونو وېشل کېږي؟
- جمله د معنا له مخې کوم ډولونه لري، نومونه یې واخلئ.
- د ناخبري یا انشایي جملې ډولونه کوم دي؟

زده کوونکي دې دمعنا له مخې د جملې د ډولونو له پاره پنځه پنځه جملې ولیکي او په راتلونکي پښتو ساعت کې دې هغه نورو ټولگیوالوته ولولي.

ورزش

(خبري اتري)

ـ ورزش څه ته وايي؟

ـ ورزش څه ګټې لري؟

ـ څوک د څو لوبو نومونه اخيستلی شي؟

ـ کومه ورزشي لوبه مو ډېره خوښېږي؟

ورزش په ژوند کې ستر روغتيايي ارزښت او اهميت لري. که له يوې خوا ورزش ډېره غوره بوختياده، نو له بلې خوا د انسان په فزيکي او روحي روزنې باندې ډېرې ګټورې اغېزې لري. په دې لوست کې مو درته د ورزش په هکله د خبرو اترو په بڼه يو لړ معلومات وړاندې کړي، چې هم له ورزش سره اشنايي پيدا کړئ او هم مو پر پښتو ژبه د خبرو اترو کولو مهارت او ځواک پياوړی شي.

خبرې اترې (محاوره)

(زلمی او کاروان د ورزش په اړه خبرې اترې کوي)

زلمی: السلام علیکم کاروانه وروره!

کاروان: وعلیکم السلام هر کله راشې!

چېرته روان یې زلمیه وروره!

زلمی: تر تا پورې راغلم کاروانه! یو څو پوښتنې لرم.

وروره! ته خو یو تکړه ورزشکاریې کوم ورزش (لوبه) تر نورو غوره دی؟

کاروان: دا پوښتنه دې څنګه وکړه؟

زلمی: په ښوونځي کې د سپورت ښوونکي کورنۍ دنده راسپارلې چې په دې اړه معلومات را ټول کړم.

کاروان: ښه، چې داسې ده درته یې وایم. ګوره وروره! هره لوبه پر خپل ځای غوره او مهمه ده. چاته یوه او چاته بله غوره ښکاري.

زلمی: زموږ په هېواد کې کومې لوبې دود دي؟

کاروان: ډېرې لوبې دي، لکه: والیبال، فوټبال، هاکي، باسکټبال او ... .

زلمی: هو! وزلوبه (بزکشي) غېږې نیول، سوک وهنه (بوکس) کراته او تکواندو هم زموږ د هېواد په لوبو کې ځای لري. په دې وروستیو وختونو کې کرکټ هم رواج موندلی دی.

زلمی: مشران وایي چې کرکټ پخوا زموږ په هېواد کې دود نه و.

کاروان: هو! دغه لوبه اوس اوس رواج شویده او په پوره بریالیتوب مخ په وړاندې روانه ده. افغاني لوبغاړو یې نړیوال شهرت او مقام تر لاسه کړی دی.

زلمی: د لوبو په اړه یو څه نور معلومات راکولی شې؟

کاروان: اوس خو وخت نه لرم بله ورځ به معلومات درکړم.

زلمی: سمه ده، کور دې ودان، کاروانه وروره بیا به سره وګورو.

دویمه مرکه (د لومړۍ مرکې په تعقیب)

زلمی: ستړی مه شې کاروانه وروره!

کاروان: ښاد اوسې زلمیه وروره! عمر دې ډېر شه!

ښنګه را پېښ شوی زلمی جانه!

زلمی: غواړم چې خپله وعده پوره کړې او د لوبو په اړه نور معلومات هم راکړې.

کاروان: ولې نه؛ خو ستاله لوبو سره ښنګه مینه پیدا شوه؟

زلمی: کورنۍ دندې ته د معلوماتو د را ټولولو په وخت کې مې په یوه مجله کې د ورزش ډېرې ګټې ولوستې چې یوه یې د بدن روغتیا ده. ځکه مې مینه ورسره پیدا شوه.

کاروان: هو ورزش کول د روغې ستې بنسټ جوړوي، خو چې په منظم ډول وشي.

زلمی: د دې خبرې څه معنا؟

کاروان: معنا یې داده چې هر ډول ورزش چې کوې، نو اصول به یې زده کوې او قضا کوې به یې هم نه.

زلمی: کاروان جانه دا وزلوبه یا بزکشي هم ورزش کېدای شي؟

کاروان: ولې نه، وزلوبه هم ورزش دی؛ خو هر څوک یې نشي کولی، ځکه چې خطرناکه ده او خاص لوبغاړي یې ترسره کوي.

زلمی: ما چې په ټلوېزیون کې ولیده ډېره خطرناکه معلومېده، سخت یې وډار کړم.

کاروان: تلوېزیون او مخامخ لیدل یې بیا ډېر توپیر لري. که پر میدان دې ولیده، نو پرلوبغاړو به یې آفرین ووایې.

زلمی: کاروانه وروره! غېږې نیول خو به ورزش نه وي؟

کاروان: ته اشتباه مه کوه غېږې نیول هم ورزش دی.

زلمی: چې داسې ده، نو حمید خو هم ورزشکار دی، ځکه هغه هم غېږې نیسي.

کاروان: کومه لوبه یې ګټلې ده که نه؟

زلمی: هو! هره لوبه یې ګټلې ده؛ هغه تراوسه چانه دی ځملولی؛ ډېر مشهور دی.

کاروان: د کوم کلپ غړیتوب لري؟

زلمی: نه! په هېڅ ډول نه دی تړلی پخپل سر آزادې لوبې کوي.

کاروان: که چېرې د کوم کلپ غړی شي، نو لا به بریالی شي.

زلمی: دا څنګه؟

کاروان: دا په دې چې د لوبې په فني اصولو به پوه شي، نور به هم تکړه شي او د لوبې اتل به شي.

زلمی: چې داسې ده، نو زه به یې له تا سره مخ کړم ته به یې پوه کړې.

کاروان: ولې نه! زه هر وخت لارښوونې او مرستې ته تیاریم.

زلمی: ښه کاروانه وروره زه اوس ځم، چې نور درسونه ولولم.

کاروان: الله دې مل شه.

د متن لنډیز:

په دې متن کې زلمی او کاروان د ورزش او د هغه د ځرنګوالي او ګټو په اړه خبرې کوي. زلمی د ورزش په هکله له کاروان ځخه معلومات اخلي. کاروان سربېره پر دې چې د بېلا بېلو لوبو په پېژندنه کې له زلمي سره مرسته کوي. د ورزش فکري او جسمي ګټې هم ورته بیانوي او هغه ته ډېر په زړه پورې معلومات په لاس ورکوي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لوست یو ځل په چوپه خوله ولولي، چې د لوستلو مهارت یې پیاوړی شي. بیا دې یو یو زده کوونکی د لوست یوه یوه برخه په لوړ آواز ولولي.

۲ـ دوه دوه زده کوونکي دې په وار سره د نورو مخې ته ودرېږي، لوست دې د زلمي او کاروان په ځای په لوړ آواز ولولي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې کلمې تر لیکلو وروسته معنا او په جملو کې وکاروي.

ـ بنیاد	ـ لوبغاړی	ـ روغه ستېه
ـ اتل	ـ فني	ـ کلپ

۴ـ دوه کسان دې پخپله خوښه د یوې لوبې په اړه خبرې وکړي، نور دې ورته غوږ ونیسي.

۵ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي: یوه ډله دې د محلي اوسیمه ییزو لوبو نومونه ولیکي او بله ډله دې د نړیوالو یا اولمپیک د لوبو نومونه ولیکي. بیا دې دوه تنه د ډلو په استازیتوب په ټولګي کې دغه نومونه واوروي.

۶ـ په لاندې جملوکې صفتونه پیدا کړئ:

- زلمی، زرګی او ځیرک په یوه ټولګي کې لوست وایي، هغوی هره ورځ یو ځای ښوونځی ته ځي.
- حامد نوی موټر اخیستی، د هغه د موټر رنګ سور دی.
- تورپېکۍ او ښاپېرۍ د ایمل خویندې دي. دوی دواړه توري جامې اغوندي.

۷_ لاندې کلمې او د هغو مترادف په خپلو کتابچو کې ولیکئ:

دود	ښاد	بنیاد
بریالیتوب	مینه	فرق
ودان	ګټه	بریالی

۸_ زده کوونکي دې د بېلابېلو لوبو په اړه په وار سره خبرې وکړي او ګټې دې بیان کړي.

زده کوونکي دې د وزلوبې (بزکشي) په اړه له خپلو مشرانو، کتابونو یا نورو منابعو څخه معلومات تر لاسه کړي او بیا دې هغه په بل درسي ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

ورزش که له یوې خوا ستاسې روغتیا ته ګټه لري، نو له بل پلوه ستاسې ترمنځ د دوستۍ او صمیمیت اړیکې هم ټینګوي.

نصیحت

_ څوک ویلی شي چې نصیحت څه ته وايي؟

_ نصیحت اوریدل او پرې عمل کول څه ګټه لري؟

_ د چا نصیحت باید واوریدل شي؟

نصیحت د عالمانو، پوهانو او مشرانو ویناوې دي. په دغو وینااوو کې د نیکو او غوره چارو د سرته رسولو له پاره هڅونې کېږي. همدارنګه پکې له ناوړه کارونو څخه د منعه کولو له پاره هم لازمې لارښوونې شوې وي.

پوهان او مشران دغه ډول وینااوې د خپلې پوهې او تجربو په رڼا کې د خپل مکلفیت او مسوولیت له مخې نوروته کوي. په دې لوست کې د عبدالقادر خان خټک یو شعر لولو چې ډېر غوره نصیحتونه پکې نغښتي دي:

مه شه خوښ د پاچاهۍ په تخت ختلو
همیشه یې غم کوه د پریوتلو
چې یې اوس کړې په مظلومو رډې رډې
غافل مه شه د دې سترګو د وتلو
چې پیشه یې همیشه دل آزاري وي
د هغو مخونه نه دي د کتلو
ځکه تل کړې په زر دوزو جامو کبر
چې غافل یې د کفن د اغوستلو
د اجل د ستورو تاخت ناګهاني دی
چې هیڅ کور یې نه خلاصېږي له نتلو
هغه زړه عبدالقادره چې مرده وي
په ګوګل دننه نه دی د ساتلو
(عبدالقادر خان خټک)

عبدالقادر خان خټک:

د پښتو ژبې نومیالی او خوږ ژبی شاعر، د خوشحال خان خټک زوی په (۱۰۶۳) هجري قمري کال کې د پښتونخوا، پېښور په اکوړه خټک کې زېږېدلی و. تر (۱۱۲۵) هجري قمري کال پورې یې ژوند یقیني دی. د لوړې پوهې او ادبي استعداد څښتن و. په نظم او نثر کې یې ډېر کتابونه لیکلي او ژباړلي دي. ځینې آثار یې، چې اوس موږ په واک کې لرو، دادي: د اشعارو دیوان (حدیقه خټک) ګلدسته، یوسف زلیخا، خلوېښت حدیثونه، قصیده برده.

د متن لنډیز:

شاعر وايي چې د پاچاهۍ تخت ته په ختلو او لوړ مقام ته په رسیدلو مه خوشحالېږه، د دې په فکر او غم کې اوسه چې خامخا به یوه ورځ را نسکورېږې. ته چې نن په زور زیاتي پر خلکو سترګې راباسې، له دې څخه مه غافلېږه چې دا سترګې به دې یوه ورځ ځوک راوباسي. د هغه چا چې پېښه او دنده د خلکو ازارول وي، له هغې څخه باید خلک کرکه وکړي او په بده سترګه ورته وګوري. ته چې نن په دې زرینو لباسونو کې په کبر او غرور ګرځې، داسې ښکاري چې مرګی دې هیر دی او له کفن څخه غافل یې، اجل پر هر چا ناڅاپه برید کوي او د هغه له منګولو هیڅوک نه خلاصېږي. هغه زړه چې د خدای ﷻ په یاد ژوندی نه وي، درد او احساس پکې نه وي، هغه دساتلو نه دی.

فعالیتونه

۱ــ د ښوونکي له متن لوستلو او لازمو څرګندونو وروسته دې زده کوونکي متن په چوپه خوله په دقت سره ولولي.

۲ــ زده کوونکي دې په وار سره متن د ټولګي په وړاندې ولولي، ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۳ــ دوه دوه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راوبلل شي، یو دې د شعر یو بیت لولي او هغه بل دې د هغه معنا او مفهوم نورو ټولګیوالو ته وایي. دا لړۍ دې په ټول ټولګي کې پلې کړای شي.

۴ــ زده کوونکي دې وګومارل شي چې متن په غور ولولي او په هغه کې فعلونه په نښه کړي. ښوونکی دې په نښه کړي فعلونه د تختې پر مخ ولیکي او زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته ورشي او هغه دې په مناسبو جملو کې وکاروي.

فعل: هغه کلمې ته وايي چې په يوه زمانه يا ټاکلي وخت کې د يوکار يا يوې پېښې په کېدو يا د يو حالت په راښکارېدو دلالت کوي. لکه کول، خوړل، تلل، غورځول....

فعل د زمانې په لحاظ په درې ډوله دی: تیر مهال (ماضي) او سمهال (حال) راتلونکی مهال (مستقبل)

۵ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې دکچې ارزونه وشي:

- دزړونو آزازول څه ډول عمل دی؟
- کبر او غرور څه ډول عمل دی؟
- څوک چې ظلم او زور زیاتی کوي انجام به یې څه وي؟
- کوم زړه ته مړ زړه ویلی شو؟

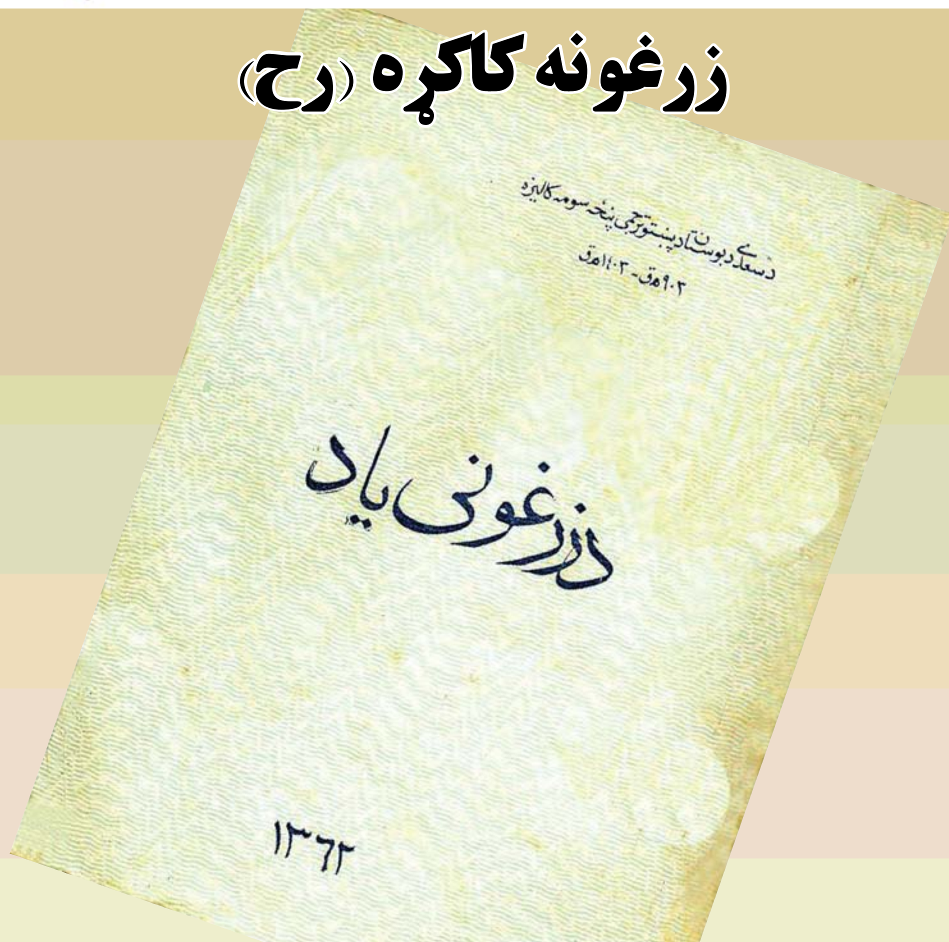
کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د متن ددې لاندې بیت توضیح او تشریح په څو کرښو مقاله کې ولیکي او راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي:

چې پیشه یې همیشه دل آزاري وي

د هـغـو مـخـونـه نـه دي د کتلو

زرغونه کاکړه (رح)

ـ تاسې د هېواد په پخوانیو نومیالیو میرمنو کې د چا له نامه سره آشنا یاست؟

ـ آیا کومه پخوانۍ پښتنه شاعره پېژنئ؟

زموږ هېواد په خپله غېږ کې ډېر نومیالي زامن او لونې روزلي دي، چې هغوی دعلم، فرهنګ، سیاست، حکمت او نورو په ډګرونو کې ډېرې ویاړلې کړنې او کارنامې لري. زموږ د هېواد په د غو نومیالیو کې یوه هم زرغونه کاکړه (رح) وه، چې له لوړې پوهې او هنر څخه برخمنه وه. په دې لوست کې یې درپېژنو.

زرغونه کاکړه د ملا دين محمد لور وه. د کندهار په پنجوايي کې او سيدله. د زوکړې کال يې (۸۸۴) هجري قمري اټکل شوی دی.

زرغونې کاکړې مروجه ديني علوم، د نظم او نثر کتابونه له خپل پلار څخه لوستي وو. وروسته يې له علم او ادب سره د زياتې مينې له امله د ډېرو ديني او ادبي کتابونو مطالعه وکړه. د خطاطۍ هنر يې هم زده و. زرغونه د دين په احکامو، د علم، عرفان، فصاحت او بلاغت په مسايلو ښه پوهېده. دغې عالمې او فاضلې مېرمنې له سعدالله خان نورزي سره واده کړی او د ژوند شپې او ورځې يې په عبادت او رياضت تېرولې.

زرغونې کاکړې په (۹۰۳ هجري قمري) کال د شيخ مصلح الدين سعدي شيرازي مشهور کتاب ((بوستان)) پښتو ته ژباړلی و. د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک وايي چې زما پلار د زرغونې کاکړې د پښتو بوستان يوه نسخه، چې نوموړې په خپل ښکلي خط ليکلې وه، په (۱۱۰۲ هجري قمري) کال کې ليدلې او لوستلې وه.

محمد هوتک په پټه خزانه کې د زرغونې کاکړې د علم، اخلاقو او فضيلت ډېره ستاينه کړې ده او ليکلي يې دي چې: زرغونې کاکړې هر ډول خطونه ليکلی شول او کاتبانو به د هغې د ښکلي خط له مخې خط زده کاوه. زرغونه کاکړه ډېره ښه شاعره هم وه. ډېر شعرونه يې درلودل او د خپل وخت په ادبيانو کې يې پوره نوم او شهرت درلود.

د زرغونې د شعرونو ديوان او د شعر نورې بېلګې تر اوسه نه دي تر لاسه شوي. يو شعر يې محمد هوتک د خپل کتاب پټې خزانې په وسيله تر موږ را رسولی دی. د پښتو ادبياتو تاريخ دويم ټوک ليکوال د زرغونې کاکړې د ژوند د حالاتو او د شعر په هکله ليکلي دي:

((که موږ په پښتو ادب کې د اخلاقي شاعرانو له پاره يوه مخصوصه ډله ومنو، نو زرغونه کاکړه به په خپل پښتو بوستانه سره د هغوی په سر کې ولاړه وي. موږ زرغونه د شيخ سعدي (رح) د بوستان په منظومه ترجمه د اخلاقي شاعرانو له ډلې څخه بللی شو.))

زرغونه کاکړه په خپل عصر کې لويه عارفه، عالمه، فاضله مېرمن او د پښتو ژبې پياوړې شاعره وه.

دلته یې د شعر یوه بېلگه لولو:

حکایت

اورېدلې مې قصه ده　　چې له شاتو نه خوږه ده

د اختر په ورځ سهار　　بایزید چې و رویدار

له حمامه را وتلی　　په کوڅه کې تېرېدلی

ایرې خاورې چا له بامه　　راچپه کړلې ناپامه

مخ او سر یې سوککړ　　په ایرو په خاورو خړ

بایزید په شکر کښو سو　　د خپل مخ په پاکېدو سو

وې چې زه وړ یم د اور　　چې په اور کې سم نسکور

له ایرو به څه بدوړمه　　یا به لږ شکوه کومه

هو پوهانو ځان ایرې کړ　　له لویني یې ځان پرې کړ

څوک چې ځانته گوري تل　　خدای ته نشي کړای کتل

لويي تل په گفتار نه ده　　لو خبره پکار نه ده

تواضع به دې سر لوړ کاه

تکبر به دې تل ځوړ کا

د متن لنډیز:

زرغونه کاکړه د ملا دین محمد کاکړ لور زموږ د هېواد یوه نومیالۍ عالمه او فاضله مېرمن وه. په (۸۸۴) هجری قمري کال یې د کندهار د پنجوایي په سیمه کې سترگې نړۍ ته پرانستې وې. له سعدالله خان نورزي سره یې واده کړی او د ژوند شپې او ورځې یې د حق په عبادت او ریاضیت تېرولې. زرغونه کاکړه د پښتو ژبې شاعره هم وه. د شیخ سعدي(رح) بوستان یې په پښتو نظم ژباړلی و. ښه خطاطه هم وه.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په دقت سره ولولي، ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي. ښوونکی دی هغه د تختې پر مخ د زده کوونکو په مرسته او یاپخپله حل او توضیح کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یویو پرګراف د (ټولګي) په وړاندې ولولي. ښوونکی دې له هغوی سره د اړتیا په مهال مرسته وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې یوه ډله په متن کې خاص نومونه او بله عام نومونه په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې د خپل ګروپ په نښه کړي خاص او عام نومونه د تختې پر مخ ولیکي. ښوونکی دې د هغو په اړه لاندې څرګندونې وکړي:

> خاص نوم: هغه نوم دې چې یو خاص شخص، یا ځای او څیز نوموي، لکه: زرغونه کاکړه، احمد شاه بابا
>
> عام نوم: چې په عامه توګه یو شي یا څیز نوموي، لکه: قلم، کال او نور.

۴ـ یو یو زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راوبلل شي چې د زرغونې کاکړې د شعر مفهوم ټولګیوالو ته ووایي. ښوونکی دې په سمون کې مرسته وکړي.

۵ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- زرغونه کاکړه د چا لور اودکوم ځای اوسیدونکې وه؟
- د زرغونې کاکړې احوال موږ ته چا، دکوم کتاب په وسیله را رسولی دی؟
- زرغونې کاکړې کوم کتاب په پښتو نظم ژباړلی دی؟
- زرغونې کاکړې له شاعرۍ پرته بل کوم هنر زده کړی و ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دکومې بلې ښځینه پښتو شاعرې په هکله لنډ معلومات ولیکي او هغه دې په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې ټولګیوالوته ووایي.

ملي يووالی

- ملي يو والی څه ته وايي؟
- که د يوې سيمې يا هېواد وګړي په خپلو کې تړون او يو والی ونه لري له کومو ستونزو سره به مخامخ شي؟

افغانستان د ټولو استوګنو قومونو ګډ کور دی. زموږ د هېواد وګړي ګډ تاريخ او کلتور لري او د تاريخ په اوږدو کې دې مېشتو قومونو په ګډه له خپل هېواد او تماميت ځخه ساتنه کړې او خپل ملي يو والی يې په هر حالت کې ساتلی دی.

په دې لوست کې ملي يو والی درپېژنو، په ارزښت او اهميت يې بحث کوو.

هغه خلک چې په یوه ټاکلې جغرافیوي سیمه کې استوګنه لري، ګډ تاریخ، شریک فرهنګ، عنعنات او ملي ویاړونه لري، یو ملت بلل کېږي. د نړۍ پرمخ ټول ملتونه او هېوادونه له بېلابېلو قومونو او قبیلو څخه جوړ دي. دوی د ګډ بر خلیک خاوندان دي. تر یوه بیرغ لاندې را ټول او په یوه نامه یادېږي.

زموږ ګران هېواد افغانستان د یو واحد ملت په توګه د ټولو افغانانو ګډ کور دی. دا چې ټولو په دې ستر او تاریخي کور کې سترګې نړۍ ته غړولې او د دې هېواد په سپېڅلو اوبو او هوا کې را لوی شوي، د یو افغان په نامه یادېږي، نو باید یو له بل سره مینه او پخپلو منځو کې ژور ملي تړون، ټینګ یو والی ولري او د یوه بیرغ لاندې ژوند وکړي.

زموږ د هېواد اوسیدونکو د تاریخ په اوږدو کې ګډ ژوند کړی دی. ټولو له خپلې خاورې، ملي نوامیسو او ځمکنۍ بشپړتیا څخه په ګډه دفاع او ساتنه کړې ده.

دا هېواد پر موږ ټولو افغانانو حق لري چې دودانۍ، سوکالۍ، سراسري سولې امن او ملي وحدت د ساتلو په لاره کې یې هر ډول سربښندنو ته چمتو اوسو.

په هېواد کې د ملي یو والي د ټینګښت او پیاوړتیا له پاره دا تر هر څه اړینه او ضروري ده، چې هر ډول توپیرونه له منځه یوسو. یو بل ته باید د ورورولۍ غېږه پرانیزو په ټولو ملي چارو کې د یو واحد ملت په توګه ثابت دریځ ولرو.

که د نړۍ لویو او پر مختللو هېوادونو ته وګورو، نو راته څرګندېږي چې هغوی تر هرڅه لومړی هغه بېلا بېل توپیرونه، چې د دوی د ملي یو والي په زیان تمامېږي، له منځه وړي دي. پر ځای یې په پوره یو والي د علم، پوهې او ټکنالوژۍ خواته مخه کړې ده. د نړۍ د غو پر مختللو ولسونو بشري او انساني کرامت ته په درناوي پخپلو کې د ملي یو والي پیاوړې روحیه رامنځته کړې ده.

په یوې ټولنې یا هېواد کې د ملي یو والي په له منځه تللو سره هغه هېواد او ټولنه له سترې ګډوډۍ سره مخامخ کېږي. د ملي وحدت د نشتوالي په صورت کې د حق او

ربښتینولی روحیه کمزورې کېږي. زور زیاتي او نابرابري له یوې ورځې څخه بلې ته زیاتوالی مومي. تر څنګ یې د خوابدیو، خپل منځي شخړو او د ښمنیو لمنه پراخېږي. په دې ترتیب د هېواد بهرنیو د ښمنانو ته د هر ډول لاس وهنو لارې چارې برابرېږي.

موږ باید دخپل ملي یووالي په ارزښت او اهمیت پوه شو، دا په ژوره توګه درک کړو، چې زموږ د هېواد وداني او نیکمرغي په همدغه ملي یووالی کې نغښتې ده. باید چې د ملي یووالي د ساتنې له پاره پراخې او هر اړخیزې هلې ځلې وکړو. د ځاني ګټو او غوښتنو پر ځای د ملي ګټو درناوی وکړو. په پوره هوښیارۍ او ځیرکتیا باید هغه عوامل معلوم کړو او له منځه یې یوسو، چې زموږ ملي یووالي ته زیان رسوي بنسټونه یې کمزوري کوي او دوخت په تیریدو یې له منځه وړي.

د متن لنډیز:

ملي یووالی د هر هېواد د پرمختګ، سوکالۍ او نیکمرغۍ له پاره ډېر ضروري دی، نو د ساتلو او ټینګښت له پاره یې باید کلکې او هر اړخیزې هڅې او کوښښونه وشي. که په کوم هېواد کې د ملي وحدت مزې سست یا وشلېږي، نو هغه له سترو ګډوډیو او بې شمېره بد مرغیو سره مخامخ کېږي. د همدغه ملي وحدت د نشتوالي په صورت کې بهرنیو دښمنانو ته د ډول ډول لاس وهنو لارې چارې برابرېږي.

فعالیتونه

۱ـ د ښوونکي له متن لوستنې او لازمو څرګندونو وروسته دې زده کوونکي متن په غور او دقت په چوپه خوله ولولي.

۲ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پرګراف د ټولګي په وړاندې ولولي.

ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۳_ زده کوونکي دې په نوبت سره د ملي وحدت، د هغه د ارزښت او اهمیت په هکله نورو ټولګیوالو ته خبرې وکړي.

۴_ ښوونکی دې دا لاندې پوښتنې د تختې پر مخ ولیکي او له زده کوونکو څخه دې وغواړي چې د هغو ځوابونه پخپلو کتابچو کې ولیکي:

- ملي یووالی څه شی دی؟
- ملي یووالی څه ګټې لري؟
- بې اتفاقي یا نفاق څه زیانونه لري؟
- د ملي یووالي د ټینګښت له پاره څه شي ته ډېره اړتیا ده؟
- تاسې به د ملي یووالي د ټینګښت له پاره څه کارونه وکړئ؟

۵_ د ګرامر له مخې په دې لاندې جملو کې له سمې جملې څخه په پنسل کرښه چاپېره کړئ:

الف: افغانستان د ټول افغانانو ګډ کور دی.

ب: افغانستان د ټولو افغانان ګډ هېواد دی.

ج: افغانستان د ټولو افغانانو ګډ کور دی.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د ملي یووالي په هکله څو کرښې مقاله ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د پښتو نثر لنډه تاریخچه

ـ څوک ویلی شي چې نثر څه ته وایي؟

ـ نظم او نثر څه توپیر سره لري؟

ـ د پښتو نثر کوم پخوانی لیکلی کتاب در معلوم دی؟

د نثر لغوي معنا شیندل، پاشل او تیتول دي او په ادبي اصطلاح کې هغه لیکنه ده چې د وزن او قافیې له قید او بند څخه آزاده وي.

هره ژبه دوه ډوله آثار لري: یو یې منظوم آثار دي، چې په شعر لیکل شوي او بل یې منثور آثار دي، چې په نثر لیکل شوي دي. پښتو ژبه دا دواړه ډوله آثار لري، دلته موږ په دې لوست کې د پښتو نثر پر لنډ تاریخي بهیر بحث کوو:

پښتو ژبه ډېر لرغونی تاریخ او بډایه فرهنګي شتمني لري. د فرهنګي شتمنۍ ډېره ستره برخه په نظم او نثر لیکلي او شفاهي ادبیات دي، چې د تاریخ په اوږدو کې رامنځته شوي دي. دغه ادبیات د شعر او نثر په بېلا بېلو کالبونو کې خوندي دي. سره له دې چې د پښتو ژبې د منظومو او منثورو آثارو ډېره برخه د زمانو د پېښو په بهیر کې ضایع شوې ده، بیا هم هغه چې له دغو تو پانونو خوندي پاتې دي او موږ یې په واک کې لرو د پښتو ژبې د فرهنګي بډاینې ښه څرګندویي کولی شي.

د پښتو نثري آثارو د تاریخي بهیر په لړکې لومړنی معلوم لیکوال ابو محمد هاشم ابن الزید السرواني (۲۲۳هـ.ق. زوکړی) دی، چې د ((سالو وږمه)) په نوم یې د پښتو نثر یو کتاب لیکلی دی. دغه کتاب تر اوسه نه دی تر لاسه شوی، د پټې خزانې لیکوال محمد هوتک موږ ته دغه کتاب او د هغه لیکوال راپېژني.

دغه کتاب د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په باره کې لیکل شوی دی. له ابوهاشم سرواني څخه وروسته بل معلوم لیکوال، چې په پښتو نثر یې د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم له (۶۱۲هـ.ق.) کال څخه وروسته یو کتاب لیکلی هغه سلیمان ماکو دی. د دغه کتاب د سر څو پاڼې اوس زموږ په واک کې دي. په دغو څو تر لاسه شویو پاڼو کې څلور نومیالي پښتانه شاعران او عارفان معرفي شوي دي.

څرنګه چې د سلېمان ماکو تذکرة الاولیاء موږ ته د پښتو نثر لومړنۍ بېلګه په لاس راکوي، نو له دې امله دغه کتاب د پښتو ژبې په ادبي تاریخ کې له ستر ارزښت او اهمیت څخه برخمن دی. دغه نثر په موضوعي لحاظ د تاریخي نثرونو په ډله کې راځي، خو د جوړښت له مخې ساده نثر دی. ډېر کرکېچ او پېچلي ترکیبونه نه لري، درانه لغات هم په کې نه دي استعمال شوي او جملې یې لنډې لنډې دي.

له سلیمان ماکو څخه وروسته بیا تر لسمې هجري پېړۍ پورې بل نثري کتاب په لاس کې نه لرو. البته د پټې خزانې لیکوال موږ د ځینو لیکوالو او د هغوی د نثري کتابونو له نومونو سره آشنا کوي، چې په هغو کې د شیخ کټه ((لرغوني پښتانه)) د محمد بن علي

بستي ((تاریخ سوري)) د ملا الله یار ((تحفة صالح)) د یادونې وړ دي، چې په اوومه، اتمه او نهمه هجري پېړۍ کې لیکل شوي دي.

له لسمې هجري پېړۍ څخه را وروسته بیا موږ د پښتو نثر ډېر لیکلي کتابونه لرو. په هغو کې په لسمه هجری پېړۍ کې د بایزید روښان لیکلی اثر ((خیر البیان)) او دا خوند درویزه ((مخزن الاسلام)) کتابونو نومونه یادولی شو. چې دا دواړه کتابونه په پښتو مسجع نثر لیکل شوي او دیني موضوعات پکې راغلي دي.

خیرالبیان او مخزن الاسلام دواړه په مسجع یا قافیه وال نثر لیکل شوي دي، خو دا چې خیرالبیان دمخه لیکل شوی او مخزن الاسلام اخوند درویزه د هغه د نثر لیکنې په تعقیب څو کاله وروسته تالیف کړی، نو ځکه بایزید روښان د مسجع نثر لیکنې بنسټ ایښودونکی بلل شوی دی.

د مسجع نثر لیکنې دغه لاره د بایزید روښان او اخوند درویزه پلویانو پاللې، وده او پرمختیا یې ورکړې او تر ډېرې مودې یې دوام موندلی دی.

په یوولسمه هجري پېړۍ کې خوشحال خان خټک او د هغه د کورنۍ غړو په نثر کې ځینې کتابونه لیکلي او ژباړلي دي. د خټکو دوره چې د پښتو ادب یوه زرینه دوره بلل کېږي، پښتو نثر لیکنې په کې د یادونې او ستاینې وړ وده او پرمختیا موندلې ده. د دې دورې د پښتو نثر کتابونو کې د خوشحال خان خټک د بیاض پر نثرونو سربېره د هغه ((دستارنامه)) د عبدالقادرخان خټک ((گلدسته)) د افضل خان خټک ((تاریخ مرصع)) او ((عیار دانش)) دگوهر خان خټک ژباړلي سیرت ((قلب السیر)) او نورو نومونه د یادونې وړ دي. دا کتابونه په ساده او روان پښتو نثر لیکل شوي دي، چې په نورو ادبي ښېگڼو سربېره یې د نثر ساده گي، رواني، وگړنۍ محاورې ته نږدېوالی له ډېرو مهمو ځانگړنو څخه دي. وروسته د هوتکو د واکمنۍ په دوران کی پښتو نثر لیکنې ډېر پرمختگ کړی دی. دملا نورمحمد غلجي ((نافع المسلمین)) او د محمد هوتک ((پټه خزانه)) ددې دورې د نثر مشهور کتابونه دي، چې نافع المسلمین په مسجع نثر او پټه خزانه په ساده روان نثر

لیکل شوې ده. د احمدشاه بابا د واکمنۍ په مهال هم پښتو نثر وده او پر مختیا موندلې ده. د پیرمحمد کاکړ ((معرفت الافغاني)) او د خان علوم ((د احمدشاه بابا د اشعارو پښتو شرحه)) د عبدالله فتاوای احمد شاهي په همدغه دوره کې لیکل شوي کتابونه دي.

د دیارلسمې هجري پېړۍ په وروستیو کې د نوي او معاصر ادب د رامنځته کېدو لارې چارې برابرې شوې دي. د دې دورې لیکوالو په نثر کې د ساده لیکنې لاره خپله کړې ده او د پخواني متکلف او مسجع نثر لیکلو پر خلاف عام، د اولس محاورې ته نږدې کلیوالي او ولسي اصطلاحات، محاورې او متلونه هم پخپلو نثري لیکنو کې کارولي او هڅه یې کړې ده چې خپل نثري آثار د خلکو د پوهونې له پاره د هغوی په ژبه ولیکي.

د دې ډول نثري آثارو په لړکې د بېلګې په توګه د نورمحمد نوري افغانی ((غونچه روه)) (۱۲۸۰هـ.ق. تالیف) د مولوي احمد ((ګنج پښتو)) آدم خان درخانۍ، د میراحمدشاه رضواني ((شکرستان افغاني)) او ((بهارستان افغاني)) کې راغلي نثرونه او همدارنګه د میا حسیب ګل کاکاخېل ژباړلی ناول ((نقش نګین)) او د میا محمد یوسف ژباړلی ناول ((توبة‌النصوح)) نومونه یادولی شو. دغه نثرونه په سادګۍ او روانۍ سربېره ادبي او هنري ارزښتونه هم لري او د نویو هنري نثرونو څرکونه پکې تر سترګو کېږي.

وروسته بیا د پښتو نثر هر اړخیزه وده او پرمختیا موندلې ده. د ساده او ژور نالستي نثرونو تر څنګ نوي هنري ادبي ژانرونه هم په پښتو ژبې او ادب کې دود شوي دي. دلته د هغو ادبي نثري ژانرونو نومونه اخلو چې په پښتو ژبه او ادب کې دود او موږ یې په خپلو ادبیاتو کې ډېرې بېلګې لرو.

لنډه کیسه، ناول، رومان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، ادبي لیکونه، ادبي راپورتاژ، ادبي یونلیک (سفرنامه)، ادبي ځان پېژندنې، ادبي ژوند لیک (بیوګرافي)، تکل، ادبي انځور، فلمي سناریو او نور. اوس د پښتو نثر د ودې او پرمختیا یون په ډېرې چټکۍ سره روان دی او ډول ډول نثري آثار چاپ او خپرېږي.

د متن لنډیز:

پښتو ژبه بډایه فرهنګي زیرمه لري، چې د هغې ستره برخه د دې ژبې منظوم او منثور لیکلي او شفاهي ادبیات جوړوي. د پښتو ژبې ډېر لیکلي آثار د زمانې په خونړیو پېښو کې له منځه تللي او ډېر لږ ورڅخه خوندي پاتې شوي دي. د پښتو نثر لومړنې کتاب چې موږ یې له نامه سره آشنا یو هغه د ابوهاشم سرواني لیکلی اثر ((سالو وږمه)) دی، چې پټې خزانې موږ ته را معرفي کړی. وروسته په اوومه هجري پېړۍ کې سلیمان ماکو ((تذکرة الاولیاء)) لیکلی او بیا په لسمه هجري پېړۍ د بایزید روښان او اخوند درویزه او د دې دواړو پیروانو په پښتو نثر کتابونه لیکلي دي. تر دې وروسته خوشحال خان او د هغه کورنۍ د نثر کتابونه لیکلي دي. د دیارلسیمې هجري پېړۍ په وروستیو کې د پښتو ساده نثر لیکنه عامه شوې او ډېر پښتو کتابونه لیکل شوي دي. په اوسنۍ او معاصره دوره کې پښتو نثر ډېره وده او پرمختیا موندلې او د نثر بیلا بیل ډولونه عام شوي او په هره برخه کې زیات شمیر آثار رامنځته شوي دي.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکی دې متن په چوپه خوله په غور او دقت سره ولولي. ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲_ ښوونکی دې د زده کوونکو په نښه کړې کلمې پر زده کوونکو او یا په خپله معنا او د تختې پر مخ ولیکي.

۳_ زده کوونکي دې په وارسره د متن یو یو پرګراف ولولي. ښوونکي دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې متن په غور سره ولولي. يوه ډله دې په متن کې د کتابونو نومونه او بله دې د اشخاصو نومونه په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې هغه په نښه کړي نومونه د تختې پر مخ وليکي. ښوونکی دې د هغو په هکله زده کوونکو ته لازمې څرګندونې وکړي.

۵ـ زده کوونکي دې په وار سره د ټولګي په وړاندې د لوستل شوي متن مفهوم په خپلو الفاظو او عبارتونو نورو ټولګيوالو ته ووايي.

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې د زده کوونکو د زده کړې ارزونه وشي:

- د پښتو نثر لومړنی کتاب څه نومېږي او چا ليکلی دی؟
- تذکرة الاولياء چاليکلی او څه ډول کتاب دی؟
- د پښتو نثر د پنځو پخوانيو کتابونو نومونه واخلئ؟
- د پښتو نثر د پنځو پخوانيو ليکوالو نومونه واخلئ؟
- بايزيد روښان او اخوند درويزه خپل کتابونه (خيرالبيان او مخزن الاسلام) په کوم ډول نثر ليکلي دي؟
- خوشحال ختک او د هغه پېروانو خپل کتابونه په کوم ډول نثر ليکلي دي؟
- د هنري نثر د ځينو ډولونو نومونه واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکې دې د پښتو نثر يو کتاب په څو کرښو کې معرفي کړي او هغه دې په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې نورو ټولګيوالوته ولولي.

د بديع علم ـ لومړی برخه
لفظي ادبي صنعتونه

ـ څوک د بديع علم پېژني؟

ـ د بديع علم له کومو ادبي صنعتونو څخه بحث کوي؟

ادبی فنون يو لړ ټاکلي اصول او موازين دي، چې د هغو په وسيله د ادبي آثارو لفظي او معنوي ښيگڼې پېژندل کېږي.

بديع هغه پوهنه ده چې د وينا او کلام له ښکلا او هغو ادبي صنايعو څخه بحث کوي، چې نظم اونثر ته ښکلا وربښي.

بديع له دوه ډوله ادبي صنعتونو څخه بحث کوي: يو ته يې لفظي او بل ته يې معنوي صنعتونه وايي. په دې لوست کې لفظي ادبي صنعتونه درپېژنو:

ادبي فنون په عام مفهوم یو لړ ټاکلی اصول او موازین دي. د دغو موازینو په وسیله د ادبي آثارو لفظي او معنوي ښیګڼې یا په بله وینا ښکلاوې، هنري او ادبي ارزښتونه پېژندل کېږي. یا ادبي فنون هغه موازین تشریح کوي چې د هغو په وسیله کولی شو د ادبي آثارو لفظي او معنوي ښکلاوې وپېژنو.

ادبي فنون درې سترې څانګې لري: معاني، بیان او بدیع

دا چې موږ دلته لفظي صنایع درپېژنو، دا صنایع د ادبي فنون د ((بدیع)) په څانګې پورې اړه لري. د مخه تر دې چې د شعر دغه صنعتونه درو پېژنو، لازمه ده چې د بدیع علم په لغوي او اصطلاحي معنا پوه شو.

د بدیع لغوي معنا نوی، تازه او حیرانونکی شی دی او په ادبي اصطلاح هغه پوهنه ده، چې د وینا او کلام له ښکلا او هغو صنایعو څخه بحث کوي، چې نظم او نثرته ښکلا وربښي. د بدیع د علم وضعه کوونکی عبدالله بن معتز دی. نوموړي په (۲۷۴ هجري قمري) کال په دې اړه په عربي ژبه یو مفصل کتاب تالیف کړ او وروړو دغه پوهنه نورو ژبو ته خپره شوه. د بدیع د علم موضوع فصیحه او بلغیه ادبي وینا ده او هغه څه ته چې د بلیغې وینا د ښکلا سبب کېږي ادبي صنعتونه وایي.

ادبي صنعتونه په دوه ډوله دي: لفظي صنعتونه او معنوي صنعتونه

دلته لفظي صنعتونه درپېژنو:

لفظي صنعتونه هغه دي چې د وینا ښکلا په کلمو پورې اړه ولري. که د غو کلمو ته دمعنا په خوندي ساتنه بدلون ورکړو دوینا ښکلا له منځه ځي. د لفظي صنعتونو شمیر زیات دی، د ځینو نومونه یې دادي: تجنیس او د هغه بیلابیل ډولونه، قلب، ذوالقوافي، اشتقاق، ترصیع، سیاق الاعداد، المربع، تکرار، تضمین، معما، منقوط، غیر منقوط، سجع او داسې نور

دلته څو مشهور لفظي صنعتونه د مثالونو په ترڅ کې درپېژنو:

۱_ تجنیس:

په لغت کې هم جنس کولوته وایي او په اصطلاح کې هغه ادبي صنعت دی چې د شعر

په یو بیت یا نیم بیتي کې دوې یا زیاتې داسې کلمې راشي چې په لیک او لوست کې ټولې سره یوشی او یا یوڅه سره ورته او په معنا کې سره بیلې وي.

تجنیس دا لاندې ډولونه لري:

(۱) تام تجنیس (۲) ناقص تجنیس (۳) زاید تجنیس

(۴) مرکب تجنیس، خطي تجنیس، مرفوع تجنیس او نور.

دلته د تام تجنیس یو مثال راوړو:

فــراق پــه مــا خــوري د زړګــي ویــنــې:

آشــنــا مــې نــشــتــه الله مــې ویــنــې

(پیرمحمد کاکړ)

په پورته بیت کې((ویني)) کلمه په دواړه نیم بیتو کې راغلې ده. په لومړي نیم بیتي کې ((وینې)) د دري د (خون) په معنا او په دویم کې ((وینې)) د لیدلو په معنا دی. چې تام تجنیس بلل کیږي.

۱ _ قلب:

په لغت کې سرچپه کولوته وایي، د بدیع د علم په اصطلاح په یوه وینا کې د دوو یا زیاتو داسې کلمو راوړل وي، چې توري یې په نوعه او عدد کې سره یو او په ترتیب کې سره اوښتي وي. قلب په څلور ډوله دی: قلب کل، قلب بعض، قلب مستوي، قلب منجنح.

دلته د قلب کل یو مثال راوړو:

زلــفــې پــه مــخ کــړه خــم پــه خم

کــیــنــه و مــا تــه مــخ پــه مخ

کــیــنــه و مــا تــه مــخ پــه مخ

زلــفــې پــه مــخ کــړه خــم پــه خم

په پورته مثال کې ګورو چې (خم) په (خم) او (مخ) په (مخ) کلمې سرچپه شوي دي او

دکلمې دواړه توري سره اوښتې دي، نو ځکه يې قلب کل بولي.

۲ـ المربع:

هغه نظم يا شعر ته وايي چې يو شاعر يوه رباعي داسې راوړي چې عمودي او افقي يو ډول ولوستل شي.

د يـار لـه غمـه پـه زړه افـګار يـم
لـه غمـه څـه وايـم دردمنـد يـم خـوار يـم
پـه زړه دردمنـد يـم هـر ګـوره بيمـار يـم
افـګار يـم خـوار يـم بيمـار يـم زار يـم

پورتنى شعر عمودي او افقي يو شان لوستل کېږي.

۳ـ تضمين:

د سند او مثال په توګه شاعر د خپل کلام د تقويې له پاره د مضمون د تام ارتباط په صورت کې د بل چا د نظم يوه ټوټه، نيم بيتى، بيت، يا څوبيتونه په خپل شعر يا نظم کې را وړلوته تضمين وايي. دا لاندې ډولونه لري: ابداع يا رفوتضمين، استعانه، مصرع تضمين له تصرف سره تضمين، بې تصرفه تضمين. دلته د ابداع يا دفوتضمين يو مثال راوړو:

((دا په مخ يې د خط ليکه دو تا راغله))
کـه کعبې لـره مشکينه قبـا راغله

پورته بيت د بيدل هشنغري دى، مګر لومړى نيم بيتى يې دحميد راخيستى دى. د حميد د شعر ټول بيت په دې ډول دى:

دا په مخ يې د خط ليکه دوتـا راغله
ګـويـا مـخ لـره دې تـوره بـلا راغله

بېدل ورڅخه لومړى نيم بيتي تضمين کړى دى.

۴ـ ترصيع:

ترصيع عربي کلمه ده، په لغت کې د جواهرو کينولو ته وايي، په ادبي اصطلاح کې هغه

صنعت دی چې شاعر خپل یو بیت په څو برخو ویشي. هره برخه د بلې برخې په مقابل کې داسې راوړي، چې په وزن کې سره برابروي. لکه د رحمان بابا دا لاندې بیت:

په حالت د عاشقانو نظر بویه

په زیارت د شهیدانو گذر بویه

په دې بیت کې (حالت ـ زیارت) (عاشقانو ـ شهیدانو) او (نظر ـ گذر) یو د بل په مقابل کې راغلي دي.

۵ـ ذوالقوافي:

هغه شعر دی چې له دوو څخه زیاتې قافیې ولري او که د قافیو ترمنځ ردیفونه هم ولري، نو بیا یې ذوالقوافي مع الحواجب بولي. لکه په دې لاندې بیت کې:

چا د شرف ورکې د لیلانه جلباب لرې کړ

چا د ژوند سفر کې د حیانه شباب لرې کړ

په پورته بیت کې ((ور ـ سفر))، ((لیلا ـ حیاء)) ((جلباب ـ شباب)) د قافیې کلمې دي او (لرې کړ ـ لرې کړ) یې د ردیف په توگه راغلی دی.

دمتن لنډیز:

بدیع په لغت کې نوي تازه او حیرانونکي څیز ته وایي او په ادبي اصطلاح کې هغه علم دی چې دوینا او کلام له ښکلا او هغو صنایعو څخه بحث کوي چې نظم یا نثرته ښکلا وربښي.

ادبي صنعتونه په دوه ډوله دي: لفظي صنایع او معنوي صنایع

لفظي صنایع: هغه دي چې د وینا ښکلا په کلمو پورې اړه ولري، که هغو ته د معنا په خوندي ساتنه بدلون ورکړو د وینا ښکلا له منځه ځي. د لفظي صنایعو شمیر ډېر دی، ځیني مهم یې دادي: تجنیس او دهغه ډولونه، قلب، ذوالقوافي، سیاق الاعداد تضمین، معما،سجع اونور.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په ډېر غور او دقت سره ولولي.

۲ـ یو یو زده کوونکی دې د ټولګي په وړاندې د متن یوه یوه برخه په لوړ غږ ولولي، ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې دیوې ډلې زده کوونکي له متن څخه یو بیت پر تخته ولیکي او د بلې ډلې زده کوونکی دې پکې هغه موجود ادبي صنعتونه وښيي او لازم توضیحات دې ورکړي.

۴ـ په لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- ادبي فنون څه ته وايي؟
- ادبي فنون څو څانګې لري؟
- بدیع په لغت او اصطلاح کې څه ته وايي؟
- بدیع علم له کومو ادبي صنعتونو څخه بحث کوي؟
- لفظي صنعتونه تعریف کړئ؟
- د څو مشهورو لفظي صنعتونو نومونه واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د درو لفظي صنعتونو له پاره یویو نوی مثال او نمونه پیدا او په راتلونکي درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د بديع علم ـ دويمه برخه معنوي صنعتونه

ـ معنوي صنعتونه څه ته وايي؟

ـ کوم علم له معنوي صنعتونو څخه بحث کوي؟

بديع په لغت کې نوي، تازه او حيرانونکي ځيز ته وايي او په ادبي اصطلاح کې بديع علم د ادبي فنونو يوه ډېره مهمه څانگه ده، چې دوينا او کلام له لفظي او معنوي ښکلاوو څخه بحث کوي. د مخه مو په يولوست کې لفظي صنعتونه در وپېژندل، په دې لوست کې معنوي ادبي صنعتونه، چې د بديع د علم يوه مهمه برخه ده، درپېژنو.

بدیع علم د ادبي فنونو له دریو څانګو (بیان، معاني، بدیع) څخه یوه ډېره اړینه او اساسي څانګه ده، چې د هغې په وسیله دوینا یا کلام ښکلا معلومېږي. د بدیع علم له دوو ډلو ادبي صنعتونو څخه بحث کوي:

لفظي صنعتونه او معنوي صنعتونه.

لفظي صنعتونه مو د مخه په یو لوست کې در وپېژندل په دې لوست کې معنوي صنعتونه درپېژنو.

معنوي صنعتونه هغه ادبي صنعتونه دي چې په هغو کې د وینا یا کلام ښکلا په معنا پورې اړه لري. که کلمې ته د معنا په ساتنه بدلون ورکړو بیا هم ښکلا پر خپل ځای پاتې کېږي.

د معنوي صنعتونو شمیر زیات دی، د ځینو نومونه یې دادي:

تضاد یا طباق، ایهام، لف و نشر، عکس و تبدیل، عارفانه تجاهل ، التفات، جمع، تفریق، مراعات النظیر، ارسال المثل، تعجب، متحمل الضدین، مبالغه، حسن تعلیل، تنسیق الصفات، استدلال، مخاطبه، هجو، رجوع،او داسې نور.

دلته ځینې ډېر مشهور معنوي صنعتونه د مثالونو په ترڅ کې درپېژنو:

۱ـ طباق:

په یو کلام یا شعر کې، چې متقابل الفاظ، لکه رڼا او تیاره، شپه او ورځ، ژړا او خندا، مرګ او ژوند، خوشالي او خپګان، تور او سپین او داسې نور یو ځای سره راوړل شي، د طباق صنعت ورته وایي: د مثال په ډول د عبدالقادر خان ختک دا لاندې بیت وګورئ:

چې یې تلمه په خندا خندا دیدارته
اوس یې درومم په ژړا ژړا مزار ته

یا

زه په سرو سترګو ژړا کړم چې ته درومې
ته له ما چې رخصتېږې په خندا ځې

په پورته شعرونو کې د خندا او ژړا کلمو په ذکر سره طباق موجود دی. طباق په درې ډولونو: اسمي، فعلي، ایجابي او سلبي طباق باندې ویشل شوی دی.

۲_ مراعات النظیر:

که چېرې په یوه جمله یا د شعر د بیت په یوه مسره کې د کوم شي یادونه وشي او په وروسته جمله یا نیم بیتي کې د هغه یاد شوي شي نور مناسبات او ملایمات و ویل شي، نو دغه ډول ښایست ته مراعات النظیر ویل کېږي، لکه د خوږدل شاعر په دې بیت کې:

د زړه شمعه مې د عشق له غورځو ډکه
ژر پرې لګه د محبوب د دیدن اوره

یا لکه علي خان چې وایي:

د ښایست مرغه د خط په پرو والوت
د عاشق په زړه یوه نرمه هوا راغله

کله چې شاعر په لومړي نیم بیتي کې د شمعې یادونه کړې، نو د هغې مناسباتو او ملایماتو یعنې اور او غورځو ته هم اشاره کوي، نو په یو بیت کې د داسې متناسبو الفاظو، چې یو له بل سره تناسب ولري، را وړلوته د مراعات النظیر ادبي صنعت وایي.

همدارنګه علي خان په پورته بیت کې د مارغه کلمه راوړې ده، نو د هغې سره یې مناسبت: پر، الوت، نرمه هوا چې د الوتلو سره پیدا کېږي، ټول ذکر کړي دي، نو د مراعات النظیر صنعت یې بولو.

۳_ لف او نشر:

که یو شاعر په یو بیت یا مسره کې ځینې مطالب دا جمال په صورت راوړي او په بله مسره یا بیت کې د هغې هر یو متعلق څه بله معنا راوړي شي لف او نشر یې بولي. یا په بله وینا:

که یو شاعر یو ځل څو شیان په کلام کې ذکر کړي او د هغې تعبیر بیا په ترتیب یا وړاندې وروسته بڼه باندې وکړي لف او نشرېږ بولي. لکه دالاندې بیت:

مخ که دې گلشن دی یا څراغ دی یا سورگل
زه بـانـدې بـورایـم، یـا پتنگ یـم یـا بلبل

دلته وینو چې شاعر په لومړی نیم بیت کې د (گلشن، څراغ او سورگل) یادونه کړې ده او په دویم نیم بیتي کې یې د هغوی مطابق (بورا، پتنگ او بلبل) یادکړی دی، چې یو له بل سره مناسبت لري. لف او نشر په مرتب او غیر مرتب لف او نشر باندې وېشل کېږي.

د مرتب لف و نشر بېلگه هم وگورئ:

دا څه یار دا څه جانان دا څه اغیار دی
دا څه گل دا څه بلبل دا څه زغن دی

په پورته بیت کې په لومړي نیم بیتي کې یې یار، جانان او اغیار یادکړي او د هغوی تعبیر په دویم نیم بیتي کې په ترتیب سره: گل، بلبل او زغن باندې شوی دی، چې دغې بڼایست ته مرتب لف و نشر ویل کېږي.

۴_ عکس او تبدیل:

کله چې شاعر د لومړۍ مسرۍ یا فقرې کلمې په دویمه مسرۍ یا فقره کې راوړي او د معنا تضاد ورڅخه رامنځته شي د عکس او تبدیل ادبي صنعت ورته ویل کېږي، لکه په دې لاندې بیتونو کې:

مـاپـه سـل کـرتـه یـادکـړې تـه رانـغـلې
زه بـه سـل کـرتـه درشـم کـه تـا یـاد کـړم
سـخـي کـه لـک ورکـا وده تـه کـک وي
بـخـیـل کـه کـک ورکـا وده تـه لـک وي

د پورته بیتونو په لومړي بیت کې د اول نیم بیتي کلمې په دویم نیم بیتي کې سره اوښتي دي او د معنا تضادیې را منځته کړی دی. سل کرته یا دول یو کرت نه ورتلل. او سل کرته تګ یو کرت یا دول د صنعت په لحاظ عکس و تبدیل دی.

او همدارنګه په دویم مثال کې د سخي لک ورکول کک ګڼل او د بخیل کک ورکول لک ګڼل سره تضاد لري او له بلې خوا د بیت د لومړي نیم بیتي کلمې په دویم نیم بیتي کې سره اوښتي او د عکس و تبدیل صنعت ورڅخه جوړشوی دی.

۵ـ حسن تعلیل:

د یو وصف له پاره د یوه غیرحقیقي، مګر لطیف او مناسب سبب، چې شاعر د یو صنعت له پاره داسې علت پیدا کړي، چې په اصل حقیقت کې یې سبب نه وي، مګر د لطافت او حسن له کبله یې دغه صنعت ته نسبت کیدای شي. لکه حمید مومند چې وایي:

چې نظر یې د ګلرخ ساقي پر مخ شو
د نرګس له لاسه جام پریوت نسکور شه

یا:

وغړوه سترګې زلفې لرې د رخسار کړه
ستا لیدو ته رېږدي لمر په پاڼو کې د ګلو

که دې پورته بیت ته وګورو، نو دهغه محبوب لیدنه، چې د شرابو جام هم په لاس کې ولري، د نرګس پر ګل دومره اغېز کوي چې خپل جام یې له لاسه پریوځي او نسکورېږي.

په دویم بیت کې شاعر د یار مخ لیدل د لمر د رېږدېدلو او خوځېدلو علت ګڼلی دی، که څه هم په حقیقت دغه علت نشي کېدلی، خو ډېر ښه لطافت لري.

۶_ رجوع:

رجوع په لغت کې بیرته راګرځېدلو ته وايي او په ادبي اصطلاح هغه ادبي صنعت دی، چې یو څوک یو مطلب یو ځل څرګند کړي او بیا په وروستۍ جمله یا نیم بیتي کې د یو خاص غرض له پاره خپله کړې خبره باطله کړي او له خپل مطلب څخه وګرځي، لکه خوشال خان ختک چې وايي:

که ښه وایم و چا ته هم يې بد نیسي په زړه کې
یا بخت دی د مغلو یا زما څه عقل کم دی
نه بخت دی د مغلونه زما څه عقل کم دی
دا کُل واړه پیري ده، چې مې کار درهم بر هم دی

که دا پورته دوه بیتونه وګورو وینو چې خوشحال خان ختک یو ځل خپلې کم بختۍ او کم عقلۍ ته اشاره کوي او وروسته بیا له خپل مطلب څخه ګرځي او د هر څه اصلي لامل او علت پیري او ضعیفي بولي.

۷_ عارفانه تجاهل:

کله چې د یو نزاکت او لطافت له پاره شاعر خپل ځان په یوه شي ناخبره واچوي. په داسې حال کې چې ښه پرې خبر او ورمعلوم وي. په شعر او ادب کې دې ته د عارفانه تجاهل ادبي صنعت ویل کېږي.

لکه علي خان چې وايي:

دا د دلبر مخ دی چې له شاله نیم لیده شي
یا زیړوتی نمر دی چې لیده شی نیم له غره

یا، لکه دا بیت:

دا يې خط دی چې پر مخ دی ګرځېدلی
که زنګیان دي په حرم کوي طواف

په پورته بیت کې معشوقې خپل ښکلی مخ په ښکلي ژېړ شال کې پټ کړی دی، خو لړه ښکلې برخه ورڅخه په یوه گوښه کې ښکاري، چې د ژېړ شال عکس وربانديې پربوتی دی، نو شاعر ځان ناخبره غورځوي او وايي چې زه نه پوهېږم چې دا دمازیگر لمر دی او که زما د محبوب ښکلی مخ.

۸ _ تلمیح:

تلمح په لغت کې په مالگه کولوته وايي او په ادبي اصطلاح کې هغه ادبي صنعت دی چې شاعر په خپل شعر کې یوې تاریخي پېښې او حکایت ته اشاره کړې وي.

لکه:

مګر وژاړه فرهاد بیا سیل د زرکو
چې په سرو سترګو راځي له کوهستانه

یا:

د زړه تخت دې ځکه ونیوو دیوانو
چې دې ګوته د سلیمان لاړه له لاسه

یا:

که رقیب مې نړدې نه پرېږدي محبوب ته
د یوسف د کمیس بوی بس دی یعقوب ته

په لومړي بیت کې د شیرینې عاشق فرهاد، په دویم کې د سلیمان علیه السلام نگین او په دریم کې د یوسف علیه السلام او حضرت یعقوب علیه السلام واقعوته اشاره ده.

د متن لنډیز:

د بدیع علم د ادبي فنونو یوه مهمه څانگه ده، چې د وینا او کلام له لفظي او معنوي صنعتونو څخه بحث کوي. معنوي صنعتونه هغه دي چې په هغو کې د وینا یا کلام ښکلا په معنا پورې اړه لري. که کلمې ته د معنا په حفظ بدلون ورکړو بیا هم ښکلا پرخپل ځای پاتې کېږي. د معنوي صنعتونو شمیر زیات دی. ځینې ډېر مشهور یې دادي: تضاد یا تطابق، ایهام، لف او نشر، مبالغه، تنسیق الصفات، استدلال، مخاطبه، هجو، استخدام، رجوع اونور.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې د متن ستونزمنې کلمې پر زده کوونکو او ډېرې ستونزمنې دې پخپله معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د متن یوه یوه برخه ولولي، ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي: دیوې ډلې یو زده کوونکی دې له متن څخه یو بیت پرتخته ولیکي او د بلې ډلې زده کوونکی دې په هغه کې موجود ادبي صنعت معلوم کړي او لازمې څرګندونې دې ورکړي. دا لړۍ دې په دوارو ډلو تطبیق شي.

۵ـ په دې لاندې پوښتنو د لوست د زده کړې ارزونه کېږي:

- ادبي فنون څه ته وایي؟
- ادبي فنون کومې څانګې لري؟
- بدیع په لغت او ادبي اصطلاح کې څه ته وایي؟
- د بدیع علم له کومو ادبي صنعتونو څخه بحث کوي؟
- معنوي صنعتونه تعریف کړئ.
- د پنځو معنوي صنعتونو نومونه واخلئ.

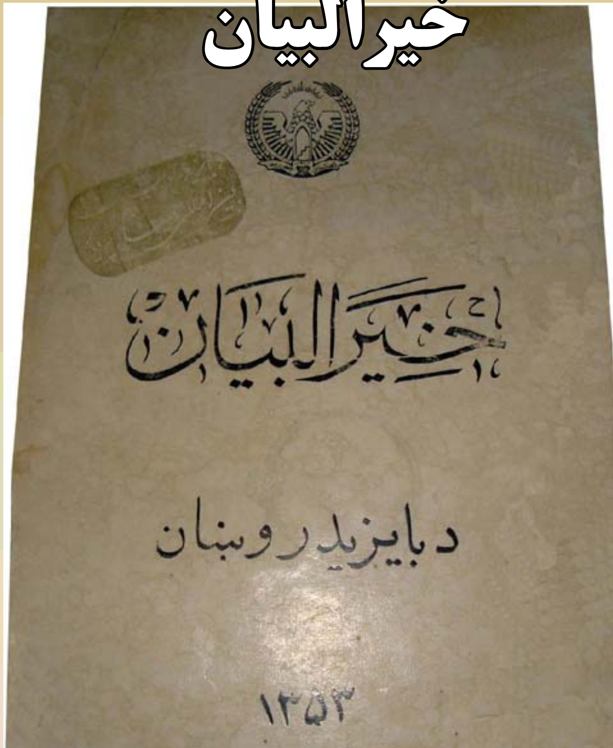

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د خپلې خوښې د دریو معنوي ادبي صنعتونو له پاره له متن پرته نور مثالونه پیدا او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ووایي.

خیرالبیان

ـ تاسې د پښتو په پخوانیو نثري کتابونو کې کوم کتابونه پېژنئ؟

ـ تاسې د خیرالبیان په نوم د کوم کتاب نوم اوریدلی؟

ـ تاسې بایزید روښان پېژنئ؟

د پښتو ادب منځنی یا کلاسیکه دوره د پښتو ادب په تاریخ کې یوه ځلانده ادبي دوره ده، چې ډېر پیاوړي ادبي غورځنګونه پکې رامنځته شوي دي. ډېر علمي او فرهنګي شخصیتونه په دغه دوره کې را ځلیدلي دي. یو له د غو نومیالیو او فرهنګیالیو شخصیتونو څخه بایزید روښان دی. روښان په پښتو، دري، عربي او هندي ژبو په نظم او نثر کې زیات شمیر آثار لیکلي دي. په پښتو آثارو کې یې یو (خیرالبیان) نومېږي. دلته یې په دې لوست کې درپېژنو.

بايزيد روښان د قاضي عبدالله زوی و، په قوم اورمړ پښتون و. کورنۍ يې له وزيرستان څخه هندوستان ته تللې وه. روښان هلته په ۹۲۶هجري قمري کال سترګې نړۍ ته پرانيستې وې. نوموړي د علوموله زده کړې وروسته يوه د طريقت او عرفان لاره رامنځته کړه. ډېر مريدان او پلويان يې ومونډل او وروسته دغه روحاني او تصوفي غورځنګ ملي او سياسي بڼه خپله کړه. بايزيد د عرفان او تصوف ترڅنګ دوخت د مغولي واکمنۍ په وړاندې ملي مبارزه پيل کړه او ددغې مبارزې په بهير کې په (۹۸۵هـ.ق.) کال کې وفات شو.

بايزيد روښان (۹۲۶ ـ ۹۸۵هـ.ق.) زموږ د هېواد پياوړی علمي ـ فرهنګي او سياسي شخصيت و. نوموړي د خپلې علمي، عرفاني لارې د تبليغ او د خپلو پيروانو د لارښوونې له پاره په پښتو، دري، عربي او هندي ژبو ډېر آثار ليکلي دي، چې په هغو کې يو ډېر مشهور اثر ((خيرالبيان)) نومېږي. سره له دې چې د بايزيد روښان ددې اثر په هکله يا دونې د پښتو په پخوانيو منظومو او منثورو آثارو او همدارنګه د بهرنيو ختيځپوهانو په ليکنو کې شوې وې، خو په خپله دغه کتاب زموږ په لاس کې نه و. له ښه مرغه چې ددغه ارزښتناک اثر يوه قلمي نسخه بهرنيو ختيځپوهانو له ځان سره اروپا ته وړې او د جرمني د تبونګين د پوهنتون د کتابتون د خطي نسخو په مجموعه کې خوندي وه. د پېښور د پښتو اکېډيمي مشر مولانا عبدالقادر دا نسخه په ډېرو کړاوونو په نوموړي کتابتون کې تر لاسه کړه، د هغې يوه کاپي يې له ځان سره پښتونخوا ته يوړه او د پښتو اکېډيمي له خوا د مولانا عبدالقادر د پېژندګلوۍ، ځرګندونو او د مولانا عبدالقدوس قاسمي له سريزې او تعليقاتو سره په (۴۳۱) مخونو کې خپور شو. همدارنګه د همدې قلمي نسخې يوه عکسي کاپي عبدالرؤوف بېنوا ترلاسه کړې وه. د هغې له مخې په افسيټ او عکسي بڼه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي له خوا په (۱۳۵۳) لمريز کال چاپ او خپور شو. د خيرالبيان د تاليف کال نه دی معلوم. هغه قلمي نسخه چې په کابل او پېښور کې ورڅخه د خيرالبيان کتاب خپور شوی، ټول (۳۳۴) مخونه لري. دغه نسخه په (۱۰۶۱) هجري قمري کال خطاطي شوې ده. د خيرالبيان دا چاپ شوې

نسخه په څلورو (پښتو، دري، عربي او هندي) ژبو ده، چې ډېره برخه يې پښتو، په ځينو ځايونو کې په دري ژبه څرګندونې او په عربي ژبه د قرآن آياتونه، نبوي حديثونه، ځينې عربي مقولې او په ځينو برخو کې يې د هندي ژبې په پنجابي لهجه ځينې څرګندونې راغلي دي.

په دې وروستيو کلونو کې د هندوستان د حيدر آباد د دکن په سالار جنګ موزيم کې د خيرالبيان يوه بله بشپړه قلمي نسخه وموندل شوه. دغه نسخه په (١٠٧٩) هجري قمري کال کې خطاطي شوې او ټول مطالب په څلور واړو ژبو په برابره اندازه پکې راغلي دي.

په څلورو ژبو د خيرالبيان ليکلو په هکله پخپله پير روښان داسې وايي: ((ګوره کړې مې دی خيرالبيان په څلور ژبې موافق له قرآن، پکې دی بيان د ربنتيا، دروغ، د حلال او حرام، دکړه نه کړه په هر مقام، په تادې وي اعلان.)) د خيرالبيان پښتو برخه په مسجع او قافيه لرونکي نثر ليکل شوې ده. استاد پوهاند عبدالشکور رشاد پخپلو څېړنو کې د هغې ځينې برخې نظم بللي دي. مسجع نثر په لسمه هجری پېړۍ کې بايزيد روښان په پښتو کې دود کړی دی. بايزيد روښان په مسجع نثر د خيرالبيان کتاب وليکه. کله چې اخوند درويزه د بايزيد روښان مخالفت ته راپورته شو د خيرالبيان په مقابل کې يې خپل کتاب (مخزن الاسلام) هم د بايزيد روښان په څېر په مسجع نثرو ليکه. بيا نورو ليکوالو هم ددغه مسجع نثر ليکنې لار تعقيب کړه او نږدې دوه سوه کاله يې دوام موندلی دی.

خيرالبيان ټول څلوېښت بابونه لري، چې بېلابيل ديني، عرفاني او فقهي مسايل پکې تر (١٢١) لويو وړو سرليکونو لاندې راغلي دي. د دې کتاب د ځينو مطالبو سر ليکونه دادي:

د لمانځه د فرايضو، واجباتو او سنتونو بيان، د غسل بيان، د تيمم بيان، د اوداسه بيان، د نجاست د مکروهاتو، اوامرو او نواهيو بيانونه، د روژې، زکات او حج بيانونه، د نفس، ژوند، مرګ، عذاب، د ګور، ايمان، ذکر خفي او همدارنګه د روښاني تصوفي عرفاني لارې اتو مقامونو، لکه: شريعت، طريقت، حقيقت، معرفت، وصلت، وحدت او

سکونت په هکله بحثونه راغلي دي.

د خیرالبیان زیات ارزښت او اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتو ژبې لومړنی زوړ بشپړ تر لاسه شوی کتاب دی، چې په لسمه هجري پېړۍ کې لیکل شوی دی. د زمانې له پېښو او توپانو خوندي پاتې دی. اوس موږ د دې کتاب قلمي او چاپي نسخې په لاس کې لرو او په پښتو ژبه یې د مطالبو له لوستلو گټه اخلو. بل دا چې دا کتاب موږ ته د روښان تصوفي او عرفاني لاره راپېژني. موږ ددغه نومیالي علمي او فرهنگي شخصیت له افکارو او نظریاتو سره آشنا کوي او راته د نوموړي علمي او ادبي مقام راجوتوي.

دلته د خیرالبیان د متن پیلامې یوه بېلگه لولو:

بسم الله الرحمن الرحیم

((په نامه د خدای چې بخشاینده دی مهربان. معنا: په نامه د خدای چې په خدایۍ دی عیان، آغاز د کتاب او

بایزیده! زما ډېر ستر صفت وکښه. خوښي مې پیدا شي چې زما ډېر ستر صفت وایي اَدمیان. گوره! زما تسبیح وایي چې زما په زمکه دي (یا) په اَسمان. نشته هیڅ بیرون، چې زما تسبیح وایي، ته باور وکړه په دا بیان))

(۲)

((نبي ویلي دي علیه السلام:

مرگ به ورشي و سړي ته ناگهان، نشته د سړی په دنیا کې تل د تله مقام یا هسې گڼي چې لویه عزیزي په نښته ده، د قهر په راتلل ده، د تیغ په وهل ده، چې وژني آدمیان. گوره دا هسې چارده حرام))

د متن لنډيز:

خيرالبيان د بايزيد روښان له مشهورو آثارو څخه دی، چې د خپلې عرفاني او تصوفي لارې د تبليغ او د خپلو مريدانو او پيرانو د لارښوونې له پاره يې ليکلې دی. ددې کتاب قلمي نسخې تر لاسه شوي او د هغو له مخې په کابل او پېښور کې چاپ شوی دی. ددې کتاب ارزښت او اهميت په دې کې دی، چې د پښتو لومړنی بشپړ پخوانی ترلاسه شوی کتاب دی، چې په لسمه هجري پېړۍ کې ليکل شوی، د زماني له حوادثو خوندي پاتې او تر موږ رارسيدلی دی. دا کتاب موږ د روښان پيرله افکارو او نظرياتو سره آشنا کوي او د نومورې، علمي عرفاني او ادبي مقام موږ ته راجوتوي.

فعاليتونه

۱ـ ښوونکی دې متن ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهيم دې زده کوونکو ته توضيح او د بايزيد روښان د پېژندنې په اړه دې لازمې څرګندونې وکړي.

۲ـ زده کوونکي دې وګومارل شي چې يو ځل متن په پوره غور او دقت په چوپه خوله ولولي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن يوه يوه برخه د ټولګيوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتيا په مهال د سمون له پاره مرسته وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې: يوه ډله په متن کې ((پښتو)) کلمې، بله ډله ((عربي)) کلمې او دريمه ډله ((دري)) کلمې په نښه کړي. د هرې ډلې استازي دې په نښه کړې کلمې د تختې پر مخ په جلا ډول وليکي.

۵_ دوه دوه زده کوونکي دې په نوبت سره د تختې مخې ته ورشي، يو تن دې يوه کلمه معنا کړي او بل دې هغه په مناسبه جمله کې وکاروي. دا لړۍ دې په ټولګي کې تر پايه تعقيب شي.

۶_ زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولګي په وړاندې د متن مفهوم په خپلو الفاظو ووايي. ښوونکی دې د اړتيا په مهال له هغوی سره مرسته وکړي.

۷_ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست ارزونه وشي:

- خير البيان چا ليکلی دی؟
- خيرالبيان څه ډول کتاب دی؟
- په خيرالبيان کې له پښتو پرته په نورو کومو ژبو کې مطالب راغلي دي؟
- خيرالبيان په کومو ځايونو کې چا چاپ کړی دی؟
- خيرالبيان د متن مفهوم په خپلو الفاظو وواياست؟
- په خيرالبيان کې کوم مسايل راغلي دي؟
- خيرالبيان په کوم ډول نثر ليکل شوی دی؟
- بايزيد روښان څوک و؟

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د پښتو د نظم يا نثر کوم پخوانی کتاب تر لاسه او د هغه په هکله دې لنډ معلومات وليکي. د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه د ټولګيوالو په وړاندې ولولي.

عبدالرحمان پژواک

ـ په معاصرو شاعرانو او لیکوالو کې څوک پېژنئ؟

ـ داسې شخصیتونه درمعلوم دي چې په پښتو او دري دواړو ژبو یې ادبي آثار لیکلي دي؟

زموږ د هېواد په معاصره دوره کې ځینې داسې لیکوال شته، چې شخصیت یې ګڼ اړخونه لري. د علم او فرهنګ په ډګر کې وتلې او منلې څېرې دي. منظوم او منثور ادبي آثار یې لیکلي دي او هم یې کلونه د هېواد په سیاسي چارو کې فعاله ونډه لرلې ده. په دغسې شخصیتونو کې یو هم عبدالرحمان پژواک و. نوموړي په پښتو او دري ژبو کې په لس ګونو منظوم او منثور آثار لیکلي دي. دلته یې په دې لوست کې درپېژنو.

عبدالرحمان پژواک د قاضي عبدالله زوی، د ننگرهار ولایت د سره رود د ولسوالۍ اوسیدونکی و. پژواک په (۱۲۹۷) لمریز کال، هغه مهال چې پلار یې د غزني په ولایت کې د قضاء دنده درلوده، په دغه ښارکې سترگې نړۍ ته وغړولې. کله چې را لوی شو لومړنۍ مروجې زده کړې یې پخپله علم پاله کورنۍ کې وکړې، بیا د ننگرهار د سره رود د مطلع دانش په ښوونځي کې شامل شو. څه موده یې د خوږیانیو په ښوونځي او د کابل د ښار د اندارېيو په ښوونځي کې زده کړې وکړې. ثانوي زده کړه یې په (۱۳۱۴) لمریز کال دکابل په حبیبې ښوونځي کې پای ته ورسوله. د لوړو زده کړو له پاره دکابل په طب پوهنځي کې شامل شو. دوه کاله یې دغلته د روغتیایي علومو زده کړه وکړه. د پلار له وفات نه وروسته دې ته اړشو چې لوړې زده کړې نیمگړې پرېږدي او ماموریت ته مخه کړي. د استاد پژواک لومړی ماموریت په (۱۳۱۶) لمریز کال دکابل ادبي انجمن د تاریخ په څانگه کې د انگلیسي ژبې د ژباړونکي په توگه پیل شو. کله چې پښتو ټولنه جوړه شوه په هغه کې یې خپله دنده تر سره کوله، او په (۱۳۲۰) لمریز کال ددغې لوړې علمي او فرهنگي اداري مشر شو.

سربیره پر دغه دنده یې د مطبوعاتو د مستقل ریاست د خپرونو د دویمې څانگې د مدیر، د مطبوعاتو د لوی مدیراو د باختر آژانس د لوی مدیر په توگه سترې فرهنگي دندې هم تر سره کړي دي.

عبدالرحمان پژواک د هغه لوړ علمي، سیاسي استعداد، وړتیا او ذوق له مخې، چې له سیاسي مسایلو سره یې درلود، په (۱۳۲۵) لمریز کال د بهرنیو چارو په وزارت کې د اطلاعاتو لوی مدیر شو. وروسته په لندن کې د افغانستان د سفارت دوهم سکرتر او مطبوعاتي اتاشه شو. وریسې په واشنگټن کې د افغانستان د لوی سفارت مطبوعاتي استازی، سفیر او بلاخره دوه لسیزې په ملگرو ملتونو کې د افغانستان دایمي استازی او بیا د څه وخت له پاره د ملگرو ملتونو د عمومي غونډې مشري هم ورترغاړه شوه. په هندوستان کې یې د افغانستان د لوی سفارت دنده هم تر سره کړې ده. عبدالرحمان پژواک

کلونه کلونه خپل هېواد ته په سیاسي ډګر کې د یادونې او ستاینې وړ خدمتونه وکړل. نوموړی که په سیاسي ډګر کې په خدمت هم بوخت و، له ادب او فرهنګ سره یې خپله مینه پاللله او په دغه موده کې یې هم ډېر آثار لیکلي دي. په هېواد کې د (۱۳۵۷) لمریز کال له پېښو وروسته استاد پژواک رسمي دولتي دنده پرېښوده او څه موده وروسته له هېواد نه ووت.

په (۱۳۷۰) لمریز کال په زړه بوږې او ناروغ حالت کې پېښور ته ولاړ او په (۱۳۷۴) لمریز کال د جوزا په ۱۸ هورې ومړ، جنازه یې هېواد ته راوړل شوه او پخپل پلرني ټاټوبي، د ننګرهار په سره رود کې خاوروته وسپارل شو.

عبدالرحمن پژواک سربېره پردې چې د هېواد نومیالی سیاسي شخصیت و، د پښتو او دري ژبو پیاوړی لیکوال او شاعر هم و. د هېواد او نړۍ په مطبوعاتو کې په زیات شمیر خپرو شویو مقالو سربېره یې شاوخوا شل لیکلي او ژباړلي منظوم او منثور آثار په پښتو او دري ژبو چاپ شوي او ځینې ناچاپ آثار هم لري. دلته یې د ځینو چاپ شویو آثارو نومونه اخلو:

کلمه داره روپۍ، (پښتو منظومه ډرامه) افسانه های مردم کابل، (لنډې کیسې) افغانستان کهن، عروج بارکزیها، پیشوا، باغبان (د ټاګور د اثر ژباړه) زن از نګاه محمد صلی الله علیه وسلم، حدیث خون، بانوی بلخ، میهن من او نور.

د عبدالرحمان پژواک پښتو شعرونه له دري شعرونو سره یو ځای په بیلو بیلو مجموعو کې چاپ شوی دي . همدارنګه یې کیسې اوډرامې هم لیکلي دي. کلمه داره روپۍ د پژواک لیکلې پښتو ډرامه ده، چې په آزاد شعر یې لیکلې او په (۱۳۳۷) لمریز کال پښتو ټولنې چاپ کړې ده.

دلته يې د پښتو شعر يوه بيلګه لولو:

هم هغسې په خنداکې هنر نشته
په ژړا کې هم له سره اثر نشته
که دې غاړه لکه غر ونيسې هسکه
په نيلي تيغ د افق کې جوهر نشته
د ژوندون نه به کوم خوب پريشانه، نه وي
دا دنيا ده ناراحته بستر نشته
دا چې خاورې شوم د مينې لار کې ښه دی
خو د چا زما په خاورې ګذر نشته
دا خبر به څوک زما نه يارته يوسي
چې بېلتون کې مې له ځانه خبر نشته
زه پـڅواک يم په پېچومو کې لوی شوی
دا چې چوپ يم دلته غر او کمر نشته

د متن لنديز:

عبدالرحمان پژواک د پښتو او دري ژبو پياوړی ليکوال، شاعر او د هېواد نوميالی سياستوال و. نوموړی په (۱۲۹۷) لمريز کال کې زېږېدلی او په (۱۳۷۴) لمريز کال کې د هجرت په چاپيرېال پېښور کې ومړ. جنازه يې هېواد ته راوړل شوې او د ننګرهار په سره رود کې خاورو ته سپارل شوی دی. عبدالرحمان پژواک په پښتو او دري ژبو د نظم او نثر ډېر علمي، ادبي، او سياسي کتابونه ليکلي او کلونه کلونه يې د هېواد په سياسي ډګر کې په بهرنيو هېوادونو کې د افغانستان د لوی سفير او نړېدې دوې لسيزی په ملګرو ملتونو کې د افغانستان دايمي استازی و. نوموړي له دغې لارې هېواد ته ستر سياسي او ملي خدمتونه کړي دي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په غور ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهيم دې له ښوونکي څخه وپوښتي. ښوونکی دې هغوی ته ځوابونه ووايي.

۲ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن لږه لږه برخه د ټولګيوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتيا په مهال له هغوی سره په سمون کې مرسته وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د ټولګي په وړاندې د پژواک د علمي، ادبي او سياسي شخصيت په اړه خبرې وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې يوه ډله په متن کې ((مفرد نومونه)) او بله ((جمع نومونه)) په نښه کړي. د ډلو استازي دې هغه جلا جلا د تختې پر مخ وليکي.

> مفرد نوم: هغه نوم دې چې يو څيز نوموي، لکه: غر، څمکه، ګل، ځنګل او نور
>
> جمع نوم: هغه نوم دی چې له يو څخه ډېر څيزونه يا شيان نوموي، لکه: غرونه، ګلونه، ځنګلونه، اونور

۵ـ زده کوونکي دې تختې ته وروبلل شي چې هغه مفرد او جمع نومونه يو يو په مناسبو جملو کې وکاروي.

۶ـ زده کوونکي دې په نوبت د ټولګي مخې ته ورشي او د لوست عمومي مفهوم دې په خپلو الفاظو کې ټولګيوالو ته ووايي.

۷ـ ښو ونکی دې د عبدالرحمان پژواک د شعر دا لاندې بیتونه پر تخته و لیکي، زده کوونکو ته دې لارښوونه وکړي چې د هغو مفهوم، تشریح او توضیح په خپلو کتابچو کې و لیکي:

د ژوند نه به کوم خوب پریشانه نه وي
دا دنیا ده ناراحته بستر نشته
دا خبر به څوک زمانه یار ته یوسي
چې بېلتون کې مې له ځانه خبر نشته

۸ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- عبدالرحمن پژواک د چا زوی او په کوم کال، چیرې زېږېدلی و ؟
- عبدالرحمن پژواک کومې فرهنګي دندې تر سره کړې دي ؟
- پژواک کومې سیاسي دندې سرته رسولي دي ؟
- پژواک په کوم کال چیرې مړ شو او چیرې خاورو ته وسپارل شو ؟
- پژواک کوم کتابونه لیکلي یا ژباړلي دي ؟
- کلمه داره روپۍ د پژواک څه ډول اثر دی ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د کوم بل پښتون فرهنګي یا سیاسي شخصیت په هکله لنډ معلومات ولیکي او د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه د ټولګي په وړاندې ولولي.

مېرمن حمیده

ـ د پښتو په اوسنیو ښځینه شاعرانو کې څوک پېژنئ؟

ـ د کومې پښتنې ښځینه شاعرې شعرونه او آثار مو لوستي دي؟

د پښتو په معاصره ادبي دوره کې موږ پخپل ادبي فرهنګي بهیر کې ډېرې پیاوړې لیکوالې او شاعرانې لرو. دغو لیکوالو او شاعرانو د خپلو منظومو او منثورو ادبي آثارو په پنځولو او لیکلو د پښتو ادب دودې او پرمختیا له پاره ارزښتمن کارونه کړي دي.

په دغو نومیالیو ادبي او فرهنګي مېرمنو کې یوه هم نومیالۍ شاعره او لیکواله مېرمن حمیده وه، چې په دې لوست کې یې درپېژنو.

مېرمن حمیده د ارو اښاد حضرت شاه، چې د تیرګړیو پاچاصاحب په نوم مشهور و ، ادیبه، عالمه او فاضله لور وه. په (۱۲۹۷) لمریز کال یې د کونړ ولایت د شینکوړک دسیمې په یوې عالمې او روحاني کورنۍ کې سترګې نړۍ ته غړولې وې.

حمیدې خپلې مروجې دودیزې زده کړې د خپلې کورنۍ له مشرانو او استادانو څخه تر سره کړې وې، له علم او ادب سره د زیاتې مینې او علاقې او د خپلې کورنۍ د علمي او فرهنګي چاپېریال له امله یې د ادبي او دیني علومو مطالعې ته دوام ورکړ. حمیده د علم او ادب لوړو پوړیو ته ورسېده، له کمال او فضیلت څخه برخمنه شوه.

مېرمن حمیدې له کوچنیوالي څخه په شعر ویلو پیل کړی و. وروریې سید شمس الدین مجروح پیاوړی علمي فرهنګي شخصیت و. هغه د دې مېرمنې په روزنه کې پوره ونډه لرله. حمیدې به لیکنې کولې او له شعر او ادب سره یې مینه د زړه په وینه پالله. له هماغه لومړیو وختونو څخه یې شعرونه د هېواد په خپرونوکې خپرېدل.

په شعرونو او نثري لیکنوکې یې د سپیڅلې اسلامي عقیدې، افغاني پت، عزت، غیرت هېواد پالنې ملي روحیه څرګندېږي. همدارنګه یې اخلاقي مسایل او د افغاني مېرمنو حقونه او تهولنیزې ستونزې په ډېره ژوره توګه د شعر او ادب په خوږه او رنګینه ژبه په زړه پورې بڼه بیان کړې دي.

نوموړې د خپل ماما له زوی عبدالغفورخان سره، چې یو نظامي منصبدار و، واده کړی و او د ګډ ژوند ثمره یې څو اولادونه دي.

دغې نومیالۍ مېرمنې سره له دې چې په ځوانۍ کې د زړه په ناروغۍ اخته او له دې امله یې له کړاوه ډک ژوند درلود، خو بیا هم د علم، ادب ډېره لېواله او مینه واله وه. هغې د هغه وخت د مشهور وپښتو لیکوالو: ګل پاچا الفت، قیام الدین خادم، پوهاند رښتین او نورو ادبي آثار مطالعه کول او خپلو منظومو او منثورو لیکنو ته یې په پوره ذوق دوام ورکاوه. همدغه یې د ژوند لویه بوختیاوه.

دغې نومیالۍ مېرمنې د ورپېښې ناورغۍ له امله د (۱۳۳۹) لمریز کال دوړې د میاشتې په (۱۵) نېټه له ژونده سترګې پټې کړې. د کونړ په شینکوړک کلي کې خاورو ته سپارل شوې ده.

د مېرمن حمیدې د نظم او نثر کوم ځانګړی کتاب نه دی چاپ شوی، خو ډېر شعرونه او

لیکنې یې د هېواد په مطبوعاتو، په ځانګړې توګه د ننګرهار په ورځپاڼه او کابل مجله کې خوندي دي، چې هغه موږ ته د نومورې د لوړې شاعرۍ او لیکوالۍ څرګند ویي کوي.
د شعر بېلګه:

ای زما کمه نصیبه!

ماویل زړه به مې خالي شي له غمه
دواړه سترګې به مې وچې شي له نمه
د ښادمنو په ټولګي به شمه یاده
زمانه به را سره ځي په لارسمه
همیشه به مې خنداوي غم به نه وي
نه به ځان سره ژړېږم لکه شمه
په مراد به مې د زړه هره آرزووي
بیګانه به یم دنیاله لویه غمه
نور د صبر په نغمه په زړه لللو کړم
زماني نه مې د سود نشي څه تمه
شپه د هجر شوه اوږده د خدای دپاره
ښکلی مخ دې راښکاره که صبحدمه
په نسیم د اوسیلو به دې راوینښ کړم
ای زما په خوب بیده نصیبه کمه!

د متن لنډيز:

مېرمن حميده د پښتو ژبې معاصره ليکواله او شاعره وه. نوموړې په (۱۲۹۷) لمريز کال د کونړ ولايت په يوه عالمه، فاضله روحاني کورنۍ کې زېږېدلې او را لويه شوې وه. زده کړې يې د خپلې کورنۍ له استادانو څخه وکړې او د خپل ځانګړي ذوق او علاقې له مخې يې ديني او ادبي علومو مطالعې ته دوام ورکړی و. شاعري او ليکوالي يې د ځوانۍ له لومړيو څخه پيل کړې او د پخوالي پوړ ته يې رسولې او په ادبي کړيو کې له لوړ نوم او شهرت څخه برخمنه شوې وه. په (۱۳۳۹) لمريز کال په کابل کې وفات شوې ده. د شعرونو يا نثرونو ځانګړي کتابونه يې نه دي چاپ شوي، خو د وخت په موقوتو خپرونو (مجلو او اخبارونو)، په ځانګړې توګه ننګرهار ورځپاڼه او کابل مجله کې يې ډېر شعرونه چاپ شوي دي، چې موږ ته د نوموړې د غوره شاعرۍ او ليکوالۍ څرګندويي کوي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهيم دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکي دې زده کوونکو ته ستونزمنې کلمې، مفاهيم پر هغو او يا پخپله معنا او پر تخته وليکي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته وروبلل شي، چې هغه معنا کړي، لغتونه په مناسبو جملو کې وکاروي.

۴ـ ښوونکی دې زده کوونکي يو يو د ټولګي مخې ته راوبولي، چې د متن مفهوم په خپلو الفاظو نورو ټولګيوالو ته ووايي.

۵ـ زده کوونکي دې وګومارل شي چې يو ځل بيا متن له ځان سره په غور او دقت ولولي او په هغه کې صفتونه په نښه کړي.

۶_ زده کوونکي دې په متن کې په نښه کړي صفتونه ښوونکي ته و وايي. ښوونکی دې د هغو یو توحید شوی لست د تختې پر مخ ولیکي.

صفت:

صفت یا ستاینوم په خپلواک ډول څه نه نوموي، خو د یو حالت ځرنګوالی ښیي. یعنې صفت هغه کلمه ده چې د نوم ځرنګوالی روښانوي، لکه: روغ، ناروغ، ښه، بد، ښکلی، بدرنګ، پیاوړی، کمزوری اونور.

۷_ زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته وروبلل شي، چې هغه صفتونه په مناسبو جملو کې وکاروي.

۸_ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یویو پرګراف د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا په وخت کې مرسته ورسره وکړي.

۹_ ښوونکی دې د مېرمن حمیدې د شعر دا درې بیتونه پر تخته ولیکي او له زده کوونکو دې وغواړي چې د هغو عمومي مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي:

ما ویل زړه به مې خالي شي لږ له غمه
دواړه سترګې به مې وچې شي له نمه
د ښاد منو په ټولګي به شمه یاده
زمانه به راسره ځي په لار سمه
همېشه به مې خندا وي غم به نه وي
نه به ځان سره ژړېږم لکه شمه

۱۰ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- مېرمن حميده د چا لور، په کوم کال چېرې زېږېدلې وه؟
- مېرمن حميدې خپلې زده کړې چېرې او له چانه کړې وې؟
- مېرمن حمېدې د خپل مهال د کومو ليکوالو او شاعرانو آثار مطالعه کول؟
- د مېرمن حميدې د نظم او نثر بېلګې چېرې خپرې شوې دي؟
- د مېرمن حميدې د شعرونو ټولګه چاپ شوې ده؟
- مېرمن حميده په کوم کال زېږېدلې او په کوم کال مړه شوې ده؟
- مېرمن حميده څه ډول مېرمن وه؟

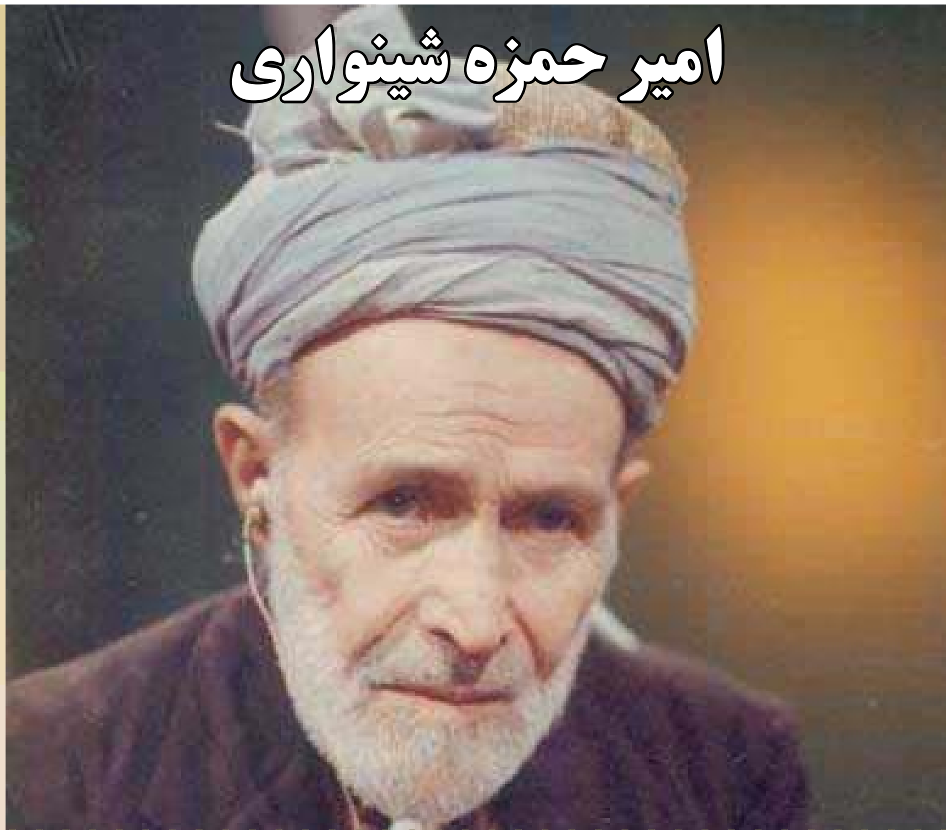
کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپله خوښه د کومې بلې اوسنۍ يا پخوانۍ پښتو شاعرې يا ليکوالې لنډ ژوند ليک وليکي په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي.

دريــا د ديـنــدارۍ نــه مــې تــوبــه ده
مسلمان زړه ازارۍ نـه مـې توبه ده
يو نيالګی د مينې ږدې بل يې بېخ کاږي
د دې پتې بېخ کنۍ نـه مـې تـوبـه ده
((مېرمن سايره))

امیر حمزه شینواری

- د پښتو په اوسنیو شاعرانو او لیکوالو کې څوک پېژنئ؟
- د کومو او سنیو شاعرانو د نظم او نثر کتابونه مو لوستي دي؟

د پښتو ادب په معاصره ادبي دوره کې ډېر پیاوړي علمي او فرهنګي شخصیتونه لرو. هغوی د منظومو او منثورو علمي او ادبي کتابونو په لیکلو علم او فرهنګ ته زیات خدمتونه کړي دي. د غو فرهنګي شخصیتونو د پښتو معاصر ادب په وده او پرمختګ کې ارزښتمنه ونډه لرلې ده.

یو له دغو نومیالیو ادیبانو او علمي فرهنګي شخصیتونو څخه امیر حمزه شینواری دی، چې په دې لوست کې یې درپېژنو.

امیر حمزه خان شینواری د ملک باز میرخان زوی، پر (۱۹۰۷) میلادي کال د پښتونخوا د خیبر په لواړګي سیمه کې سترګې نړۍ ته پرانیستې وې. د پنځو کلونو په عمر یې د لواړګي په مدرسه کې د دودیزو علومو په زده کړه پیل وکړ. بیا وروسته یې د پېښور په اسلامیه کالج کې د عصري او دیني علومو زده کړه پیل کړه او تر لسم ټولګي یې هلته خپلو زده کړو ته دوام ورکړ. په لسم ټولګي کې یې زده کړې نیمګړې پرېښودې، رسمي ماموریت یې پیل کړ. څه موده یې د پېښور د پاسپورټ په دفتر کې دنده درلوده. بیا له هغه ځایه دربلوې اداري ته ولاړ. څو کاله یې هلته دنده تر سره کړه. د ماموریت په ټوله موده کې یې خپلو علمي او ادبي مطالعاتو ته دوام ورکړ او د پیاوړي علمي، فرهنګي شخصیت خاوند شو. له شعر او شاعرۍ سره یې له کوچینوالي نه ډېره مینه لرله. په لومړیو کې یې په اردو ژبه شعرونه ویل او دده د خپلې وینا له مخې د ښوونځي له پنځم ټولګي څخه یې د شعر په ویلو پیل کړی. نوموړي به په ډېره مینه خپل دغه ذوق پاله. کله چې پر (۱۹۳۰) میلادي کال یې پلار مړشو، د لواړګي له سیمې څخه پېښور ښارته ولاړ. په همدغه وختونو کې یې له عرفان او تصوف سره ډېره مینه پیدا شوه. د پېښور د نومیالي روحاني شخصیت سیدستارشاه پاچا ارادتمند شو. د خپل پیر په سپارښتنه او لارښوونه یې پښتو شاعري او لیکوالي پیل کړه. ډېر ژر د خپل لوړ ادبي ذوق او پیاوړي استعداد په برکت د پښتونخوا په ادبي ټولنو او فرهنګي کړیو کې د لوړ نوم او شهرت خاوند شو. نوموړي خپل فرهنګي خدمتونه د پښتونخوا د نوښار پښتو ادبي جرګې څخه پیل کړل. وروسته، کله چې په پېښور کې ((پښتو بزم ادب)) ادبي ټولنه جوړه شوه، حمزه شینواری یې مرستیال او بیا د همدې ټولنې مشر شو. په همدې وختونو کې یې د (رڼا) په نامه یوه ادبي مجله هم خپروله. تر څنګ یې د رحمان ادبي جرګې غړیتوب هم درلود. کله چې پر (۱۹۵۰) میلادي کال په پېښور کې ((اولسي ادبي جرګه)) جوړه شوه، ((بزم ادب)) ادبي ټولنه هم ورسره یو ځای شوه، حمزه شینواری ددې ادبي جرګې په مشرانو کې و. نوموړي له دغې لارې د ځوانو لیکوالو په روزنه کې ارزښتمنه ونډه تر سره کړه. حمزه شینواری په شعر کې د لوړ استعداد او وړتیا له مخې په ادبي ټولنو کې د ((پښتو غزل بابا)) په لقب ویاړل

شوی دی. حمزه شینواری په علمي او ادبي نثر لیکنه کې هم د پیاوړي استعداد خاوند و. ډېرې نثري علمي ادبي لیکنې، لنډې کیسې، ډرامې، طنزونه، تکلونه، سفرنامې، ادبي راپور ثاژونه او د منثور ادب نور ډېر ډولونه یې لیکلي دي. د حمزه شینواري د منظوم ادب بیلابیل ژانرونه هم دوخت په راډیو یي او چاپي خپرونو (مجلو او اخبارونو) کې خپاره شوي دي. د پښتو لومړنی فلم دده دلیکلې کیسې ((لیلی او مجنون)) له مخې پر (۱۹۴۱) میلادي د هندوستان په بمبي کې جوړ او ننداري ته وړاندې شو.

حمزه شینواري له سلگونو علمي او ادبي مقالو سربیره په نظم او نثر کې په لسگونو لیکلي او چاپ شوي آثار لري، چې دلته یې د ځینو کتابونو نومونه اخلو:

په منظوموکتابونو کې د بیلگې په توگه: غزونې، یون، پریونې،پسرلی په آئینه کې، بهیر، ژوند اویون د خیبروږمې اونور، چې دا ټول اوس په کابل کې د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت له خوا په دریو ټوکونو کې د ((د امیرحمزه شینواري کلیات)) په نوم چاپ شوی دی.

په نثري کتابونو کې یې د تجلیات محمدیه، د حجازکاروان (سفرنامه)، نوی پښتون (سفرنامه) نوې چپې (ناول) انساني آنا اوپوهه، د خوشحال خټک یو شعر، ژورفکرونه (تکلونه) اونور یادولی شو.

حمزه شینواری د پښتو د معاصر ادب په وده او پرمختیا کې د ستاینې وړ ونډه لرلې ده. نوموړي د ادب په ډېرو څانگو، په ځانگړې توگه شاعرۍ کې د لوړ نوم او شهرت څښتن دی. پښتو غزل یې لوړ پوړته رسولی دی، له همدې امله ((د پښتو غزل بابا)) په درانه لقب ویاړل شوی او نمانځل شوی دی.

دغه پیاوړی عالم، شاعر او لیکوال د (۱۳۷۲) لمریز کال د سلواغې د میاشتې په ۲۹ نېټه د ۸۷ کلونو په عمر وفات او د پښتونخوا په لواړگي کې خاوروته وسپارل شو.

د شعر بېلگه:

غزل

یاره چې آسمان ته دې بانه گوري
سترگې دې زما په مخ کې څه گوري
ښکلی نظر ستا چې بې قراره دی
زړه ترینه ورک شوی دی که زړه گوري
شونډې دې خواږه ستونه کړي
سترگې دې آشنا ولې تراخه گوري
سترگې دې د سترگو په لار زړونه وړي
څوک د تورې شپې به چیرته غله گوري
غل د محبت غلطیدای نشي
څوک چې په محفل کې چاته نه گوري
خُشکې چې ارمان مې چینې سترگې کړې
لاړ دزړه په تل کې مې اوبه گوري
زه ((حمزه)) په زړه هم ورکتی نشم
څه پرې که آشنامې په لیمه گوري

د متن لنډیز:

حمزه شینواری د پښتو د معاصر ادب ځلانده ستوری دی. په (۱۹۰۷) میلادي کال د پښتونخوا د لواړګي په سیمه کې زېږېدلی. لومړنۍ دیني علومو زده کړه یې د خپلې سیمې له عالمانو او بیا عصري زده کړې یې تر لسم ټولګي پورې د پېښور په اسلامیه کالج کې تر سره کړي دي. ځینې رسمي او شخصي دندې یې هم ترسره کړې، خو د خپل ذوق له مخې یې ددیني او ادبي علومو مطالعاتو ته دوام ورکړ، پیاوړی، شاعر لیکوال او د لوړو فلسفي افکارو خاوند شو. په شعر او ادب کې داسې پوړته ورسید، چې د پښتو غزل د بابا په لقب وياړل شو. د نظم او نثر په لس ګونو کتابونه یې لیکلي او چاپ شوي دي، چې په منظومو آثارو کې یې د غزونې، پریونې، یون، بهیر، پسرل په آئینه کې، د خېبر وږمې او په منثورو آثارو کې یې د تجلیات محمدیه، د حجاز کاروان، نوی پښتون، نوې چپې، انساني انا او پوهه، د خوشحال خټک یو شعر او نور د بېلګې په توګه یادولی شو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله په غور او دقت سره ولولي، ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې د زده کوونکو په نښه کړې کلمې د تختې پر مخ ولیکي، ځینې دې د زده کوونکو په وسیله او هغه چې زده کوونکي یې په معنا او مفهوم نه پوهېږي، پخپله دې معنا او توضیح کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پارګراف د ټولګي په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او دې ته دې وګومارل شي چې متن په غور او دقت ولولي. یوه ډله دې په متن کې خاص نومونه او بله دې عام نومونه په نښه

کړي، د هرې ډلې استازی دې د نورو په استازیتوب هغه جلاجلا د تختې پر مخ ولیکي.
ښوونکی دې د اړتیا په مهال د خاصو او عامو نومونو د لست په بشپړولو کې له زده کوونکو سره مرسته وکړي.

خاص نوم: هغه دی چې یو ځانګړی وګړی (شخص)، څیز یا ځای نوموي، لکه احمدشاه بابا، ننګرهار، پېښور او نور.
عام نوم: چې په عام ډول شیان نوموي، لکه: ګل، غر، پوهنتون او نور

۵ــ زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته وروبلل شي، چې یو خاص یا عام نوم په مناسبه جمله کې وکاروي.
۶ــ زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولګي په وړاندې د لوست مفهوم په خپلو الفاظو ووایي.
۷ــ د لوست د زده کړې ارزونه دې په دې لاندې پوښتنو وشي:

- حمزه شینواری څه ډول شخصیت و ؟
- حمزه شینواری په کوم کال چېرې زېږېدلی و ؟
- د حمزه شینواري د پنځو منظومو آثارو نومونه واخلئ.
- د حمزه شینواري د پنځو نثري کتابونو نومونه واخلئ.
- حمزه شینواری کله وفات او چیرې ښخ دی ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه په متن کې د امیر حمزه شینواري د شعر مفهوم په لنډه توګه ولیکي او د پښتو په راتلونکي درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

د پښتو ادبیاتو لرغونې دوره

ــ تاسې پوهېږئ چې د ادب تاریخ څه ته وايي؟

ــ د ادبیاتو په تاریخ کې مو د ادبي دورو نوم اورېدلی؟

ــ د پښتو ادب لرغونې دوره څه معنا او مفهوم لري؟

د ادب یا ادبیاتو تاریخ په بېلابېلو دوروکې د یوې ژبې د ادبیاتو دودې او پرمختیا جریان څېړي. د هرې ژبې ادبیات په تاریخي لحاظ په څو بېلابېلو دورو وېشل کېږي.

ادبي تاریخ لیکونکو د پښتو ژبې ادبیات په تاریخي لحاظ په دربو سترو دورو وېشلي دي:

(۱) لرغونې دوره (۲) منځنۍ یا کلاسیکه دوره (۳) اوسنۍ یا معاصره دوره

په دې لوست کې د پښتو ادب لرغونې دوره در پېژنو.

ادبي تاریخ د تاریخ په اوږدو کې دیوې ژبې د ادبیاتو دودې او پرمختیا څرنګوالی بیانوي.
د ادبیاتو تاریخ دیوې ژبې ادبیات په بېلابېلو دورو وېشي. د ادبیاتو د تاریخ هره دوره خپلې ځانګړنې لري، چې د هغو له مخې یوه دوره له بلې جلا کېږي. د پښتو د ادبي تاریخ لیکونکو د پښتو ژبې ادبیات په درې سترو دورو بیل کړي دي:

لومړۍ دورې ته یې د پښتو ادبیاتو لرغونې دورې نوم ورکړی دی. دویمې دورې ته منځنۍ یا کلاسیکه دوره وایي او دریمه دوره یې معاصره یا اوسنۍ ادبي دوره نومولې ده. د پښتو ادب منځنۍ او معاصره دورې به په راتلونکو ټولګیو کې ولولئ. دلته د پښتو ادب لرغونې دوره درپېژنو.

موږ د پښتو ادبیاتو ډېر لرغوني آثار په لاس کې نه لرو. هغه څه چې په لاس کې یې لرو له اسلام څخه په راوروسته زمانې پورې اړه لري. څرنګه چې دیوې ژبې د ادبي تاریخ دورې د موجودو آثارو له مخې ټاکل کېږي، نو ځکه موږ د پښتو ادب تاریخ لومړنۍ یا لرغونې دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه را پیل شوې ګڼو. دا چې له دویمې هجري پیړۍ څخه تر (۱۰۰۰) هجري کال پورې موږ ته دلږ شمیر شاعرانو او لیکوالو د نظم او نثر آثار په لاس راغلي دي، نو ځکه د ادبي تاریخ لیکونکو دغه د اوو یا اتو پېړیو ادبیات ټول په یوه دوره کې شامل کړي دي.

د پښتو ادب لرغونې دوره د امیرکروړ سوري د تر لاسه شوي شعر څخه را پیل کېږي. دغه شعر،چې یوه ویاړنه یا حماسي سندره ده، د دوهمې هجري پېړۍ په لومړۍ نیمایي کې ویل شوی دی. دا شعر موږ ته د محمدهوتک د پټې خزانې په وسیله را رسیدلی دی.
امیر کروړ د امیر پولاد سوري زوی و. نوموړی پر (۱۳۹هـ.ق.) کال د غور په مندیش کې پاچا او پر (۱۵۴هـ.ق.) کال د پوشنج په جګړو کې مړ شو. امیرکروړ سربیره پردې چې یو عادل پاچا او واکمن و، د پښتو ژبې شاعر هم و. د نوموړي کوم شعر، چې پټې خزانې موږ ته رارسولی دی، مطلع یې داسې ده:

زه یم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
په هندوسند و پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نسته _ له ما اتل نسته

له امیرکروړ وروسته، چې د پښتو ژبې کوم بل شاعر او لیکوال موږ ته را معلوم دی هغه ابو محمدهاشم سرواني دی. نوموړي په (۲۲۳هـ.ق.) کال د هلمند په سروان کې زېږېدلی و. لومړنۍ زده کړې یې په خپله سیمه کې کړې او بیا عراق ته تللی و. په (۲۹۴هـ.ق.) کال بېرته خپل هېواد ته راغلی او په (۲۹۷هـ.ق.) کال مړ دی. د ابوهاشم یو شعر، چې د خپل استاد ابن خلا د عربي شعر يې پښتو ته را ژباړلی دی، موږ ته را پاتې دی. د شعر مطلع داسې ده:

ژبــه هــم ښــه ویــنـا کــانــدې چــې ویـنـه
د خـاونـد پـه لاس کـې زر او در همونه

په پټه خزانه کې راغلي چې ابو محمد هاشم ابن زید السرواني د ((سالو وږمه)) په نامه په پښتو نثر کې یو کتاب هم لیکلی و. خو دا د پښتو نثر لومړنی کتاب تر اوسه نه دی تر لاسه شوی.

په دریمه هجري پېړۍ کې موږ د بېټ نیکه په نامه یو بل عارف او پښتون شاعر پېژنو. د نوموړي یو عرفاني شعر او د ژوند لنډ حالات موږ ته د سلیمان ماکو د ((تذکرة الاولیاء)) نومي کتاب په وسیله را رسیدلي دي. د شعر لومړي بیتونه یې دادي:

لــویــه خــدایــه لــویــه خـدایـه ســتـا پــه مـیـنـه پــه هــر ځـایـه
غـــــرولاړ دی درنــــــاوي کې تــولــه ژوي پـــه زاري کې
دلــتــه دي د غـــرو لـمـنـې ز مــوږ کـېـږدۍ دي پـکـې پلنې

دا وګـــړي ډېــر کــړې خـدایـه
لـویـه خـدایـه _ لـویـه خـدایـه

تذکرة الاولیاء او پټه خزانه موږ ته په همدغه دریمه او څلورمه هجري پېړۍ کې د شیخ اسمعیل او خربښون په نامه دوه نور شاعران هم راپېژني. په پورتنیو کتابونو کې د دغو شاعرانو د شعرونو بېلګې هم خوندي دي. په همدغه زمانه کې د نصرلودي او شیخ رضي لودي په نامه دوه نور پښتانه شاعران هم تیر شوي دي.

په پنځمه هجري پېړۍ کې موږ د شیخ اسعد سوري په نامه یو پیاوړی شاعر پېژنو. نوموړي د خپل معاصر واکمن امیرمحمد سوري ویرنه ویلې ده، چې مطلع یې داده.

د فلک لـه چـارو څـه وکـړم کوکار
زمـولـوي هر ګل چې خاندي په بهار

تر دی وروسته د ښکارندوی غوري په نامه یو شاعر را معلوم دی، چې په شپږمه هجري پېړۍ کې یې د واکمن شهاب الدین غوري په ستاینه کې یوه قصیده ویلې ده. د قصیدې مطلع داسې ده:

د پسرلی ښکلونکی بیا کـړل سینګارونه
بـیـا یـې ولـونـل پـه غـرونـو کـې لالـونـه

د ادبیاتو د تاریخ په دغه دوره کې د ملک یارغرشین په نامه شاعر هم لرو، چې د سلطان شهاب الدین غوري معاصر دی. د نوموړي یو شعر را پاتې دی، چې په هندوستان کې یې د غوریانو د سوبو په مهال افغاني غازیان هڅولي دي. ددغه شعر لومړی کړی داسې ده:

ښښتن مومل دی اوس مویرغل دی هېواد د بل دی
غازیانو ګورئ ښښتن مومل دی

تایمني هم د همدغه زمانې شاعر دی، چې یو شعر یې د شهاب الدین غوري په ستاینه کې ویلی او موږ ته را رسیدلی دی. د شعر لومړی بیت داسی دی:

نـن زه غـرېـږم پـه صـفـت د سلطان
چې دی بـادار غـازي ملک د جهان

د سلیمان ماکو په نامه یو پښتون لیکوال پېژنو، چې د اوومې هجري پېړۍ په لومړیو

کې له (۶۱۲هـ.ق.) کال را وروسته یې د ((تذکرة الاولیا)) په نامه په پښتو نثر کې یو کتاب لیکلی دی. ددې کتاب د سر څو پاڼې ترلاسه شوې دي. په هغو پاڼو کې یې د پښتو څلورتنه پخواني شاعران راپېژندلي او د هغې د شعر بیلګې یې هم خوندي کړي دي. د پښتو دغه پخواني شاعران: بېټ نیکه، شیخ اسمعیل، ملک یارغرشین او قطب الدین بختیار کاکی دی. سلیمان ماکو د او ومې هجري پېړۍ په لومړیو کې د کندهار په ارغسان کې اوسیده. د بارک خان سابزی ماکو زوی و.

پر افغانستان باندې د چنګیز دیرغل په زمانه کې د بابا هوتک او د هغه زوی ملک یارهوتک په نامه دوه نور پښتانه شاعران لرو. ددوی د شعرونو یوه یوه بیلګه موږ ته را پاتې ده. د بابا هوتک د حماسي سندرې مطلع چې پښتانه یې پکې دیرغلګرو په وړاندې مقاومت ته هڅولي دي، داده:

پـر سـور غـر بـل راتـه نـن اوردی   وګـړیـه جـوړ راتـه پـیـغـور دی
پـه کـلـي کـور بـانـدې مـغـل راغـی   هـم پـه غـزنـي هـم پـه کـابـل راغـی

شیخ متي هم د همدغې زمانې شاعر دی. نوموړی په (۶۸۸هـ.ق.) کال د کلات د ترنک د سیند په غاړه وفات شوی او د کلات پرغونډۍ ښخ دی. شیخ متي یوه عرفاني سندره موږ ته د پټې خزانې په وسیله را رسیدلې ده. د شعر مطلع یې داده:

پـه لـویـو غـرو هـم پـه دښـتـو کې   پـه لـوی سـهـار پـه نیمو شپوکې
پـه غـاړه غـرړ او پـه شپیلکو کې   یـاد ویـر ژلـیـو پـه شـپـیـلـو کې

تـول ستا د یـاد نـارې سـورې دي
دا سـتـاد مـیـنـې نـنـدارې دي

په اتمه هجري پېړۍ کې د اکبر زمینداوري په نامه خوږ ژبې شاعر لرو. وایي چې دغه شاعر د شعرونو لوی دیوان درلود، خو له بدمرغه چې د زمانې توپاني سیلو له ځان سره وړی دی. د اکبر یو مثنوي او څو غزلې خوندي دي. د یوې غزلې لومړی بیت یې دادی:

د خپل ځان لـه حیـرانیـه څـه ویـل کـړم
د عـشـق ویـر بـه تـل پـه خـپـلـه پـتـول کړم

خلیل خان نیازی او سلطان بهلول لودي دواړه د نهمې هجري پېړۍ شاعران دي، چې په هندوستان کې اوسیدل. زرغون نورزی هم د همدغې زمانې شاعر دی، چې د کندهار اوسیدونکی و. د نوموړي یوه ساقي نامه راپاتې ده، چې څو لومړي بیتونه یې دادي.

ساقـي پـاڅـه پـیـالـه را کړه   مـرور یـار مـې پـخـلا کړه
اوبــه تـویـې پـه لمبو کړه   اور مې مړ په دې اوبو کړه
پسرلی سـو غونچه کـل کا   زلـفـې تـاوې د سُـنـبـل کا

د نهمې هجري پېړۍ په وروستیو او د لسمې پېړۍ په لومړیو کې درې پیاوړې ښځینه شاعرانې هم پېژنو. لومړۍ زرغونه کاکړه ده، چې د ملادین محمد کاکړ لور او د کندهار د پنجوایي اوسیدونکې وه. نوموړې پیاوړې شاعره او ښه خطاطه وه. په (۹۰۳هـ.ق.) کال یې د شیخ سعدي شیرازي ((بوستان)) پښتو ته ژباړلی دی. د یو حکایت څو بیتونه یې دادي:

اوریــدلــې مـې قـصـه ده   چې لـه شـاتـو هـم خـوږه ده
د اخـتـر پـه ورځ سهار   بـایـزیـد چـې ورویـــدار

بله شاعر رابعه نومیدله، چې د مغلي واکمن ظهرالدین بابر معاصره وه. د شعرونو دیوان یې درلود، خو اوس ورک دی. دا لاندې څلوریزه یې پټې خزانې خوندي کړې او تر موږ یې را رسولې ده:

آدم یـې ځـمـکـې وتـه راسـتـون کا   پـه اور د غـم یـې سـوی لـړمـون کا
دوزخ یـې روغ کـا پـر مـخ د ځمکې   نـوم یـې د هـغـه دلـتـه بـیـلـتـون کا

بي بي نیکبخته هم د دغې زمانې شاعره ده. پر (۹۶۹هـ.ق.) کال یې د ((ارشاد الفقراء)) په نامه یو کتاب په پښتو ژبه لیکلی، چې محمد هوتک یې په پټه خزانه کې نمونې خوندي کړي دي. یوه بیلګه یې داده:

په زړه ښاد شي ای مؤمنه! په ظاهر په باطن سپینه
ظاهر زهد په اخلاص کړه په زړه ټینګ شه له یقینه
شکر صبر په هر حال کړه خود نمای مه شه خود بینه

دوست محمد کاکړ هم د لسمې هجري پېړۍ د لومړۍ نیمایي شاعر دی، چې پر (۹۲۶هـ.ق.) کال یې د ((غرغښت نامې)) په نوم په نظم یو کتاب لیکلی دی. شیخ بوستان بړېڅ هم د همدغه زمانې شاعر دی. د ((بستان الاولیاء)) په نامه یې پښتو کتاب لیکلی دی.

په لرغونې دوره کې سربیره له پورتنیو شاعرانو او لیکوالو، ځینې نور هم شته، چې موږ یې د ژوند او آثارو په باب لنډې لنډې څرګندونې وکړې، محمد هوتک پخپل اثر ((پټه خزانه)) کې د ځینو نورو لیکوالو او د هغو د آثارو نومونه اخیستي دي، لکه د شیخ کټه ((لرغوني پښتانه))، د محمد بن علي البستي، تاریخ سوري او نور، خو دا چې پخپله دغه آثار او د هغو د لیکوالو په باب معلومات نه دي ترلاسه شوي، نو ځکه یې په اړه څه نه وایو.

د پښتو لرغونې دوره، چې د دویمې هجري پېړۍ د لومړۍ نیمایي څخه پیل او تر (۱۰۰۰) هجري قمري پورې را رسېږي، په عمومي ډول ددې دورې ځانګړنې په لنډه توګه داسې ښودلی شو:

۱_ په لومړۍ دوره کې موږ د ډېرو لږو شاعرانو او لیکوالو د منظومو او منثورو آثارو ډېرې لږې بیلګې په لاس کې لرو.

۲_ که د دغه دورې آثار د کمیت په لحاظ لږ دي، خو په کیفي لحاظ یې ځینې آثار ډېر لوړ ارزښت کیدای شي. لکه: د غوري دورې قصیدې، د شیخ متي مناجات، د اکبر زمینداوري شعرونه او نور.

۳_ په دغه دوره کې ادبي آثارو د شکل او موضوع له مخې وده او پرمختیا موندلې

ده. قصیده، غزل، څلوریزه، مثنوي او نور شعري فورمونه پښتو ادب ته راغلي دي. دیني، اخلاقي، عشقي، حماسي،او عرفاني مسایل په شعر او ادب کې بیان شوي دي.

۴_ په دغه دوره کې ژباړه دود شوې، د ابوهاشم سرواني ژباړلی شعر او د زرغونې کاکړې پښتو بوستان یې غوره بېلګې دي.

۵_ د دربارونو له خوا پښتنانه شاعران او لیکوالان روزل شوي، غوره بېلګې یې د سوریانو، غوریانو او لودیانو په دربارونو کې پښتو پالنه ده.

۶_ ددغې دورې زیاتره د نظم او نثر آثار موږ ته د ((تذکرة الاولیاء)) او ((پټې خزانې)) په وسیله را رسیدلي دي.

۷_ د دې دورې په آثارو کې که له یوې خوا د پښتو زاړه لغات او ترکیبونه راغلي، له بلې خوا پرې د دري او عربي ژبې اغېزه هم څه ناڅه ښکاري.

د متن لنډیز:

لرغونې دوره د پښتو ادبیاتو د تاریخ لومړۍ دوره ده. دغه دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیل او (۱۰۰۰) هجري قمري پورې رسېږي. ددې دورې ډېر لږ آثار د زمانې له توپانونو څخه پاتې او تر موږ رارسیدلي دي. ددې دورې په نومیالیو شاعرانو او لیکوالو کې د امیر کروړسوري، بېټ نیکه، شیخ اسمعیل، شیخ خربښون، شیخ اسعد سوري، ښکارندوی غوري، شیخ تیمن کاکړ، شیخ متي، نصرلودي، شیخ رضي لودي، بابا هوتک، سلیمان ماکو، اکبرزمینداوري، زرغون خان، رابعه، بي بي نیکبخته، زرغونه کاکړه، دوست محمد کاکړ او نور دي.

ددې دورې د زیاتره شاعرانو د ژوند په باب معلومات او د آثارو بېلګې موږ ته د سلیمان ماکو د پښتو اثر ((تذکرة الاولیاء)) او د محمد هوتک د ((پټې خزانې)) په وسیله را رسېدلي دي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې په غور سره متن ولولي او ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکي دې ستونزمنې کلمې پر زده کوونکو معنا او که هغوی یې نشي حل کولی پخپله توضیح کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پراگراف ولولي. ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او دې ته دې وگومارل شي چې متن یو ځل بیا په غور ولولي. یوه ډله دې په متن کې د اشخاصو نومونه او بله ډله دې د کتابونو نومونه ولیکي. د هرې ډلې استازی دې هغه د تختې پر مخ ولیکي. ښوونکی دې د هغه لست په بشپړولو کې مرسته وکړي او د ځینو شاعرانو، لیکوالو او کتابونو په اړه دې لازمې څرگندونې وکړي.

۵ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولگي مخې ته راوبلل شي، چې د پښتو ادب د لرغوني دورې ځانگړنې په خپلو الفاظو کې نورو زده کوونکو ته ووایي.

۶ـ ښوونکی دې د بېټ نیکه د مناجات دا لاندې بند پر تخته ولیکي او له زده کوونکو دې وغواړي چې د هغه مفهوم او معنا په خپلو کتابچو کې ولیکي.

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوی کې ټوله ژوي په زاری کې
دلته دي د غرو لمنې زموږ کېږدی په کې پلنې

دا وگړي ډېر کړې خدایه
لویه خدایه لویه خدایه

دلته لړ زموږ اوربل دی ووړکورگی دی وو ړ بورجل دی
مینه ستا کې موږ مېشته یو بل د چا په مله تله نه یو
هسک او مځکه نغښته ستا ده د مړو وده له تا ده

دا وگړي ډېر کړي خدایه
لویه خدایه لویه خدایه

۷ـ ښوونکی دې په دې لاندې پوښتنو د لوست ارزونه وکړي:

- د پښتو ادب تاریخ په څو دورو وېشل شوی دی. نومونه یې واخلئ.
- لرغونې دوره له کومې پېړۍ څخه پیل او ترکومه وخته رارسېږي؟
- د پنځو لرغونو شاعرانو نومونه واخلئ.
- د درو ښځینه پښتو شاعرانو نومونه واخلئ.
- د څو لرغونو کتابونو نومونه واخلئ.
- د دې دورې د شاعرانو په شعرونو کې مو د چا شعر خوښ شو؟
- که د کوم شاعر د شعر بیت مو زده شوی وي ویې وایئ.
- د لرغونې دورې د ادبیاتو څو ځانگړنې ووایئ.

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توگه په متن کې د راغلي یوشاعر په هکله معلومات ولیکي او د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دي هغه نورو ټولگیوالوته ولولي.

د لويو جرګو تاريخچه

ـ ويلی شئ چې جرګه څه ته وايي؟

ـ تاسې په کور وکلي کې ليدلي چې ديوې ستونزې د حل لپاره مشران را ټول شي او دهغه په باب پريکړه وکړي؟

جرګه هغې غونډې ته وايي چې د قبيلوي، قومي، ولسي او ملي مسايلو د حل او څېړلو لپاره جوړېږي. جرګه ځانګړي اصول او مقررات لري. جرګه په دوه ډوله ده. يوې ته يې کليوالي جرګه او بلې ته يې لويه جرګه وايي. په دې لوست کې جرګه، دهغې اصول او مقررات او د جرګو ډولونه در پېژنو او دلويې جرګې د تاريخچې په هکله معلومات درکوو.

د جرګې د کلمې معنا او مفهوم په هغې غونډې اطلاق کېږي، چې د پریکړې او فیصلې صلاحیت لري او حکم یې د منلو وړ وي.

په عام ډول د جرګې اصطلاح د هغې غونډې لپاره کارول کېږي چې د ځانګړو قومي، ولسي او ملي مسایلو د حل او څېړلو لپاره جوړېږي.

افغاني ولسي جرګې خپل ځانګړي اصول، قوانین او کړنلاره لري. په هره سیمه کې د جرګو مرکو خلک معلوم، منل شوي او پېژندل شوي وي. دغو خلکوته په ولسي اصطلاح جرګه مار، مرکچیان یا مشران ویل کېږي. جرګه خاص مشر نه لري، مشران او د نظر خاوندان دیوې پېښې د حل لپاره سره راغونډېږي. کله چې راغونډ شي معمولاً په دایروي بڼه کښیني. د پورته اوښکته امتیاز پکې نه وي، پر موضوع باندې بحث په آزاده بڼه دوام مومي. هر څوک په خپل وار پر اړونده موضوع باندې خبرې او تبصره کوي. په جرګه کې هر څوک له ټولنیز پوړ یا دریځ (موقف) او امتیاز څخه پرته خپل نظر څرګندوي.

جرګه زموږ په اولسي او ملي عنعناتو کې ډېر لوړ ځای او ستر اهمیت لري. په تاریخي لحاظ په افغاني ټولنه کې له ډېرې لرغونتیا څخه برخمنه ده. له تاریخي څېړنو څخه جوتېږي چې لرغونو آریایانو به خپلې زیاتره ټولنیزې کوچنۍ او سترې مسلې د جرګو مرکو له لارې حل کولې.

آریایانو په عمومي توګه دوه ډوله جرګې درلودې، چې یوې ته یې ((سیمتي)) او بلې ته ((سبها)) ویله. په لومړۍ کې به د قبیلې سپین ږیري او مشران راغونډېدل او دویمې یې کلیوالې بڼه درلوده. یا په بله وینا ((سیمتي)) په اوسني مفهوم د مشرانو جرګې رول درلود او د قبیلې سترې مسئلې، لکه: د مشرټاکل، له خپل ټاټوبي څخه دفاع او داسې نورې به یې حل کولې او ((سبها)) دیوې ورې کلیوالې جرګه ګۍ یا مرکې دنده درلوده، چې په کوچنیو کورنیو او کلیوالي مسایلو به یې غور کاوه. همدغه جرګې مرکې افغانانو تر ننه د یو غوره میراث په توګه ژوندۍ ساتلې او په ملي عنعناتو کې یې ډېر ستر ارزښت او اهمیت لري.

په عام مفهوم اوس زموږ په هېواد کې جرګې په دوو بڼو جوړېږي: يو په کليو اله او سيمه ييزه سطحه د کورنيو، خيلونو، قبيلو او قومونو تر منځ دراولاړو شويو شخړو او مسايلو د هوارولو لپاره، چې دې ډول جرګې ته ((کليوالي)) يا ((سيمه ييزې)) جرګې وايي.

بل په ملي سطحه د يو ستر ملي مقصد او مرام لپاره جوړې شوې جرګې دي، چې هغوته د ((لويې جرګې)) نوم ورکړل شوی دی.

لويې جرګې زموږ د هېواد په تاريخ کې له ډېر ستر ارزښت او اهميت څخه برخمنې دي. دغه ډول جرګې زموږ د هېواد په تاريخ کې په ملي کچه هېواد ته دورېږښنو ستونزو او کړکېچونو، لکه: د مشرتابه ټاکلو، د بهرنيو يرغلونو په وړاندې د پاڅونونو او نورو سترو ملي مسايلو د حل وفصل لپاره جوړې شوي دي. هرې يوې جرګې پخپل وخت او ځای ډېرې ارزښتناکې اغېزې او پايلې (نتيجې) لرلي او ملت يې په ډېرو حساسو او نازکو حالاتو کې له سترو بحرانونو څخه ژغورلی دی.د دغو لويو جرګو په لړکې د بيلګې په توګه د ميروس خان نيکه دوخت درې لويې جرګې يادولی شو. لومړۍ جرګه پر (۱۱۰۵هـ.ق.) کال د کوکران په کلي کې جوړه شوې وه، دويمه په (۱۱۱۹هـ.ق.) کال په مانجه کې او دريمه په همدغه کال په کندهار کې جوړه شوې وه. دغو جرګو ملت د بهرنيو په وړاندې پاڅون ته چمتو او ميرويس نيکه يې د ملي مشر په توګه ټاکلی دی. د شير سرخ د مزار لويه جرګه (۱۷۴۷م.) کال چې احمدشاه بابا يې د ملي مشر او واکمن په توګه وټاکه. همدارنګه پر افغانستان د انګرېزانو له يرغل څخه وروسته په (۱۸۴۱م.) کال د ملي مجاهدينو لويه جرګه، چې ملت يې پاڅون ته چمتو او د پاڅون مشرتوب يې وټاکه. همدارنګه د امير شيرعلی خان دواکمنۍ لويه جرګه چې پاچا پکې نوې کابينه (صدراعظم او وزيران) وټاکل. د امير حبيب الله خان دوخت لويه جرګه، چې په لومړۍ نړېواله جګړه کې يې د افغانستان يې طرفي تصويب کړه او وريسې د اميرامان الله خان، دواکمنۍ په مهال څلور لويې جرګې جوړي شوې دي: په لومړۍ لويه جرګه (۱۹۲۰م.) کې هېواد او خلک د خپلواکۍ ساتنې له پاره چمتو کړای شول. په دويمه لويه جرګه کې (۱۹۲۳م.) کال د

هېواد لومړنی اساسي قانون تسوید شو. په دریمه جرګه کې (۱۹۲۴م.) کال د کورني اړدوړ د آرامولو لپاره تدبیرونه ونیول شول او په څلورمه لویه جرګه کې (۱۳۰۷) لمریز کال اروپا ته د امان الله خان د سفر پایلې وڅېړل شوې. د نادرخان د واکمنۍ په مهال لویې جرګې (۱۳۰۹) لمریز کال د هېواد اساسي قانون تسوید کړ. او د محمد ظاهرشاه د واکمنۍ په مهال په (۱۹۴۱م.) کال لویې جرګې په دویمه نړیواله جګړه کې د هېواد د برخې نه اخستلو پرېکړه وکړه او د (۱۳۴۳) لمریز کال لویې جرګې د هېواد نوی اساسي قانون تسوید کړ. او همدارنګه تر اوسه پورې نورې جوړې شوې لویې جرګې، چې هرې یوې پر خپل وخت ځانګړی ارزښت او اهمیت لرلی دی.

د پایلې او نتیجې په توګه وایو چې لویې جرګې د افغاني ټولنې د ملي تفاهم یوه ډېره مهمه او اغېزناکه وسیله ده، زموږ پر ملت او ټولنې ډېرې ژورې ټولنیزې، رواني او روحاني اغېزې لري. همدې جرګو د پېړیو په پوړیوکې د ډېرو سترو کړکېچونو پرمهال هېواد ژغورلی او له ستونزمنو حالاتو سره د مقابلې لپاره یې چمتو کړی، نو موږ باید ددغې عنعنې درناوی وکړو او ژوندۍ یې وساتو.

د متن لنډیز:

د جرګې اصطلاح د هغې غونډې لپاره کارول کېږي چې د ځانګړو، قبیلوي، قومي، ولسي او ملي مسایلو د حل او څېړلو لپاره جوړېږي. افغاني جرګې ځانګړي اصول او مقررات لري، په ولس کې د جرګې کسان معلوم دي، هغوی راغونډېږي، پر ستونزه باندې آزادانه بحث کوي او خپله پرېکړه اعلانوي. جرګې په دوه ډوله دي: یوې ته یې کلیوالي اوبلې ته لویې جرګې وایي. لویوجرګو زموږ د هېواد د معاصر تاریخ په وروستیو دریو پېړیو کې په ډېرو حساسو اونازکو حالاتو کې ارزښتمن رول تر سره کړې دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن له ځان سره په چوپه خوله ولولي. ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په نوبت سره په نښه کړې ستونزمنې کلمې ووايي. ښوونکی دې هغه پرتخته وليکي. ځينې دې پخپله پر زده کوونکو معنا کړي او هغه چې زده کوونکي يې نشي معنا کولی، پخپله دې معنا کړي او د متن په هکله دې لازمې توضحي خبرې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د نورو ټولگيوالو په وړاندې د متن يوه يوه برخه ولولي. ښوونکی دې د اړتيا پرمهال لازمه مرسته وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته وروبلل شي چې د متن عمومي معنا او مفهوم پخپلو الفاظو ووايي.

۵ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي: يوه ډله دې وگومارل شي چې په متن کې صفتونه په نښه کړي او بله ډله دې قيدونه. بيا دې د هر ډلې استازی د ټولگي په وړاندې خپل په نښه کړي قيدونه او صفتونه ولولي. ښوونکی دې هغه پرتخته وليکي.

قيدونه: هغه کلمې يا ژبني توکي دي چې په جمله کې د فعل معنا ځرگندوي، يا د فعل د پيښيدلو ځرنگوالی ښيي لکه: ښوونځی ته ژر لاړشه. په دې جمله کې ژر قيد دی.

صفتونه: هغه کلمې دي چې په خپلواک ډول څه نه نوموي، خو د يو حالت ځرنگوالی ښيي. يعنې دا چې صفت د نوم معنا ځرگنده او روښانوي، لکه: روغ، ناروغ، ښکلی، بدرنگ، بد، ښه، سپين، تور او نور.

۶ـ دیوې ډلې زده کوونکي دې په نوبت سره تختې ته وروبلل شي، چې پر تخته لیکل شوي قیدونه او د بلې ډلې زده کوونکي دې لیکل شوي صفتونه په مناسبو جملو کې استعمال کړي.

۷ـ زده کوونکي دې د یوې موضوع د حل لپاره د جرګې په دود را ټول او جرګه دې تمثیل کړي.

۸ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې د کچې ارزونه وشي:

- جرګه څه شی دی؟
- څو ډوله جرګې پېژنئ؟
- زموږ په لرغوني هېواد (آریانا) کې څو ډوله جرګې موجودې دي، نومونه یې واخلئ؟
- لومړنۍ لویه جرګه چې په تاریخ کې موږ ته معلومه ده، د کوم واکمن په وخت کې جوړه شوې وه؟
- احمد شاه بابا د کومې لویې جرګې له خوا د افغانستان د واکمن په توګه وټاکل شو؟
- د اعلیحضرت امان الله خان په وخت کې څو لویې جرګې جوړې شوې او هغه کومې وې؟
- د کوم واکمن په وخت کې لویې جرګې په دویمه نړیواله جګړه کې د افغانستان بې طرفي تصویب کړه؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د لوست مفهوم پخپلو الفاظو ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

په پښتو ادب کې لنډه کیسه

ـ تاسې کیسه پېژنئ؟

ـ کله مو داسې کیسه لوستې یا اورېدلې چې د ژوند رښتیني واقعیتونه پکې ډېرښه بیان شوي وي؟

انسان په فطري ډول دکیسې اورولو او اورېدلو ذوق لري. دغه دکیسې اورولو او اورېدلو هیله او غوښتنه هغه ځانګړنه ده چې د انسان په خټه کې اخښل شوې ده. له همدې امله ده چې د بشري تاریخ په اوږدوکې د کیسو بېلابېل ډولونه رامنځته شوي دي. دکیسې په ډولونو کې یو مهم ډول لنډه کیسه ده، چې په دې لوست کې یې در پېژنو او په پښتو ادب کې یې پر تاریخي بهیر بحث کوو.

د لنډې کيسې يوه ډېره عامه پېژندنه داسې ده چې: ((لنډه کيسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نيم ساعت څخه تر دوو ساعتو پورې ختم شي.)) ځينې ليکوال بيا وايي چې لنډوالی د لنډې کيسې لپاره يوازينی شرط نه دی، بلکې ددې ترڅنګ ځينې نورې ځانګړتياوې هم لري او هغه داچې: منظمه او مشخصه طرحه لري. يو اصلي کرکتر په کې وي، لنډه وي، بې ضرورته خبرې پکې نه ځايېږي او ټولې برخې يوه له بلې سره متقابلې اړيکې لري او يوه اغېزه ښندي.

لنډه کيسه داوسني پر مختللي عصر زېږنده او پيدا وارده. څومره چې بشري ټولنې له يوې ورځې څخه بلې ته په ذهني او مادي لحاظ د پرمختګ پړاو ونه وهلي دي په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفيتونه هم زيات شوي دي. پروني انسان، چې ډېر وزګار وختونه او فرصتونه يې لرل، نو شپې شپې به يې دمينې او محبت په روماني کيسو او دجنګونو او ننګونو په حماسي کيسوسباکولې او يابه يې د ښاپيريانو او ديوانو خيالي او موهومي اوږدې اوږدی کيسې لوستلې او اوريدلې له دغوکيسو څخه به يې خوندونه، پندونه او انتباه اخيستله او هم به يې د کيسې اوريدنې تنده پرې خړوبوله.

خو داوسنی زمانې انسان د ژوندانه په بهير کې د ډېرو بوختياوو له امله دا کار نشو کولی، نو څرنګه چې د کيسو يا پېښو اوريدنه اوځان خبرونه، لوستنه اوځان پرې پوهونه دانسان د ذهن فطري غوښتنه ده له همدې امله دوخت په تېرېدو او د حالاتو په بد ليدو هغو اوږدو اوږدو کيسو او داستانونو د اوسنی لنډې کيسې بنه خپله کړه . څرنګه چې اوس لنډه کيسه د خلکو ډېره خوښېږي يو ډېر ستر لامل يې د وخت د ضايع کېدو مخنيوی او سپما ده.

دغه ډول کيسې لوستونکی يا اورېدونکی په لږ وخت کې لوستلی يا اوريدلی شي او ورڅخه دخوند، پند او انتباه دنده په ډېره اسانه او اغېزناکه توګه تر سره کيدلی شي.

په اوسني معاصر مفهوم د لنډې کيسې ليکنې پيلامه د نولسمې پېړۍ په لومړيو دوو لسيزو کې په اروپا کې پيل شوې او بيا نورې نړۍ ته د يوې اغېزناکې ليکنی لارې په توګه خپره شوې ده.

لنډه کیسه پښتو ادب ته دلیکنې د یوه ډول په توګه د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې راغلې ده. لومړنی پښتون لیکوال چې د لنډې کیسې پرلیکنه یې خپل قلمي ځواک آزمویلی، سید راحت زاخیلی دی، چې په ۱۹۱۷ میلادي کال یې د ((کونډه نجلۍ)) په نوم لومړنۍ پښتو لنډه کیسه لیکلې او چاپ کړې ده.

په پښتونخواکې له سیدراحت زاخیلي څخه وروسته ځینو نورولیکوالوهم د نثري ادب دې ډول ته مخه کړې او غوره لنډې کیسې یې لیکلي دي. چې په هغوکې د میا آزادګل په ۱۹۲۶م. کال کې لیکلې کیسه ((د مرې پیغام)) د بدربښو د سر بلند خان د ((نواب صاحب آشنایي)) یادولی شو. لنډې کیسې په همدغو وختونوکې لیکل شوې او خپرې شوې دي. همدارنګه په دغه دوره کې د سید رسول رسا، حمزه شینواري. ایس ای رحمان کاکاخېل، مفلس دراني، ادیب سرحدي او نورو نومونه دیادونې وړدي، چې دپښتونخوا په افغان، پښتون، اسلم او نورو مجلو او اخبارو نوکې یې ډېرې غوره او معیاري لنډې کیسې چاپ شوي دي. په را وروسته کلونو کې د لنډې کیسې لیکنې په پښتو نخواکې ډېره وده او پر مختیا موندلې، په خپرونو کې د لنډې کیسې په خپریدوسربېره لیکوالو د لنډو کیسو ډېرې ټولګې هم چاپ کړي دي. په افغانستان کې د پښتونخوا په پرتله د لنډې کیسې لیکنه وروسته دود شوې ده. لومړنی پښتون لیکوال چې په افغانستان کې یې لنډه کیسه لیکلې، پوهاند عبدالحی حبیبي دی. نوموړي لومړنۍ پښتو لنډه کیسه د ((توریالۍ پښتنه)) په نوم لیکلې او پر ۱۳۱۵ لمریز کال په طلوع افغان کې خپره شوې ده.

وروسته بیاځینو نور ولیکوالو هم د لنډ و کیسو په لیکنه خپل قلمي ځواک آزمویلی، چې په هغوکې د استاد ګل پاچا الفت، سراج الدین سعید، قیام الدین خادم، عبدالقدوس پرهېز، غلام محی الدین زرملوال، عبدالرؤوف بینوا او نورو نومونه د یادونې وړدی. د هغه وخت په موقوته خپرونوکې د دغو لیکوالو د لنډو کیسوغوره بیلګې چاپ شوي دي.

زموږ په هېواد کې له ۱۳۲۰ لمریز کال راهیسې د لنډې کیسې لیکنې په برخه کې

بنستیز کار پیل شوی، ډېر پیاوړی لیکوال رامینځته شوي او په خپر ونوکې په چاپ شویو لنډوکیسو سربیره یې د لنډو کیسو ټولګې هم چاپ کړي دي. د میراجان سیال، ((د پښتونخوا افسانې)) د موسٰی شفیق ((عبقریان)) نومونه د یادونې وړ دي چې د لنډو کیسو ډېرې غوره بېلګې لري. د روانې پیړۍ په پنځمه لسیزه کې د لنډې کیسې لیکنې ډېره وده او پرمختیا موندلې ده او پیاوړي لیکلوال رامنځته شوي دي.

د لنډو کیسو په چاپ شویو ټولګوکې د ((سره غالۍ))، ((شاړې کوڅې))، ((ګیلې))، ((تانده غوټۍ))، ((موسکا))، ((د څپو په وزرونو))، ((سبا به بیاکډې بارېږي))، ((تیاري لارې رڼې کړښې))، د ((ارمانونو ځولۍ)) او نورو نومونه د بیلګې په توګه یادوو.

اوس په پښتو نخوا او افغانستان کې د لنډې کیسې لیکنې ډېره وده او پرمختیا موندلې او دا بهیر ښه ګړندی روان دی، ډېر لیکوال رامیدان ته شوي او په سل ګونو ټولګې، چې د لنډو کیسو ډېرې غوره بېلګې په کې خوندي دي، چاپ شوي. اوس لنډه کیسه د لیکنې پیاوړي لیکوال او د لوستنې ډېرمینه وال لري.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه د او سني معاصر نثري ادب یو په زړه پورې ادبي ډول (ژانر) دی.

هغې کیسې ته لنډه کیسه وایي چې لنډه وي او له نیم ساعت څخه تر دو ساعتونو پورې ختمه شي. نورې ډېرې ځانګړنې هم لري.

لنډه کیسه په اوسني مفهوم په لویدیځ کې د نولسمې پېړۍ پر لومړیوکې پیدا شوې او بیا له هغه ځایه د نړۍ نورو ژبو ته تللې ده.

پښتو ادب ته د شلمې پېړۍ په لومړیو دوو لسیزو کې راغلې او لومړنی پښتون لیکوال چې په دې ډګرکې یې خپلې قلمي ځواک آزمویلی سید راحت زاخیلی دی. نوموړی د پښتونخوا په پېښور کې پر (۱۹۱۷م.) کال دکونډې نجلۍ په نامه لومړنۍ

پښتو لنډه کيسه وليکله او هغه مهال خپره شوه. په افغانستان کې لومړنی ليکوال چې پښتو لنډه کيسه يې ليکلې اروا ښاد پوهاند عبدالحی حبيبي دی. د ((توريالی پښتنه)) په نامه يې لومړنۍ پښتو لنډه کيسه و ليکله او پر (۱۳۱۵) لمريز کال يې د کندهارنه په خپريدونکي اخبار طلوع افغان کې خپره کړه. وروسته بيا لنډې کيسې ليکنې په پښتونخوا او افغانستان کې ښه وده او پرمختيا موندلې ده، ډېر ليکوال يې را پيدا شوي او ډېرې لنډې کيسې يې د وخت په خپرونو (اخبارونو او مجلو) او ځانګړو ټولګوکې چاپ شوي او دا بهير اوس په پښتو ادب کې ښه ګړندی روان دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهيم دې په نښه او له ښوونکي څخه دې دهغو ځوابونه وغواړي.

۲ـ ښوونکي دې لومړی ستونزمنې کلمې پخپله دزده کوونکو په وسيله معنا کړي او که هغوی يې نشي معنا کولې، پخپله دې هغه معنا کړي او د ځينو مفاهيمو په اړه دې لازمې څرګندونې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن يوه يوه برخه ولولي، دالړی دې په ټولګي کې تر پايه تعقيب شي. دا ړتيا په مهال دې ښوونکی د متن په سمه لوستنه کې له زده کوونکو سره مرسته وکړي.

۴ــ زده کوونکي دې په دوو ډولو ووېشل شي، او هغوی دې وګومارل شي چې یوه ډله په متن کې دراغلو کتابونو نومونه او بله ډله د اشخاصو یا لیکوالو نومونه په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې هغه خپل په نښه کړي دکتابونو یا اشخاصو نومونه د تختې پرمخ ولیکي. ښوونکی دې ترممکنې اندازې دکتابونو او لیکوالو په هکله زده کوونکوته څرګندونې وکړي.

۵ــ ښوونکی دې د لنډې کیسې یوه بېلګه زده کوونکو ته ولولي، بیا دې هغوی وګوماري چې د یوې کیسې د لیکلو هڅه وکړي.

۶ــ ښوونکی دې د هغوی لیکلې کیسې وګوري او په اصلاح او سمون کې دې له زده کوونکو سره مرسته او لازمې لارښوونې وکړي.

۷ــ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست زده کړې ارزونه وشي:

- لنډه کیسه څه ډول کیسه ده؟
- لنډه کیسه ولې رامینځته شوه؟
- لنډه کیسه لومړی کله او چېرې رامینځته شوې ده ؟
- د پښتو د لنډې کیسې د پنځو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- د پښتو د لنډو کیسو د پنځو ټولګو (مجموعو) نومونه واخلئ؟

زده کوونکي دې کومه چاپ شوې پښتو لنډه کیسه پیدا او دکورنۍ دندې په توګه دې د هغې لنډیز په خپلو الفاظو ولیکي او د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالوته ولولي.

ادبي ليکونه

_ کله مو چا ته ليک ليکلی دی؟

_ د ادبي ليک په معنا او مفهوم پوهېږئ؟

_ ادبي ليک له عادي ليک سره څه توپير لري؟

ليک ليکنه يا مکاتبه د ليکوالۍ ډېره مهمه برخه ده. ليک ليکنه په ټولنيز ژوند کې ډېر ستر ارزښت او اهميت لري. ليکونه په دوه ډوله دي: يو عادي ليکونه چې وګړي يې پخپلو منځو کې د پوهونې، خبرونې او مقابل لوري ته د خپل پيغام رسونې لپاره ليږي. بل ډول ادبي ليکونه دي چې اديبان يې په ادبي ژبه ليکي، خپل پيغام پکې په خوږه ادبي هنري ژبه رانغاړي او مقابل لوري ته يې ورلېږي. په دې لوست کې دغه ډول ادبي ليکونه او د هغو ډولونه درپېژنو.

د ادبي ليکونوپه هکله له څه ويلو د مخه دا ضروري ده چې لومړی په عامه توګه ليک دروپېژنو.

ليک يا خط د وضعه شويو رسمونو يوه ټولګه او مجموعه ده. دا رسمونه وګړي په ټولنه کې په قرار دادي او اتفاقي ډول د يوې ژبې د غږونو، وينا او افکارو د ليکلو او ثبتولو لپاره کاروي. ليک ليکنه يا مکاتبه د ليکوالۍ له ډېرو مهمو ډولونو څخه ده. د ليکنې دا ډول په ټولنه کې ډېر ارزښت او اهميت لري.

ليکونه په دوه ډوله دي: يوېې عادي ليکونه دي چې په شخصي او رسمي ليکونو ويشل کېږي او بل يې ادبي ليکونه دي، چې دلته يې درپېژنو.

د ادبي ليکونو د پېژندنې په لړکې ويل کېږي: دا هغه ليکونه دي چې ليکوال پکې ټولنيز، سياسي، تاريخي، اخلاقي، انتقادي، انتباهي اونور ډول ډول مسايل په ډېره ښکلې ادبي ژبه مقابل لوري ته وړاندې کوي.

له عادي ليکونو څخه د ادبي ليکونو ډېر ستر توپير دادی چې په دې ډول ليکونو کې د ليکنې ژبه ادبي وي، هنري رنګ او بڼه لري. په ادبی ليکونو کې ادبي ژبه کارول شوي وي. په دې ليکونو کې د روحي حالت او عواطفو له بيا نولو څخه نيولې، تر هر ډول علمي، ادبي، تاريخي او نورو هر راز مسايلو پورې مطرح کېږي. دا د ادبي ليک د ليکوال په ژبني هنر، ذوق، ژور درک، ذهانت او د ظرافت په اندازې پورې اړه لري چې ښکلي او په زړه پورې ليکونه تخليق کړي. ليکوال چې هر څه ليکي او مقابل لوري ته يې لېږدول غواړي ژبه يې ادبي، هنري او د تخيل رنګ پرې ډېر غالب وي. د شعر په څېر له استعارو، کنايو، تشبيهاتو او نورو ډول ډول ادبي صنعتونو څخه پکې کار اخلي. ژبه يې خوږه، رنګينه او دومره په زړه پورې وي چې د لوستونکي ادبي تنده ماتوي او له لوستنې څخه يې ډېر خوند اخلي.

ادبي ليکونه دوه ډولونه لري:

۱ـ هغه ادبي ليکونه دي چې په عامه توګه د ادبيانو (ليکوالو او شاعرانو) ترمنځ تبادله کېږي. موږ يې په پښتو ادب کې ډېرې بېلګې لرو. ښه او غوره يې د ارواښاد پوهاند رښتين ((ادبي ليکونه)) او د مولانا عبدالقادر خطونه نومي آثارو چاپ شوې ټولګې او همدارنګه په نورو چاپي خپرونو (مجلواو اخبارونو) کې چاپ شوي ادبي ليکونه دي، چې معلومو ليکوالو، هنروالو، سياستوالو او ادبپوهانو خپلو دوستانو او ارادتمندانو ته ليکلي دي. ليکوال او مخاطبين يې دواړه معلوم دي.

۲ـ هغه ادبي ليکونه دي چې ټاکلي مخاطبين نه لري او د يو فرضي مخاطب په نوم ليکل کېږي. ددې ډول ادبي ليکونو قالب ليکوال ته د خپلو افکارو د څرګندولو يوه بهانه ده، چې ددغه ډول ليک په وسيله خلکو ته خپل اندونه او نظريات په خوږه او رنګينه ادبي ژبه بيانوي. ددې ډول ليکونو د ليکنې لاره داسې ده چې ليکوال د څو کلمو يادو و دريو لنډو جملو وروسته، چې خپل فرضي مخاطب ته يې وړاندې کوي، هغه موضوع چې په پام کې يې لري تعقيبوي او تر پايه يې بيانوي. په پښتو ادب کې ددې ډول ادبي ليکونو ډېرې غوره بېلګې د عبدالرؤف بېنوا ((د زړه خواله)) دروغ ليونې ((بی بی نوره)) او د اجمل ختک ((کچکول)) نومي چاپ شوېو اثرونو کې خوندي دي.

ادبي ليکونه د پښتو منثور ادب يو ډېر په زړه پورې ادبي ډول دی، ډېر ليکوال اود لوستلومينه وال لري. مقصد او موخه يې د ټولنې د اصطلاح او سمون لپاره د خلکو ويښول او د دې ډول ليکونو په وسيله خلکو ته اسانه خپل پيغام رسول دي. دغه ډول ليکنی د ودې او د پرمختيا په حال کې دي او ليکوال پکې خپلې پراخې تجربې کوي. د ليکنې دا ډول ليکوالو ته دا واک او ځواک ورکوي چې خپلې هيلې، ارمانونه او پېغامونه په خوږه رنګينه ادبي ژبه را ونغاړي، خپلو مخاطبينو ته يې وړاندې کړي او هغوی ته په ښه او ژر پوهېدنه کې ډېر اغېزناک واقع شي.

د متن لنډيز:

ليکونه په عامه توګه په دوه ډوله دي: عادي ليکونه او ادبي ليکونه. ادبي ليکونه هغه ليکونه دي چې ليکوال پکې ټولنيز، تاريخي، سياسي، اخلاقي، انتباهي، عاطفي او نور ډول ډول مسايل په ډېره ښکلې ادبي ژبه نوروته وړاندې کوي. هغه مهمه ځانګړنه چې ادبي ليکونه له نورو عادي ليکونو څخه رابېلوي ادبي او هنري ارزښتونه دي.

ادبي ليکونه په دوه ډوله دي: يو هغه ادبي ليکونه دی چې ادبيان (ليکوال او شاعران) يې پخپلو منځو کې يو بل ته ليکي، ژبه يې ادبي، خوندوره، په زړه پورې او په ادبي صنايعو پسوللې وي.

بل هغه ادبي ليکونه دي چې اديب يې د يو فرضي مخاطب په نوم ليکي، ژبه يې ادبی او ډول ډول مسايل پکې خپل فرضي مخاطب ته ليکي، خو هدف يې نوره ټولنه او خلک وي. د ليکونو دواړو ډولونو په پښتو ژبه ادب کې مناسبه وده او پرمختيا موندلې ده.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي، ستونزمنې کلمې او مفاهيم دې په نښه او له خپل ښوونکي څخه دې د هغو ځواب وغواړي.

۲ـ ښوونکی دې د زده کوونکو ستونزمنې کلمې پخپله د زده کوونکو په وسيله ځواب او که هغو يې نشي ځوابولی، پخپله دې هغه معنا او لازمې څرګندونې دې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په ترتيب او نوبت سره د متن يوه يوه برخه ولولي. ښوونکی دې د اړتيا په مهال په سمون کې ورسره مرسته وکړي.

۴_ زده کوونکي دې وګومارل شي چې يو ځل بيا ټول متن په غور او دقت سره ولولي او په هغه کې ادات يا ويکي په نښه کړي.

۵_ ښوونکی دې د زده کوونکو په نښه کړو ويکو (اداتو) څخه توحيدي ليست ترتيب او هغه دې پرتخته وليکي. زده کوونکي دې هغه پخپلو کتابچو کې وليکي.

ادات: هغه نا خپلواکه کلمې دي چې په ځانګړې توګه کومه معنا او مفهوم نه لري، خو کله چې له نورو خپلواکو کلمو سره په جملو کې يو ځای شي، نو بيا معنا ورکوي. ادات د جملو په جوړښت کې اساسي ونډه لري او له هغو پرته جملې نه جوړېږي. ادات دا لاندې ډولونه لري:

(۱) ارتباطي ادات؛ لکه: هسې، که څه هم او داسې نور

(۲) د عطف ادات؛ لکه: او، که، يا اونور.

(۳) د اضافت ادات، لکه: (د) د احمد قلم

(۴) تشبيهي ادات، لکه: غوندې، په څير، په دود، په توګه اونور.

۶_ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- ليک څه شی دی؟
- ليک په څو ډوله دی؟
- عادي ليک او ادبي ليک څه توپير لري؟
- د ادبي ليکونو د دوو چاپ شويو مجموعو نومونه واخلئ.
- د ادبي ليکونو د دوو ليکوالو نومونه واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه پخپله د يو ادبي ليک بيلګه وليکي او يا دې د کوم بل ليکوال ادبي ليک وليکي او په راتلونکی پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګيوالو ته ولولي.

د ادبي ليک بېلګه

ښاغلی فاضل رښتين صاحب!

خدای دې روغ جوړ لره!

موږ له ډېر وخت نه په دعاګانو اموخته شوي يو او په مکتوبونو کې هم راځخه اول ځل دعا خولې ته راځي. دا زموږ زوړ عادت دی، مګر دومره ښه ده چې زه دغه شان دعاګانې هغه چا ته کوم چې د هغوی صحت او حيات د پښتو له پاره مفيد وي او يو کار پرې جوړ وي.

له دې خوا خير خيريت دی او تر اوسه ژوندي پاتې يو، مګر ډېر غاښونه راته چيچل کېږي. کومه اجتماعي فايده چې زموږ په نظر کې ده هغه لاس ته نه راځي اوخلک ويده دي. مګر هغه کسان چې زموږ خبرې د ځان لپاره ښې نه ګڼي، ويښ دي او په زړه کې يې راته اچوي. کاشکې د دغه نفرت او حسادت په غرض کې د څه اجتماعي مفاد امېد هم وای.

په هر صورت موږ اوس ماليخوليا مجبور کړي يو، چې څه په زړه کې لرو، هغه ښکاره کړو او خپل هغه مسؤوليت چې د نن ورځې تفتيشونه يې پوښتنه کوي او زموږ په ژوند يې څوک پانه نه اړوي تر يوه حده رفع کړو. مګر ګورو چې داکار ترکله کولای شو. هغه څه چې يو رياست يې مقابله نه شي کولای، يو مديريت به يې څنګه وکړي. زه اوس له ډېرو مشکلاتو سره مواجه يم او که رښتيا ووايم، نو د نورو مطبوعاتو په تناسب لږ غوندې افراطي شوي يو.

خبر دی دا قصه به پرېږدو او تا ته به عرض وکړو چې ((اتحاد مشرقي)) خو ستاسې ملګرو په قلمي مرسته يو څه قدر ژوندی شوی و. يو زه خو هېڅ نشم کولای او نه زما له لاسه څه کېږي. که په دې وختو کې د ښاغلي خادم صاحب مرسته له موږ سره نه وای، نو اخبار خو به د پخوانيو مهمو ليکوالو له آثارو بېخي محروم شوی و، ځکه چې ستا له خوا هېڅ رانغله، د تېرو ورځو لپاره خو ته قوي ځواب لرې، چې يو ډېر مهم کار در په غاړه و. اوس چې په خېر کابل ته راغلې، ولې دې اتحاد مشرقي هېر کړی دی؟

رښتين صاحب! په مشرقي کې د ډېرو خلکو مينه او محبت ستاسې په نسبت وينم او ستا غوره مضامينو او آثارو ته دلته تلوسه او تنده موجوده ده. ((اتحاد مشرقي)) ستا له قلمي ملګرتيا ډېره استفاده کړې ده او همېشه مو ستاسې لور ته انتظار او سترګې وې، نو موږ مه هېروه او د دې ځای علاقمندان خوشحاله ساته.

ګل پاچا الفت

جلال آباد

(۱۳۲۶ هـ.ش. کال)

يادداښت: دا ادبي ليک ارواښاد استاد ګل پاچا الفت هغه مهال له جلال آباد (ننګرهار) څخه صديق الله رښتين په نوم کابل ته لېږلی و، چې دی د اتحاد مشرقي مسؤول مدير او هغه د پښتو ټولنې مشر و.

سیند

(ادبي هنري نثر)

ـ تاسې څو ډوله نثرونه پېژنئ؟
ـ د ادبي نثر نوم مو اوریدلی؟
ـ کوم ادبي نثر مو لوستی دی؟
ـ ادبي نثر له عادي نثر سره څه توپیر لري؟

اوسني نثرونه د بڼې له مخې په دوو سترو ډولونو وېشل کېږي: ساده یا عادي نثرونه او ادبي یا هنري نثرونه.

هنري ادبي نثرونه خپلې ځانگړنې لري. د همدغه ځانگړنو په لرلو سره له ساده نثرونو څخه بیلیږي. په دغو ځانگړنو کې ترټولو ستره او مهمه ځانگړنه هنري او ادبي ارزښت دی. هنري ادبي نثرونه ډېر ډولونه لري، چې ډېر مشهور یې لنډه کیسه، ناول او ادبی ټوټه اونور دي. دلته مو په دې لوست کې د اروابناد استاد الفت له غوره نثرونه څخه د ((سیند)) په نوم یوه ادبي ټوټه را خوښه کړې ده.

د وچو ډاګونو دښتو او میرو له څنګه لوی سیند بهېږي، مګر دغې وچې بیدیا ته اوبه نه ورکوي.

په دغسې وچکالۍ کې چې په اوبو باندې سر ماتېږي، سیند لکه شوم بخیل په شتاب درومي او زموږ تندې ته نه ګوري.

کله چې سیند په څپو راشي او آباد پټي هم له ځانه سره یوسي.

همدغه سیند له موږ نه هغه بل خوا بل راز روان دی او له نورو سره یې رویه بل راز ده.

هلته دغسې ورانی نه کوي، دومره بخل نه لري. دغه راز بې رحمي پکې نشته.

هلته د سیند په غاړه زرشویان له شګونه زر راباسي، ماهي ګران پکې په خرواونو کبان نیسي او ښکاریان یې په لوی او ستر ډنډکې هیلۍ ولي. هلته له سیندنه ډېرې لویې او سترې ویالې بیلې شوې دي.

ډېر لوی لوی ډاګونه له اوبو لاندې شوې، کلي او ښارونه آباد شول، شاړې ځمکې په ثمر راغلې، دغلو او میوو پکې څه کمی نشته.

هلته د سیند په مخکې لوی لوی بندونه جوړ شول، د برېښنا ماشینونه ودریدل، فابریکې او کارخانې په کارولویدې، خلک آباد او ماړه شول.

دا سیند ولې دلته دغسې او هلته هغسې دی.

موږ ته په قهر دی او پر هغوی پیرزوینه لري. دلته ډېر توند او په خېزو روان دی، هلته غلی او آرام بهېږي. دلته کوږ وږځي او هلته مجرا بدلوي. هلته پخپله ټاکلې لاره روان دی او بې لارې نه ځي.

په ربښتیا چې سیند دلته ډېر ورانی کوي او هلته د یو نظام او قانون تابع دی، چې ورانۍ ته یې نه پرېږدي.

زموږ ګناه د سیند پرغاړه ده!

سیند له موږ نه ډېر څه وړي دي او ډېر یې رانه وژلي دي. دا سیند خوني سیند دی او له موږ سره یې زړه دښمني ده. څو ځله یې زموږ کورونه وران کړي او آباد پټي یې

رانه په وارو وارو وړي دي.

زموږ ټوله ګناه د سیند په غاړه ده!

سیند زوروور دی او پر موږ باندې هر وخت ظلم او تیری کوي.

آه! موږ څومره ناپوه یو چې دغه راز فکر کوو او پخپله ګناه نه پوهېږو. موږ خپله ګناه د سیند په غاړه اچوو.

د سیند په غاړه خو موږ پراته یو، په رښتیا چې دا زموږ ګناه ده، د سیند نه ده.

سیند له چا سره د ښمني نه لري.

سیند هر تږي ته اوبه ورکوي او د هر چا خیرنې جامې پاکوي.

سیند پوخ کار غواړي او پاخه بندونه ورته پکار دي.

که زموږ کار پوخ وای او زموږ بندونه پاخه وای، زموږ ویالې نه وچیدې او زموږ پټي اوبونه وړل.

موږ د سیند په بندوبست پوه نه شو او له سیند نه موکار وانخیست.

دا سیند د ژوند او حیات سیند دی.

په ده کې دورانی او ودانی دواړه قوتونه موجود دي.

سیند د هر چا ظرف او استعداد ته ګوري، هغومره اوبه ورکوي.

د منګي خاوند او د منګوټي خاوند ته سیند برابره برخه نه ورکوي او نه وړو لښتیوته دویالو په اندازه څه ورکولی شي.

سیند د هر چاکارته ګوري او هغسې ورسره کوي، یعنې خام بندونه ورانوي او پاخه بند ته ځان تسلیموي.

هغه څوک چې د ژوندانه سیند پخپل سرپرېږدي او یوه معینه مجراء ورته نشي ټاکلی، له ژوندنه استفاده نشي کولی.

(ګل پاچا الفت ـ غوره نثرونه)

گل پاچا الفت:

د میرسیدجان پاچا زوی و. په (۱۲۸۷) لمریز کال د لغمان د عزیزخان کڅ په سیمه کې زېږېدلی و. د پښتو ژبې پیاوړی لیکوال، شاعر، علمي او فرهنګي شخصیت تېر شوی. کلونه کلونه یې د هېواد په علمي فرهنګي ادارو کې د علمي غړي، لیکوال، مدیر او لوی رئیس او د کابل پوهنتون د ادبیاتو، حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځیو د استاد په توګه دنده سرته رسولې ده. څو دورې یې په ملی شورا کې د ننګرهار او لغمان د خلکو د ټاکل شوي استازي او وکیل په توګه هم کار کړی دی.

پر (۱۳۵۶) لمریز کال دلیندۍ د میاشتې په (۲۶) نېټه په کابل کې مړ او د لغمان د عزیزخان کڅ په هدیره کې خاوروته سپارل شوی دی. د ګل پاچا الفت په مطبوعاتو کې په سلګونو مقالو سربیره په لس ګونو ځانګړي علمي، ادبي منظوم او منثور کتابونه هم چاپ شوي دي. د بېلګې په توګه یې غوره نثرونه، غوره شعرونه، لیکوالي، پښتو سندرې، لوړ خیالونه او ژورفکرونه او ادبي بحثونه یادوو.

د متن لنډیز:

لیکوال په دې ادبي ټوټه کې په ډېره خوږه ادبي ژبه د یوه لوی سیند یادونه کوي، چې زموږ د هېواد او یو بل ګاونډي هېواد تر مینځ بهېږي، خو موږ ورڅخه د خپلې بې علمۍ او بې کارۍ له امله هیڅ ګټه نشو اخیستلای، ځمکې موشاړې او سپیرې پرتې دي. کال په کال چې سیند توپاني کېږي، نو زموږ خواته ډېرې ځمکې او کورونه وړي، خو په هغه بله خوا کې خلکوته د هغوی د کار او زیار په نتیجه کې ډېر ګټور واقع شوی. د اوبو او برېښنا بندونه یې پرې جوړکړل، ځمکې یې پرې خړوبې کړې او د ودانۍ اوسمسورتیا لامل ګرځېدلی دی.

وروسته بیا لیکوال همدغه سیند له انساني ژوند سره تشبیه کوي او دا وایي چې ژوند یو الهي نعمت دی دا په خلکو پورې اړه لري چې له دغه نعمت څخه څه ډول استفاده کوي. په ښو چاروکې یې تیروي، که په بدو او ناوړه چاروکې.

فعالیتونه

۱ـ ښوونکی دې متن ولولي اصلي معنا او مفهوم دې زده کوونکو ته و وايي. ستونزمنې کلمې دې له معنا سره پر تخته و ليکي.

۲ـ زده کوونکي دې تختې ته ورووبولي چې پرتخته ليکل شوې کلمې په مناسبو جملو کې وکاروي ښوونکی دې د اړتيا پرمهال مرسته ورسره وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن يو يو پرگراف نورو ټولگيوالوته ولولي. ښوونکی دې د اړتيا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي او دې ته دې وگومارل شي چې متن ولولي، يوه ډله دې په متن کې د عربي کلمې، بله دې دري کلمې او دريمه ډله دې سوچه پښتو کلمې په نښه کړي. د هرې ډلې استازی دې د خپلې ډلې په نښه کړې کلمې د تختې پر مخ وليکي.

۵ـ ښوونکی دې زده کوونکي په نوبت سره تختې ته ورووبولي، چې هغه په نښه کړې عربي، دري او پښتو کلمې معنا کړي. ښوونکی دې د اړتيا په مهال ورسره مرسته وکړي. زده کوونکی دې هغه پخپلو کتابچو کې وليکي.

۶ـ زده کوونکي دې وگومارل شي چې متن يو ځل بيا په ډېر غور ولولي اوپه هغه کې راغلي ادات دې په نښه کړي. يو يو دې خپل په نښه کړي ادات و وايي، ښوونکی دې له هغو څخه يو گډ لست جوړ او پر تخته دې يې وليکي.

۷ـ زده کوونکي دې د ټولگي مخې ته ورووبلل شي، چې ددې متن مفهوم په لنډو عبارتونو نورو ټولگيوالوته و وايي.

۸_ په لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- سیند ولې یوه خوا وړله او هغې بلې خوا ته یې زیان نه شو اړولی؟
- ولې د سیند یوې خوا ته ځمکې شاړې او دښتې پرتې او پر هغه بله خوا یې باغونه او سمسورې کروندې وې؟
- آیا خلک پر حقه وو چې له سیند څخه ګیله وکړي چې دوی ته زیان رسوي؟
- موږ څنګه کولی شو د خپل هېواد له سیندونو څخه ګټه واخلو؟
- د سیندونو مهار کېدل امکان لري؟
- د سیند له اوبو څخه په کومو برخو کې کار اخیستلای شو؟
- لیکوال د انسان ژوند له سیند سره تشبیه کړی دی، د شباهت وجه یې څه ده؟
- له ژوند څخه باید څه ډول ګټه واخلو؟
- که څوک د ژوندانه بهیر د سیند د اوبو په څېر په خپل سر پرېږدي څه ډول پایلې به ولري؟
- له دې لوست څخه مو څه پند او انتباه واخیستله؟

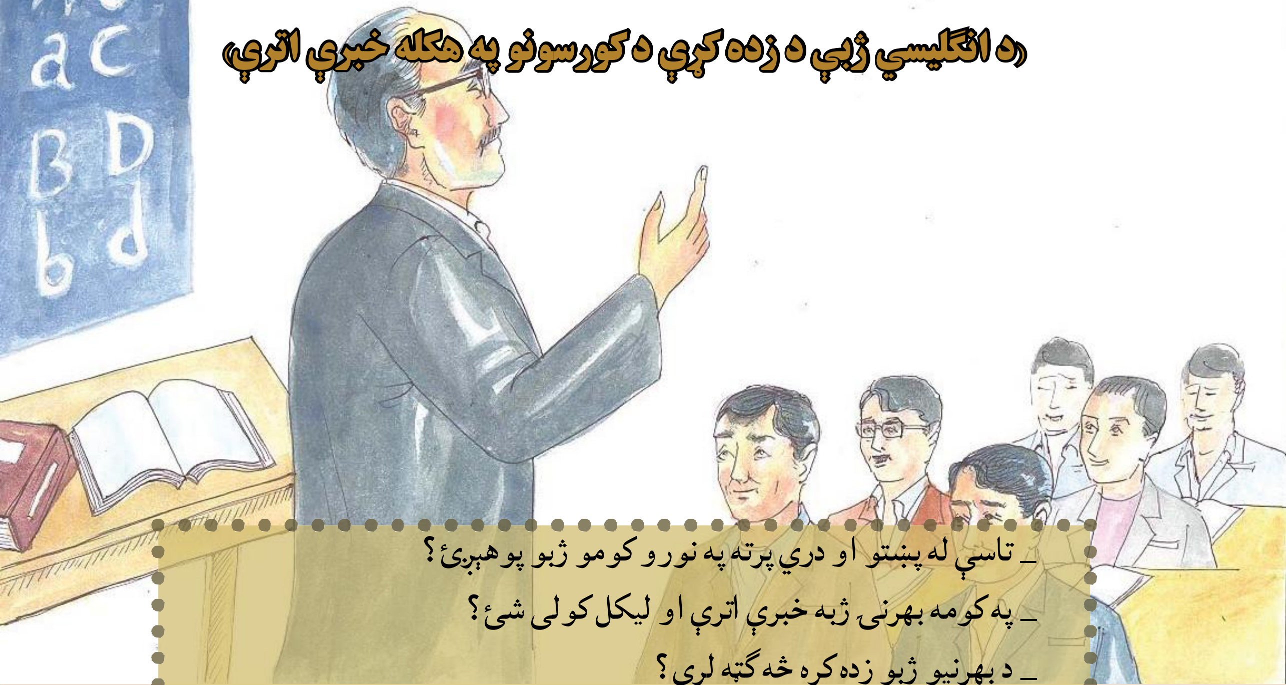

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دکورنۍ دندې په توګه د کوم لیکوال دغه ډول د ادبي نثر بېلګه او یا دې پخپله یو ادبي نثر ولیکي او هغه دې د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې نورو ټولګیوالو ته ولولي.

محاوره

(د انګليسي ژبې د زده کړې د کورسونو په هکله خبرې اترې)

ـ تاسې له پښتو او درې پرته په نورو کومو ژبو پوهېږئ؟

ـ په کومه بهرنۍ ژبه خبرې اترې او لیکل کولی شئ؟

ـ د بهرنیو ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

وايي که څوک په یوه ژبه وپوهېږي یو تن دی، که په دوو وپوهېږي دوه تنه او که په دریو وپوهېږي درې تنه دي. همدغسې چې یو څوک هر څومره په ډېرو ژبو وپوهېږي په هماغه اندازه یې د پوهې کچه لوړه او شخصیت یې په علمي او ټولنیز لحاظ له اهمیت څخه برخمن کېږي.

په دې لوست کې مو درته د ژبې د زده کړې او په کورسونو کې د شمولیت په اړه یوه محاوره ترتیب کړې ده. دا په پښتو ژبه کې ستاسې د خبرو اترو کولو ځواک هم پیاوړی کوي او هم د نویو کلماتو له زده کړې سره سره په کورسونو کې د شمولیت خبرې اترې در زده کوي.

جمال: او هو میونده اوس خوښو ونځي ته د تگ وخت هم نه دی، چیرته روان یې چې کتابونه دې په لاس کې دي؟

میوند: جماله ستړی مه شې!

جمال: خوار مه شې.

میوند: دا د ښو ونځي کتابونه نه دي، د انگلیسي ژبې د زده کړې کورس ته ورځم، انگلیسي زده کوم.

جمال: زه خو وایم چې څنگه دې داسې بې وخته کتابونه درسره اخیستي او روان یې.

میوند: جمال: کورسونه خو د ښو ونځي په وخت کې نه وي، سهار او مازدیگر وي، ته هم کولي شې کورس و وایې.

جمال: پرېږده بابا د ښو ونځي کتابونه دې چیرته سم یاد کړل چې اوس لانورې ژبې زده کوې.

میوند: و ساده گله! خو په ښو ونځي کې هم راته نورې ژبې وایي، دا هم د ښو ونځي مضمونونه دي کنه.

جمال: خوبس دی همالته ښو ونځي کې یې زده کو و کنه، نور ورته څه حاجت دی.

میوند: ستا خبره سمه ده، په ښو ونځي کې یې هم لولو، خوکه په کورس کې یې زده کړو نو ښه به موزده شي، بیا به د ښو ونځي ترپایه پورې د ژبو په زده کړه کې ستونزه ونه لرو.

جمال: میونده ستا هم ډېرې یادې دي، سر ورپسې مه خوږ وه!

میوند: نه، نه جمال جانه! دا خبره به نه کوې، د هرې باندنۍ ژبې زده کول ډېره گټه لري.

جمال: ښه، چې زده یې کړو، نو څه گټه لري؟

میوند: گټه خو یې داده چې یو خو به دې یوه بهرنۍ ژبه زده کړې وي، د هماغې ژبې له ویونکي سره به پرې خبرې کوې او هم به په هماغه ژبه کې مطالعه کوې.

جمال: نو انگلیسي خو د ټولې دنیا د خلکو ژبه نه ده کنه؟

میوند: ستا خبره سمه ده، انگلیسي د ټولې دنیا د خلکو ژبه نه ده، خو نن سبا په ټوله دنیا کې ډېر خلک په انگلیسي پو هېږي.

جمال: نو انګلیسي دومره اهمیت پیدا کړی چې د ټولې دنیا ډېر خلک پرې پوهېږي.

میوند: هو بالکل همدغسې ده، انګلیسي نن سبا د علم ژبه ده، په انګلیسی ژبه کې د ټولو علومو په اړه پوهانو کتابونه لیکلي دي، نو هر څوک چې په هره برخه کې معلوماتو ته اړتیا ولري په انګلیسي کتابونو کې یې پیدا کولی شي.

جمال: لکه څه ډول معلومات، ته خو لږ معلومات راکړه.

میوند: ښه راته غوږ شه: لکه د ساینس، کمپیوټر، جغرافیې، تاریخ، ارواپوهنې، انجینرۍ، طب، ژورنالیزم، ادبیات، ... . څه به درته و وایم خلک وایي چې د هرڅه په اړه په انګلیسي ژبه کې معلومات شته.

جمال: یاره میونده رښتیا دې و ویل، چې دومره معلومات په انګلیسي ژبه کې شته، دا خو په رښتیا چې یا دول یې ضروري خبره ده.

میوند: جمال جانه! د انګلیسي او نورو بهرنیو ژبو زده کول بله داګټه هم لري چې له هماغه ژبو څخه د هر ډول علومو کتابونه خلک خپلو ژبوته را ژباړلی شي.

جمال: یعنې چې که موږ انګلیسي زده کړو خپلې پښتو ژبې ته به ډېر کتابونه را ترجمه کړو.

میوند: بالکل چې له دې کار سره به زموږ په ژبه کې خلکو ته علمي معلومات ډېر شي اوله بل لوري به مو خپلې ژبې او خلکو ته خدمت کړی وي.

جمال: په رښتیا چې د نورو ژبو زده کول ډېر ګټور کار دی.

میوند:جماله! بله خبره داده چې نن سبا خو په دنیا کې په پوهنتونونو کې زده کړې هم په انګلیسي ژبه دي. که انګلیسی موزده وي هلته به مو ډېرې ستونزې حل وي.

جمال: میونده: ما اوریدلي چې نن سبا کمپیوټر او نور تخنیکي وسایل ټول په انګلیسي ژبه دي، نوکه په کوم دفتر کې کار کو و حتماً مو باید کمپیوټر زده وي او ورسره انګلیسي ژبه، چې په کمپیوټر باندې وپوهېږو.

میوند: بالکل همدغسې ده، ما همدغه خبرې په پام کې ونیولې. زه ورغلم چې په کورس کې ځان شامل کړم.

جمال: زه هم غواړم د انګلیسي ژبې کورس و وایم، خوښه نه پوهېږم چې څنګه ځان شامل کړم.

میوند: د ا خو اسانه خبره ده د کورس ادارې ته به ورشو د کورس مدیر به دې شامل کړي.

جمال: بس همدومره خبره ده ؟

میوند: نه، کورس به درنه د درس ویلو په مقابل کې یوه اندازه پیسې واخلي، نوم به دې په حاضري کې ولیکي او شامل به شې له خیره.

جمال: ښه سمه ده، پیسې هم را سره تیارې په جیب کې شته، خوزه او ته به په یو ټولګي کې درس وایو.

میوند: نه نه جمال ته له ما سره په یوه ټولګي کې درس نه شي ویلی.

جمال: ولې ؟ ته نه غواړې چې زه له تا سره په یوه ټولګي کې درس واویم ؟

میوند: نه، نه دا خبره نه ده، ته باید په کورس کې انګلیسي له لومړي ټولګي نه شروع کړې، چې سمه دې زده شي. ما خو مخکې شروع کړې ده.

جمال: خو سمه ده، له اول ټولګي نه یې شروع کوم، تا به هم همدغسې کړي وي کنه....

میوند: هو ما هم له لومړي ټولګي نه پیل کړه زه اوس په دویم کتاب یا دویم ټولګي کې یم، نو ځکه مې تاته وویل چې ته له ما سره په یوه ټولګي کې درس نه شی ویلی.

جمال: ښه ښه اوس وپوهیدم، یعنې چې ته مخکې یې.

میوند: هو بالکل همدغسې ده زما پنځمه شپږمه میاشت ده، په دې کورس کې.

جمال: سمه ده هیڅ خبره نه ده، زه به په لومړي ټولګي کې ځان شامل کړم.

میوند: راځه نو چې اوس د کورس ادارې ته ورشو، چې مدیر صاحب دې شامل کړي.

جمال: (په خوښۍ) درځه چې ورشو.

د متن لنډيز:

د ژبې د زده کړې مهارتونه څلور دي او ريدل ــ خبرې کول، لوستل او ليکل، خبرې اترې د ژبې د زده کړې يو مهم مهارت دی. چې ددې مهارت په عملي کولو سره د خبرو کولو ځواک غښتلی کېږي او د لغاتو زېرمه زياتېږي. زده کوونکو ته په کار ده چې له خپلو ټولګيوالو سره تل خبرې اترې وکړي.

په خبرو کې پر خپلو تيروتنو ونه شرمېږي او يو د بل تيروتنه اصلاح کړي.

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي. ستونزمن لغات دې په نښه او له ښوونکي دې د هغو معنا وپوښتي.

۲ــ ښوونکی دې هغه ستونزمنې کلمې پخپله د زده کوونکو په مرسته او که هغوی يې نشي کولی پخپله دې يې حل کړي. زده کوونکي دې هغه پخپلو کتابچو کې وليکي.

۳ــ يو يو زده کوونکی دې د ټولګي په وړاندې د يوې بهرنۍ ژبې د اهميت او د دې په هکله چې دې به په خپله کومې بهرنۍ ژبې زده کوي، خبرې وکړي. ښوونکی دې د اړتيا په مهال د هغوی د خبرو د سمون لپاره مرسته ورسره وکړي.

۴ــ دوه دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته وروبلل شي، يو دې د جمال او بل دې د ميوند د خبرو تمثيل وکړي. دا لړۍ دې په ټول ټولګي کې پلې کړای شي.

۵ــ زده کوونکي دې په نوبت سره د ټولګي مخې ته ورشي او د لوست مفهوم دې پخپلو الفاظو نورو ټولګيوالوته و وايي.

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- د يوې بهرنۍ ژبې زده کړه څه ارزښت لري؟
- خبرې اترې د ژبې په زده کړه کې څه تاثير لري؟
- د ژبې په زده کړه کې له خبرو اترو پرته زده کوونکي ته نور څه کول په کار دي؟
- د يوې بهرنۍ ژبې له زده کړې نه موږ کومې ګټې اخيستلای شو؟
- د يوې بهرنۍ ژبې زده کړه ستاسې د معلوماتو په زياتوالي کې څرنګه او څه ډول ارزښت لري؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ دندې په توګه د بهرنۍ ژبې د زده کړې او اهميت په هکله څو کرښې مقاله وليکي او په راتلونکي درسي پښتو ساعت کې دې هغه نورو زده کوونکو ته ولولي.

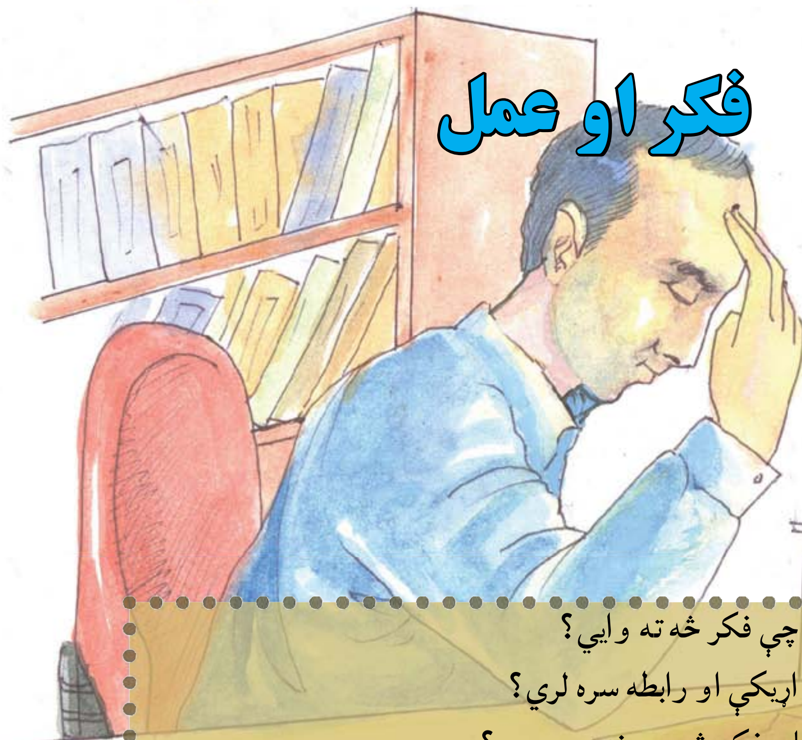
چې دروغ تر خولې وباسي کله خوله ده
چې رښتيا تر خولې وباسي خوله هغه ده

× × ×

چې کردار دې له ګفتاره سره سم نه دی
تش ګفتار واړه په ځان باندې نفرين دی

((خوشحال خان خټک))

فکر او عمل

ـ ځوک ویلی شي چې فکر څه ته وایي؟

ـ فکر او عمل څه اړیکې او رابطه سره لري؟

ـ د کړنې یا عمل لپاره فکر څومره ضروري دی؟

د فکر لغوي معنا ذهني بوختیا، هاند او هڅه ده. په اصطلاح کې د یو څه د موندلو او پرې پوهیدلو لپاره د ذهني ځواک او قوت کارولو ته فکر وایي.

عمل کړنې یا د یو کار او فعالیت سرته رسولو ته وایي.

د هرې چارې تر سره کولو لپاره لومړی پر هغې فکرکول ضروري دي او همدارنګه که فکر ته د عمل جامه وانه غوستل شي یا په عمل کې پلی نشي ارزښت او اهمیت نشي پیداکولی.

په دې لوست کې مو د پوهاند استاد رښتتین یوه ادبي لیکنه د ((فکر او عمل)) تر سرلیک لاندې خوښه کړې، چې په ادبي ژبه د فکر او عمل د خپل منځي اړیکو او د دواړو د پېژندنې په هکله ډېرې د پند او خوند خبرې لري.

ځوک فکر کوي، مګر کار يې د لاسه نه کېږي.
ځينې په کار کولو کې تکړه وي، مګر د عمل په ډګر کې هيڅ نه وي.
ځينې د کار او عمل مېړني وي، مګر په سوچ او تدبير کې بې کاره وي.
چاته يوازې فکر او جاج وهل ښه ښکاري او د چا په نظر کې د عمل او کار کولو صفت لويه ښيګڼه وي.
ځوک خپل ډېر قيمتي وخت په سوچ او جاج تيروي او ځينې په پټه خوله په غښتليو لېچو له کارکولو ځخه ډېر خوند اخلي.
چاته ډېر سوچ او فکر کول خوند ورکوي او ځوک د کار کولو په زور د ژوندانه په سيند کې لامبو وهي.
ځوک تش د هوا د باد پيمانه کوي او ځينې د حقيقت په تله کې د ژوند مرغلرې تلي.
ځوک په خبرو اترو خپل بازار ګرمول غواړي او ځوک د کار په ارزښتناکو مرغلرو د نړۍ بازار ښايسته کوي.
لنډه دا چې ځوک د فکر ملګري او ځوک د عمل مينان دي.
لاکن په واقعيت کې د انسان کامل والی په فکر او عمل دواړو پورې تړلی دی. د ژوندانه تله هله برابره او سمه درېږي، چې دواړه پلې يې په تول کې يو رنګ وي. يعنې په يوه اندازه په يوه پله کې فکر او په بل کې عمل وي.
که چا د ژوندانه دغه مقياس او کچ ميچ په لاسو ونيو، يعنې هم يې فکر وکړ او هم يې د عمل جامه ورواغوستله، نو کاميابي د هغه پښې ښکلوي.
د کاميابۍ راز په فکر او عمل دواړو کې پروت وي. ښايي چې هر ځوک په تيره بيا مشران د فکر اوياکولو او عمل تله په لاس کې ونيسي او د ژوندانه لوی او واړه کارونه پرې وتلي. د نړۍ ډېر نوميالي کسان او د ملتونو او قومونو مشران د فکر او عمل په ګاڼه يوشان ښايسته وو. دوی هم فکر کاوه او هم يې د عمل لباس پرغاړه و.
فکر او عمل دوه غبرګوني ورونه دي. دواړه په شريکه د ژوندانه هر ډول درون پېټی پورته کولای شي.
که د فکر سره عمل نه وي، نو تش تيکی ګڼل کېږي. او که له عمل سره فکر نه وي، نو د بې کاره او پخې تورې مثال لري. فکر او عمل د انسانيت د تکميل پخې او اساسي

ستنې دي. فکر او عمل د الوتلو قوي وزرونه دي، فکر او عمل د سعادت او نیکمرغۍ پاخه او کلک بنسټونه (تهدابونه) دي.

فکر او عمل د نجات او ژغورنې قوي متې دي. بې فکره عمل او کار بې نتیجې ستړیا او بې مطلبه لامبو ده. او بې عمله فکر د خوب دنیا جوړول او خوشې دماغ ستړی کول دي.

که څوک غواړي چې د ژوندانه له خوږو څخه خوند او لذت واخلي او نیکمرغي یې په برخه شي، ښایي چې هم فکر وکړي او هم خپل فکر ته د عمل جامه ورواغوندي.

دغه ده په نړۍ کې د کامیابۍ ډېره غوره او ګټوره لاره!

(پوهاند رښتین ــ د ژوند پلوشې)

پوهاند صدیق الله رښتین په (۱۲۹۸) لمریز کال کې زېږېدلی او په (۱۳۷۷) لمریز کال کې مړ دی. د پښتو ژبې پیاوړی لیکوال او ادیپوه و. کلونه یې د پښتو ټولنې د ریاست او مشرۍ چارې سرته رسولي، سربېره پردې د کابل پوهنتون د ادبیاتو د پوهنځي استاد و. له دغې لارې یې د وطن د اولادونو په روزنه کې ستره ونډه تر سره کړې ده. په سلګونو مقالې یې د هېواد په مطبوعاتو کې خپرې شوي او تر (۷۰) زیات علمي، ادبي او معلوماتي کتابونه یې چاپ شوي دي. د ځینو نومونه یې دا دي د پښتو ادب تاریخ، پښتو ګرامر، ژبدود، د ژوند پلوشې، د ښکلا پلوشې، پښتو نثرهنداره، پښتنې لاربنود او نور.

د متن لنډیز:

فکر او کار یا عمل کول دواړه یو له بله لازمي او ضروري دي. یوازې فکر او سوچ کول، چې عمل ورسره نه وي څه ګټه نه لري او همدارنګه بې فکره او بې هدفه کار هسې خپل ځان ستړی کول دي، هېڅ ګټه نه لري. موږ باید فکره او عمل دواړه سره ملګري کړو، د هرې چارې د سرته رسولو لپاره لومړی ښه فکر وکړو او بیا هغه سرته ورسوو. د انسان د نیکمرغۍ او بریالیتوب راز په همدې کې نغښتی دی، چې خپل هر کار په پوره فکر او تدبیر سره وکړي او هغه فکر ته د عمل جامه واغوندي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې وګوماري چې هغوی متن په چوپه خوله ښه په غور سره ولولي او په هغه کې دې هغه لغتونه او کلمې په نښه کړي، چې په معنا یې نه پوهېږي.

۲ـ زده کوونکي دې په وارسره پاڅېږي او هغه ستونزمنې کلمې دې ووایي چې په نښه کړي یې دي، ښوونکی دې هغه پر زده کوونکو او یا په خپله معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د ټولګي مخې ته ورشي او د متن مفهوم دې پخپلو الفاظو نورو ټولګیوالو ته ووایي.

په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې کچه وارزول شي:

- فکرکول څه ته وایي؟
- کار او عمل څه شی دی؟
- بې فکره کار څه زیانونه لري؟
- فکرکول او بیا کارکول څه ګټه لري؟
- خپل فکرته څنګه د عمل جامه واغوندو؟

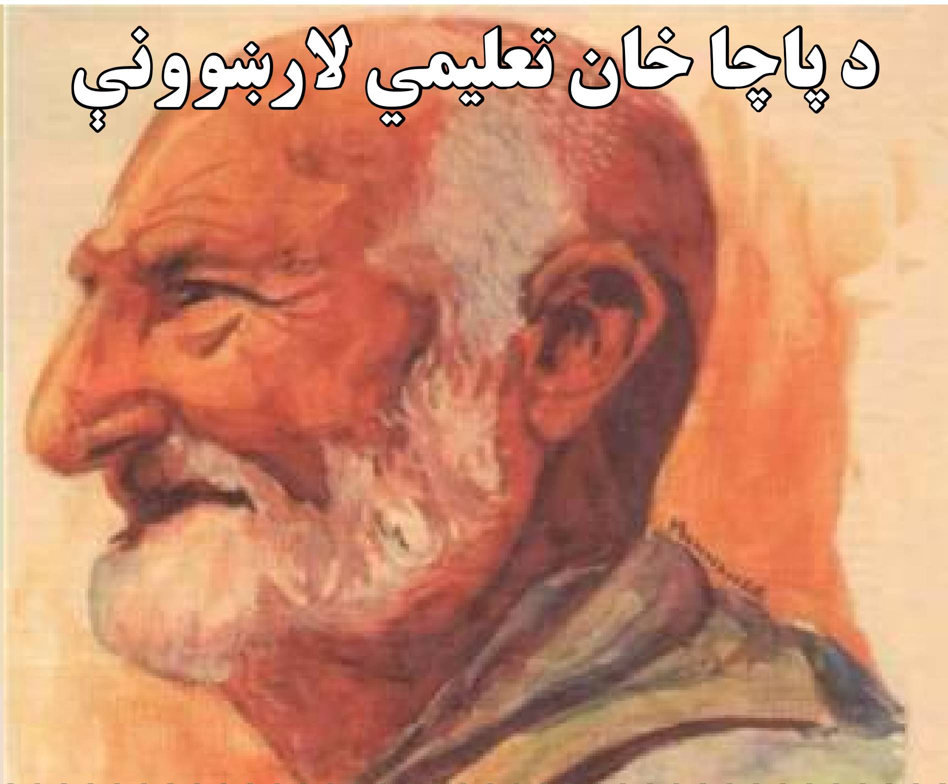

کورنۍ دنده

ښوونکی دې دا لاندې بیت زده کوونکو ته ورکړي، چې د هغې د معنا او مفهوم په هکله لږ تر لږه پنځه کرښې په کورکې ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالوته ولولي:

بې له فکره چې څوک کار کړي خوشې زیار کړي
چې بې فکره کړي کارونه ځان به خوار کړي

د پاچا خان تعلیمي لارښوونې

_ د عبدالغفارخان، پاچا خان او فخر افغان په نوم څوک پېژنئ؟

_ د هغه په اړه څه معلومات لرئ؟

عبدالغفار خان، چې په پاچا خان مشهور او د ((فخر افغان)) په وياړلي لقب لمانځل شوی، په پښتونخوا کې د پښتون ولس له نوميالیو ملي او سياسي مشرانو څخه و. کلونه کلونه یې د خپل ولس د آزادۍ لپاره د انګرېزي ښکېلاک په وړاندې مبارزه کړې ده. د زندان ستونزې او جلا وطنۍ یې ګاللې دي.

په دې لوست کې به د نوموړي ښوونيزې روزنيزې لارښوونې ولولو او پر هغو هلوځلو به یې بحث وکړو چې د خپل ولس د ښوونې او روزنې لپاره یې تر سره کړې دي.

عبدالغفار خان (پاچا خان) د پښتونخوا د پېښور د هشنغر د اتمانزو د سیمې د بهرام خان په کور کې هغه مهال (۱۸۹۰م.) سترګې نړۍ ته پرانستي، چې د هند پر لویه وچه او د پښتونخوا پر سیمو د انګرېزانو ښکیلاکي منګولې ښخې وې.

عبدالغفار خان د استعمار نادودې او زور زیاتي هم په خپلو سترګو لیدل او د خپل ولس ځپلې حالت هم ورمعلوم و. هغه دا درک کړې وه چې ټولنه یې بېسواده او له لیک لوست نه بې برخې ده. تر څو چې دوی د علم او پوهې په وسیله سنبال نه شي، نه خپل ځان پېژندلی شي او نه خپل حقونه. هغه ددې کار لپاره د مدرسو په جوړولو پیل وکړ او لومړنۍ مدرسه یې په (۱۹۱۰م.) کال د مولوي عبدالعزیز په مرسته جوړه کړه او بیا د مدرسو جوړولو لړۍ ډېره پراخه شوه. څو کاله وروسته یې یو بل عملي اقدام ته لاس اوږد کړ. هغه دا چې: لومړی یې د خپلې لارې همفکره ملګري پیدا کړل او بیا یې په (۱۹۲۱م.) کال د ((انجمن اصلاح الافغانه)) په نوم یو ټولنیز، سیاسي، اصلاحي غورځنګ او ډله رامینځته کړه.

دې ډلې د خلکو د ویښولو، پوهولو لپاره هلې ځلې پیل کړې. لومړی یې په اتمانزو کې د ((آزاد سکول)) په نامه یو ښوونځی جوړ کړ. د هغه لپاره یې ښوونکي او زده کوونکي پیدا کړل. ددې ښوونځي جوړولو موخه داوه چې دولس اولادونه پکې لیک لوست زده کړي او هغوی باسواده شي. د انجمن د تګلارې له مخې په دې ښوونځي کې دیني او عصري علوم دواړه زده کوونکو ته ښودل کیدل.

د غه وخت ښوونځي ته د استادانو له پیدا کولو څخه د زده کوونکو پیدا کول ډېر ستونزمن وو. ځکه چې د انګرېزانو د تبلیغ په وسیله په عصري ښوونځي کې له زده کړې نه خلکو ډېره کرکه کوله، نو د انجمن اصلاح الافاغنه مشرانو خپل زامن په هغه کې شامل کړل. د عبدالغفارخان زامن عبدالغني خان او ولي خان ددې ښوونځي له لومړنیو زده کوونکو څخه دي.

پاچا خان پخپلو خاطراتو ((زما ژوند او مبارزه)) کې لیکي چې: ((انګرېزانو زموږ له ښوونځیو څخه کرکه کوله. چې موږ به نوي ښوونکي مقرر کړل، نو هڅه به یې کوله

چې هغوی تهدید او و ویروي. که چیرې به ددوي تهدید بې اغېزې و، نو بیا به یې هغوی د ښوتنخواوو په ورکولو باندې له موږ نه لرې کول.

انګرېزانو د پښتنو دغه علمي او تعلیمي حرکت ډېر خطرناک ګاڼه، نو ځکه یې لومړی پاچا خان وګوا ښه او بیا یې د ښو ونځي ځینې ښوونکي او پخپله پاچاخان بندیان کړل.

دغه علمي تعلیمي حرکت ډېر ژر وده او پرمختیا وکړه. د پښتونخوا په ډېرو سیمو کې د هلکانو او نجونو ښو ونځي جوړ شول. د لیک لوست زده کړه د عبدالغفارخان ترمشرۍ لاندې د همدې غور ځنګ په برکت عامه شوه. پاچاخان لیکلي دي چې د خلکو له لیک لوست سره مینه زیاته شوه. ډلې ډلې خلک راتلل او ویل به یې چې زموږ په کلي کې ښو ونځې جوړکړئ.

د ښو ونیزو روزنیزو چارو په لړ کې د پاچاخان بل مهم کار داو چې د مخه په پښتني ټولنه کې د کتاب او اخبار لوستلو عمومیت نه درلود. نویې خلکو ته د اخبار او کتاب د مطالعې سپارښتنه کوله. د ((پښتون)) په نامه یې یو مجله هم خپره کړه، دا مجله چې تر اوسه خپرېږي، د خلکو په ذهني بیدارۍ او پوهاوي کې یې ډېره ستره ونډه لرلې ده.

د غفارخان په تعلیمي کارونو کې یو دا هم و چې خلک به یې د کار کسب د زده کړې له پاره هڅول. د سوداګرۍ او د کرنې ځینې چارې، لکه باغواني او نورې چارې چې دا وخت خلکو ته د شرم وړکارونه ښکاریدل. ددې ترڅنګ چې خلکو ته یې د هغو ګټې ښودلې، پخپله به یې دا ډول کسبونه تر سره کول، چې نور ورته مخه کړي. هغه و چې په ولس کې خلکو د ده په پیروۍ بېلابېل کسبونه او کارونه پیل کړل او چې د هغو په ګټه او ښیګڼه پوه شول، نو عمومیت یې پیدا کړ. پاچاخان خلکوته د هغو ناوړه دودونو د پرېښودلو په اړه لارښو ونه کوله، چې مالي او ټولنیز زیانونه لري. لکه ولور، په ودونو او مړو کې بې ځایه لګښتونه. خلکو ته به یې ورښودل چې د ښځو حقونو ته درناوی وکړي او هغه ومني. ددې چارو ښیګڼې به یې پخپله عملاً خلکو ته ورښودلې. نوموړي به ویل: ((خدای خو نر او ښځه د دنیا د آبادۍ دوه ملګري پیدا کړي دي او د بشریت د ګاډۍ دا دوه پایې دي. دا ګاډۍ په یوه پایه نشي چلېدی)).

تر دغه وخته په پښتني ټولنه کې د نجونو زده کړه يوه لويه ستونزه وه. نجونو اجازه نه درلوده، چې د زده کړې لپاره ښوونځي ته ولاړې شي. پاچاخان په خپلو خاطراتو کې ليکي: ((اول ما خپله لور په ښوونځي کې داخله کړه او په دې کار باندې زما خپلوان، دوستان او زما خسرگنۍ هم له مانه خفه شول. وروسته بيا لويو لويو خانانو خپلې لورگانې په ښوونځيو کې داخلې کړې او په دې توگه وروورو د نجونو په زده کړه بنديز کم شو))

پر (۱۹۲۹م.) کال چې دا نجمن اصلاح افاغنه نوم په ((خدايي خدمتگار تحريک)) بدل شو، د پاچاخان تر مشرۍ لاندې دغه تحريک خپلو علمي، تعليمي، ټولنيزو او اصلاحي چارو تر سره کولوته دوام ورکړ. دغه نوميالي مشر به تل خلکوته ويل چې: ((د خدای خدمت ته ملا وتړئ)) هغه به دا څرگندوله: معلومه ده چې خدایﷻ د بنده خدمت ته اړ نه دی، خو د خدایﷻ د مخلوق خدمت د خدای په لاره کې خدمت دی. فخر افغان بابا دغه خدمت ته له هر څه نه لومړيتوب ورکاوه. خپل ټول ژوند يې د خلکو د پوهونې او ټولنې د سمون لپاره په همدغو اصلاحي او ښوونيزو روزنيزو خدمتونو کې تير کړ. کلونه کلونه يې د زندان او جلا وطنۍ ستونزې وگاللې، د خپل ولس د رهبتنې خدمتگارۍ وياړ يې په برخه شو.

د متن لنډيز:

پاچاخان (عبدالغفارخان) په پښتونخوا کې د پښتون ولس يو نوميالی مشرو. داسې مهال زيږيدلی و، چې په پښتونخوا باندې د انگريزي ښکيلاک (استعمار) منگولې ښخې او پر خلکو يې ډول ډول زور زياتی کاوه. پاچاخان چې رالوی شو، د لوړ ملي احساس او بيداره شعور خښتن و. غوښتل يې چې خپل قوم او ولس د

ښکېلاک له ظلم او زوره خلاص او خپلواکي ترلاسه کړي. هغه دا درک کړې وه چې
په قوم کې يې بيسوادي خپره ده او تر څو د علم او پوهې په وسيله سنبال نه شي،
نه خپل ځان پېژندلی شي او نه خپل حقونه. نو لومړی يې د مدرسو په جوړولو پيل
وکړ. ځيني مدرسې يې جوړې کړې او پښتانه يې علم او پوهې ته وهڅول، بيا يې د
نورو ملګرو په مرسته د انجمن اصلاح افاغنه په نوم يو ټولنيز اصلاحي او سياسي
غورځنګ رامنځته کړ. ددغه غورځنګ له لارې يې لومړی په خپله سيمه اتمانزو
او بيا په نوره پښتونخوا کې عصري ښوونځي جوړ کړل او په خپل قوم کې يې
ښوونه او روزنه عامه کړه. ددې ترڅنګ يې خلک مطالعې، کتاب او اخبار لوستلو
ته هڅول، د پښتون په نامه يې په پښتو ژبه د يوې مجلې خپرول پيل کړل. د نجونو
د زده کړې لپاره يې ښوونځي جوړکړل. خلکوته يې د سوداګرۍ او نورو کسبونو د
زده کړې لارښوونې او سپارښتنې کولې او هغوی ته يې عملاً د دې چارو ښېګڼې
ښودلې. دغسې يې د خپل ولس د ښوونې او روزنې لپاره نه ستړې کېدونکې هلې
ځلې وکړې. ځکه يې نو د خلکو او ولس د ربښتينې خدمتګارۍ وياړ په برخه شوی
او د ((فخرافغان)) په درانه لقب يې لمانځلی دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې وګومارل شي، چې د لوست متن په چوپه خوله له ځان سره ولولي او ستونزمنې کلمې پکې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې د زده کوونکو په نښه شوې کلمې له تکرار پرته د لست په ډول پر تخته وليکي. کلمې دې په زده کوونکو معنا کړي، هغه لغتونه چې هغوی يې معنا کولی نشي، ښوونکی دې دهغو معنا پرتخته وليکي.

۳ـ زده کوونکي دې په وارسره د متن یوه یوه برخه ولولي، ښوونکی دې د اړتیا پر مهال په سمه لوستنه کې مرسته ورسره وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په وارسره د ټولګي په وړاندې د متن مفهوم پخپلو الفاظو ووايي.

۵ـ زده کوونکي دې په وارسره تختې ته ولاړشي او له معنا شویو لغتونو څخه دې یو یو په مناسبه جمله کې وکاروي.

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې کچه وارزول شي:

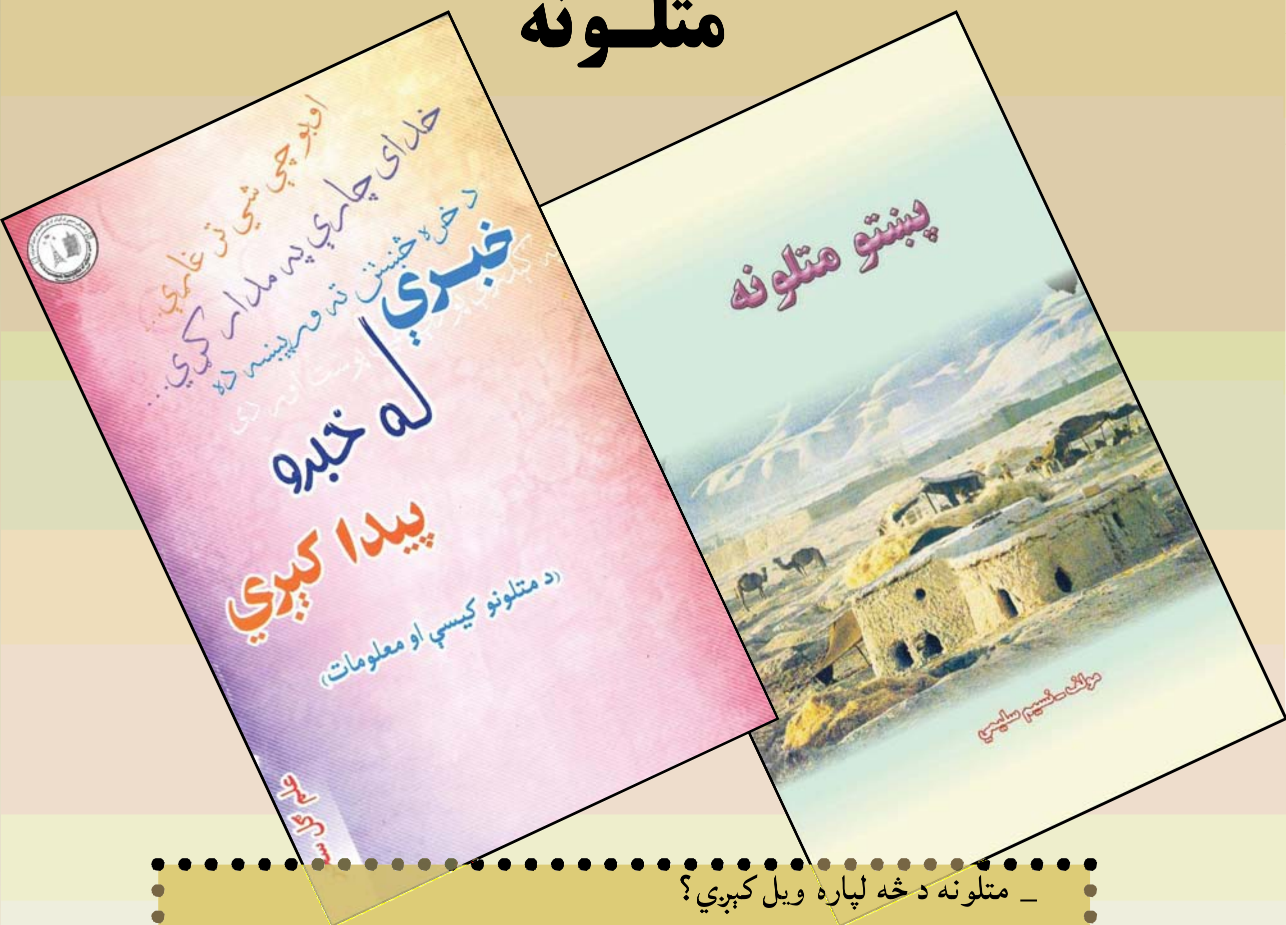
- د پاچاخان اصلي نوم څه و ؟
- د فخر افغان او یا پاچا خان لقبونه چا ورکړي دي ؟
- پاچا خان څه ډول شخصیت و ؟
- انګرېزانو ولې هغه بندي کړ ؟
- پاچاخان ولې د خپل ولس د ښوونې او روزنې مسئلې ته ډېره پاملرنه وکړه ؟
- هغه د ولس د اولادونو د ښوونې او روزنې لپاره لومړی څه وکړل ؟
- د کار کسب زده کولو ته یې خلک څه ډول هڅول ؟
- پاچاخان د کوم ټولنیز او سیاسي غور ځنګ بنسټ ایښی و ؟
- پاچاخان د نجونو د زده کړې په برخه کې څه وکړل ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دخپلې سیمې د یو علمي، فرهنګي یا یو ټولنیز شخصیت د پېژندنې په اړه څو کرښې لیکنه وکړي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته ولولي.

متلــونه

ـ متلونه د څه لپاره ویل کیږي؟

ـ یو متل ووایئ، مقصد او د کارونې ځای یې په گوته کړئ.

متلونه د هرې ژبې په ولسي یا شفاهي ادبیاتو کې ارزښتمنه برخه جوړوي.
متلونه په ژبه کې هغه پخې، خوږې خبرې یا لنډې ویناوې دي، چې د ټولنیزو
تجربو په لړکې را منځته شوي وي. په دغو لنډو لنډو جملو کې ډېر لوی مفهوم
بیان شوی او د یوې تجربې نتیجه پکې نغښتې وي.

په دې لوست کې د ولسي ادب دا مهم ډول در پېژنو:

متلونه د ولسي ادب ستره او بډایه برخه ده. هغه پخې، خوږې او په تول پوره خبرې دي، چې دیوې ژبې د ویونکو د ټولنیز ولسي ژوند له تجربو څخه زېږېدلي دي.

متلونه په عامه توګه ډېرې لنډې، خوږخې خبرې دي. هر متل د استعمال لپاره خپل ځای لري. که بې مورده وکارول شي اغېزه نه لري.

د یوې ژبې ویونکي متلونه د خبرو اترو په ترڅ کې د خپلو خبرو د باوري کولو لپاره وايي. دغه پخې ویناوې د ویناوال دا دعا لپاره ډېر کلک ثبوت ګڼل کېږي. متل د خبرې رښتینوالي داسې ثابتوي چې بیا څوک ورڅخه انکار نشي کولی. د متلونو په ترڅ کې یو ولس د خپل ژوند تجربې له یو نسل څخه بل ته لېږدوي.

د ژبې د جوړښت له مخې د متل متن، نظم وي که نثر، ډېر خوږ او معیاري وي.

متلونه د شکل له مخې په دوو ډولونو ویشل کېږي:

منظوم متلونه _ منثور متلونه

۱_ منظوم متلونه:

دا متلونه په نظم وي، معمولاً وزن او قافیه لري. دوه مسرۍ یا نیم بیتي وي، کله کله لومړۍ مسره یانیم بیتی او کله بیا دویمه مسره تر لومړۍ اوږده وي.

د متلونو په دې ډول کې پر وزن او قافیې سربېره، تشبیه، استعارې مجاز او کنایې هم کارول شوې وي. دا متلونه د خبرو په ترڅ کې په ډېر خواږه آهنګ او لهجه ویل کېږي.

منظوم متلونه د منثورو متلونو په پرتله ښه اوژر زده کېږي. یا څرنګه چې په نظم دي تر ډېره وخته په ذهن او حافظه کې پاتې کېږي. داسې ښکاري چې د متلونو دعمر د اوږدیدلو او له یوه نه بل ته په اسانه او اغېزناکه توګه د لېږدېدلو لپاره دا کار شوی دی.

د ځینو مشهورو شاعرانو د شعر ځینې بیتونه هم، چې د ولس د خلکو ژبوته پربوتي، ډېر ویل شوي او لږو ډېر بدلون پکې راغلی، په متلونو اوښتي دي.

د منظومو متلونو څو بېلګې:

- خپله لاسه ـ ګله لاسه
- په ژوندون مې قدر غواړه ـ چې مړشم مه راپسې ژاړه
- ښه خوی به دې سلطان کړي ـ بد خوی به دې په ځان پورې حیران کړي.
- پوره ـ ورک دې کړل دوه کوره
- د ځوانۍ یوه نشه وي ـ داسې نه چې همیشه وي
- آس لره ـ په لاس لره
- څه ورپناه ـ څه غرپناه
- چې تګ دې په غره دی ـ ناستی دې په څه دی
- چې په تمه د سپروشي ـ هغه پاتې په میروشي
- خپله ژبه هم کلا ده ـ هم بلا
- بد به دې په زړه لرم ـ سلام به دې په خوله لرم
- اوړه دې په اوړه ـ منت دې پر څه

۲ـ منثور متلونه:

منثور متلونه په نثر دي. ددې متلونو شمیر په هره ژبه کې له منظومو متلونو زیات وي. د متلونو دا ډول هم خپل ځانګړی آهنګ لري. په نثري متلونو کې ډېره خوږه ادبي ژبه کارول شوې او په یو څو کلمو کې ډېر لوی مفهوم پروت وي. دا خوږه او له حکمت نه ډکه خبره یا یوه ډېره لنډه جمله وي، چې د ژبې ویونکي یې د خپلو خبرو په ترڅ کې د خپلې وینا د ټینګښت یا د خپلې ادعا د ثبوت لپاره وایي.

هر منثور متل د جوړښت له مخې یوه لنډه، خو بشپړه جمله وي. دا لنډه جمله به د ګرامر له مخې مبتداء او خبر دواړه لري.

منثور متلونه بېلابېل ډولونه لري، چې ځینې یې کیسه ییز متلونه او نور عادي متلونه دي.

کیسه ییز متلونه هغه دي چې ترشایې یوه کیسه یا پېښه پرته وي او دغه ویل شوی متل د هغه نچوړ یا نیتجه وي، لکه: ((چې خوب کوي مېښه یې نرکټی زېږوي.))
عادي متلونه هغه دي چې د ټولنیز ژوند یوه تجربه پکې بیان شوې وي. دلته ددې ډول نثري متلونو څو بیلګې راوړو:

- د ښو غوښو ښه ښوروا وي.
- لاس چې مات شي غاړې ته لوېږي.
- ځمکه هغه سوځي، چې اور پرې بلېږي.
- دنیا نولس ده، چا هم نه ده شل کړې.
- که غر لوړ دی، پر سر یې لار ده.
- له خپل څادر سره پښې غځوه.
- مال خپل ساته، ګاونډی غل مه نیسه.
- یاد به دې زه کړم ـ ښاد به دې خدای کړي.
- له بارانه تښتېدم، د ناوې لاندې مې شپه شوه.
- تیږه پر خپل ځای درنه وي.
- کوږ بار تر منزله نه رسېږي.
- نېکي وکړه، په اوبو کې یې واچوه.
- چې سر دې نه خوږېږي، داغ پرې مه ږده.
- د ډېرو امسا، د یو سرې ګېډی.
- انګورو ته یې لاس نه رسېږي، وایي تروه دي.
- آزمویلی، بیا مه آزمویه.
- ړوند یو ځل خپله امسا ورکوي.
- پر یوه څپېړه دوه مخونه خوږېږي.

د متن لنډيز:

متلونه هغه پخې، خوږې او په تول تللې خبرې دي، چې د ولس د ژوند له تجربو څخه را زېږېدلې او له يو نسل څخه بل ته لېږدېدلي دي. متلونه خلک په خبرو اترو کې د خپلې ادعا د ثبوت لپاره وايي، خو هر متل د کارولو لپاره خپل ځای لري، که بې ځايه استعمال شي اغېزه نه لري. متلونه هم په نظم کې وي او هم په نثر کې. هغه چې په نظم کې دي، وزن او قافيه لري او هغه چې په نثر کې دي متن يې ډېر خوږ، ژبه يې ادبي او معياري وي. د جوړښت له مخې يوه لنډه، خو پوره جمله وي، د مبتدا او خبر دواړو برخې پکې وي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په وارسره د متن يوه يوه برخه د ټولګي په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتيا پر وخت له هغوی سره د سمې لوستنې لپاره مرسته وکړي.

۲ـ زده کوونکي دې وګومارل شي، چې متن په چوپه خوله ولولي. ستونزمنې کلمې يا لغات دې په نښه کړي. يو يو دې خپل په نښه کړي لغات ووايي. ښوونکی دې له تکرار پرته د هغو مجموعي لست د تختې پر مخ وليکي. ځينې لغات دې پخپله پر زده کوونکو معنا کړي او هغه چې نه يې شي معنا کولی ښوونکی دې دهغو معنا پرتخته وليکي.

۳ـ دوه دوه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته ورشي. يو دې د يو متل متن ولولي، بل دې د هغه د استعمال ځای په ګوته کړي. ښوونکی دې د اړتيا په مهال د متل پر ځای د استعمال مورد زده کوونکو ته وښيي.

۴_ زده کوونکي دې یو یو پخپله خوښه پورته شي، که په متن کې له راغلو متلونو پرته یې کوم بل پښتو متل زده وي، هغه دې نورو هم ټولګیانوته و وایي.

۵_ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې کچه وارزول شي:

- متل څه شی دی؟
- متل ولې خلک په خبرو کې استعمالوي؟
- متلونه په څو ډوله دي، نومونه یې واخلئ؟
- د منظوم او منثور متل ترمنځ څه توپیر دی؟
- دوه منظوم متلونه و وایاست.
- دوه منثور متلونه و وایاست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه په کور کې په دې لوست کې له راغلو متلونو پرته نور پنځه پنځه متلونه ولیکي. د پښتو لوست په راتلونکي ساعت کې دې هغه خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

کـر د ګـلو کـړه چې سیمه دې ګـلـزار شي
اغـزي مه کـره په پښو کې به دې خـار شي
کـوهـی مـه کـنـه د بـل سـړي پـه لار کې
چېـرې ستا بـه د کـوهـي پـه غـاړه لار شي
عبدالرحمٰن بابا

محاوره

د هېواد لرغوني او تاريخي ځايونو په هکله خبرې اترې

ـ تاسې ته د هېواد کومه لرغونې او تاريخي ودانۍ معلومه ده؟

لرغونو او تاريخي ودانيو ته آبدات وايي. دغه ودانۍ ستر تاريخي ارزښت او اهميت لري. دغه ډول ودانۍ يا ځايونه د يو هېواد د خلکو ګډ فرهنګي ميراث ګڼل کېږي. د ټول هېواد په وګړو پورې اړه لري. دولت او ولس بايد د هغو ساتنې ته پوره پاملرنه وکړي.

په دې لوست کې مو تاسې زده کوونکو ته د هېواد د ځينو تاريخي ودانيو او ځايونو په اړه خبرې اترې راوړې، چې هم به مو له دغو تاريخي ځايونو سره آشنا کړي او هم به مو په پښتو ژبه د خبرو اترو کولو ځواک پياوړی کړي.

احمد: فیروزه: څو ورځې وړاندې مې یو کتاب ولوست.

فیروز: ښه، د څه شي کتاب و، څه یې په کې لیکلې وو؟

احمد: معلوماتي کتاب و. د بلخ د نهه گونبزې جومات په اړه په کې معلومات وو.

فیروز: ښه نو اوس ماته هم د همدغه جومات په باب لږ معلومات راکړه.

احمد: ولې نه، په دواړو سترگو، دغه نهه گونبزي جومات د ((مسجد حج پیاده)) په نامه هم یادېږي

فیروز: څومره ښه، خیر (دوه) نومونه لري، نو؟

احمد: هو دا جومات د بلخ ښار په جنوبي برخه کې له ښاره درې کیلومتره لرې پروت دی.

فیروز: یعنې د مزارشریف له ښاره درې کیلومتره لرې دی؟

احمد: هو، بالکل همدغسې دی. خو دا ډېر مشهور جومات دی.

فیروز: احمده دا جومات نو ولې دومره مشهور دی؟

احمد: ځکه چې په افغانستان کې اوس تر ټولو څرگند لرغونی جومات همدادی.

فیروز: خدای خبر دا جومات به څه وخت جوړ شوی وي، چې دومره لرغونی دی.

احمد: فیروز جانه! د جوړېدو تاریخ یې دریمې هجري پېړۍ ته رسېږي.

فیروز: دریمې هجري پېړۍ، یعنې څوسوه کاله وړاندې جوړ شوی.

احمد: خدای مې دې غاړه نه بند وي، دولس سوه شاو وخوا کاله پخوا جوړ شوی دي.

فیروز: هو، هو دا خو په ریښتیا چې ډېر پخوانی جومات دی.

احمد: فیروزه! پوهېږې چې دا به څومره لوی جومات وي؟

فیروز: یاره چې دومره تاریخي دی، نو ښه لوی به هم وي.

احمد: نه، نه دومره لوی نه دی، لس متره اوږدوالی لري.

فیروز: نو په همدغه لس متره اوږدوالي دومره مشهور دی؟

احمد: نه، نه او ساده گله! دا جومات په دوو سببونو ډېر مشهور دي.

فیروز: یو خو دا چې ډېر پخوانی دی، بله یې کومه وجه ده؟

احمد: بله وجه یې د جومات زینتي ارخ دی او په دننه برخه کې ډېر ښایسته جوړ شوي دي.

فیروز: احمده اندیوا له خیر یوسې، چې ددغه جومات په اړه دې معلومات راکړل.

احمد: ته هم ژوندی اوسې.

(۲)

وږمه: ملالۍ! تاسو د بابر بڼ نوم اوریدلی دی؟

ملالۍ: اوریدلی څه کوئ چې یو وخت مې له ماما سره په کابل کې دغه باغ ته تللی هم وم.

وږمه: ته پوهېږئ چې دغه باغ به څه وخت او چا جوړ کړی وي؟

ملالۍ: نه وږمې! ولاکه پوهېږم چې چا به جوړ کړی وي؟

وږمه: غوږ شه چې زه یې درته و وایم.

ملالۍ: بس زه درته غوږ یم، وایه راته.

وږمه: یو پاچا په پخوانیو زمانو کې ظهیرالدین محمد بابر نومید.

ملالۍ: ښه یعنې چې دا بڼ همدغه ظهیرالدین محمد بابر جوړکړی.

وږمه: هو، بالکل همدغه پاچا جوړ کړی دی او دا باغ د کابل ښار د بالاحصار نه مخ قبلې څنډې ته د گذرگاه په سیمه کې جوړ شوی دی.

ملالۍ: وږمې، زه چې ورغلی وم د دغه باغ شاوخوا دیوال ټول له ختېونه جوړشوی و.

وږمه: هو، بالکل اوس هم هماغسې دی، ښایسته پسخې دي.

ملالۍ: وږمې دا باغ څه وخت جوړ شوی دی؟

وږمه: دقیقه نېټه خویې راته نه د ه معلومه خو وایي چې تقریباً پنځه شپږ سوه کاله مخکې به جوړ شوی وي.

ملالۍ: ولا چې دا خو هم ډېر مخکې جوړ شوی دی.

وږمه: هو په منځ کې یې د بابر مزار، د اوبو حوض، جومات، د روانو اوبو ویالې او ښکلې ښکلې ونې دي.

ملالۍ: هو کنه د هرې جمعې په ورځ او په نورو ورځو کې هم ورته ډېر خلک میلې ته راځي.

(۳)

زرمینه: زه به تاسو ته په کندهار ولایت کې د میرویس نیکه د زیارت په اړه معلومات درکړم.

نسیمه: بالکل سمه ده، میرویس نیکه ډېر مشهور ملي قاید تیر شوی دی.

زرمینه: د کندهار ولایت اوسیدونکی و او زیارت یې هم په کندهار کې دی.

نسیمه: ښه زرمینې! د میرویس نیکه زیارت د کندهار په کوم ځای کې دی؟

زرمینه: زیارت یې د ارغنداب سیند ته نږدې د کندهار هرات د لوی واټ پر غاړه د کوکران په سیمه کې دی.

نسیمه: میرویس بابا د همدغه ځای اوسیدونکی وکنه.

زرمینه: نه، ددغه ځای اوسیدونکی نه و، خو څه د پاسه درې سوه کاله مخکې میرویس نیکه په همدغه ځای کې د فارسیانو له حاکمیت څخه خپله خپلواکي اعلان کړه.

نسیمه: ښه، ښه اوس یې نو د زیارت په اړه وغږېږه.

زرمینه: هو، زیارت یې په یو نسبتاً وړوکی بڼ کې جوړ شوی، چې شاوخوا یې د صبر او خرما ونې دي او په ښایسته ډول جوړ شوی دی.

نسیمه: دا زیارت به هم دوه درې سوه کاله مخکې جوړ شوی وي کنه؟

زرمنیه: نه دومره پخوانی نه دی، د زیارت ودانۍ یې د نادرخان د پاچا هۍ او واکمنۍ په دوران کې جوړه شوې ده.

نسیمه: یعنې تقریباً سل کاله مخکې جوړ شوی دی.

زرمینه: هو، د زیارت ودانې یې تقریباً د احمدشاه بابا له زیارت سره ورته والی لري.

نسیمه: آفرین زرمینې ښه معلومات دې راکړل.

د متن لنډيز:

احمد په يو کتاب کې د بلخ د يو لرغوني جومات (نهه گونبزې مسجد) په هکله معلومات لوستي، د هغه په هکله خپل ملگري فيروز ته معلومات ورکوي، چې دا جومات د بلخ په ولسوالۍ کې واقع او شاوخوا دولس سوه کاله لرغونتيا لري. ددې مسجد د جوړښت او ښکلا ستاينه کوي.

وروسته بيا وږمه او ملالۍ د هېواد د يو تاريخي باغ چې د ((بابر بڼ)) په نامه يادېږي او دکابل په ښار کې واقع دی. په هکله خبرې اترې کوي او يو بل ته معلومات ورکوي.

زرمينه او نسيمه د ميرويس نيکه د مقبرې په هکله له يو بل سره خبرې اترې کوي او وايي چې دغه لرغونې ودانۍ دکندهار د ارغنداب د سيند پر غاړه واقع ده. ودانۍ يې د نادرخان د واکمنۍ په وخت کې جوړه شوې ده. زموږ په هېواد کې دغسې باغونه ډېر دي، چې ترميم او ساتنې ته اړتيا لري.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ ښوونکی دې ځينې ستونزمنې کلمې پخپله د زده کوونکو په وسيله او ځينې چې هغوی يې نشي حل کولی زده کوونکو ته معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې وگومارل شي چې دوه دوه پخپلو منځو کې د فيروز او احمد همدارنگه د وږمې او ملالۍ نقشونه ترسره کړي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره د ټولگي مخې ته راشي او په متن کې د يو تاريخي بڼ يا ودانۍ په اړه معلومات يا د متن د هغې برخې مفهوم نورو ټولگيوالو ته ووايي.

۵ـ ښوونکی دې دا لاندې جملې چې په نحوي لحاظ ګډوډې دي د تختې پر مخ ولیکي، ځینې زده کوونکي دې وروبولې چې د هغو سمه بڼه پرتخته ولیکي:

- مسجد به بلخ کښې دی نهه ګونبزې
- بڼ د بابر دی په کابل کې
- د هېواد دا دی تاریخی بڼ
- دی جوړ پاچا بابر کړی
- د نیکه میرویس په کندهار کې ده مقبره

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې پر لوست د پوهیدنې کچه وارزول شي:

- نهه ګونبزې مسجد د هېواد په کوم ولایت کې واقع دی؟
- دغه مسجد څومره پخوانی دی؟
- د بابر بڼ چیرته واقع دی؟
- بابر باغ کوم پاچا جوړ کړی دی؟
- د میرویس نیکه مقبره چېرې واقع ده؟
- د میرویس نیکه د مقبرې اوسنۍ ودانۍ د چا په وخت کې جوړه شوې ده؟
- د بل کوم تاریخي بڼ نوم واخلئ؟
- بله کومه لرغونې ودانۍ پېژنئ، نوم یې واخلئ؟

زده کوونکي دې د خپلې سیمې یا د هېواد کومې بلې سیمې د تاریخي ودانۍ یا ځای په هکله څو کرښې معلومات ولیکي او په راتلونکي پښتو ساعت کې دې هغه نورو ټولګیوالو ته و وایي.

محاوره

په هېواد کې د عصري او رسمي ښوونې او روزنې تاریخي بهیر په هکله

خبرې اترې

ـ د عصري ښوونې او روزنې په معنا او مفهوم پوهېږئ؟

ـ ویلای شئ، چې په هېواد کې لومړنی عصري او رسمي ښوونځی کله رامنځته شوی دی؟

هسې خو زموږ په هېواد کې عنعنوي ښوونه او روزنه ډېر لرغونی تاریخ لري او ریښه یې په آریاناکې ډېرو وړاندینیو زمانو ته رسېږي. له اسلام څخه دمخه زمانو کې په بېلو بېلو دورو کې د بېلابېلو عقیدو، واکمنو سیاسي او ټولنیزو نظامونو تر برلاسي او حاکمیت لاندې په عنعنوي توګه ښوونه او روزنه تر سره کیدله. له اسلام وروسته هم زموږ په هېوادکې د اسلامي علومو، دیني ادبي او نورو ټولنیزو علومو زده کړه په عنعنوي توګه په مسجدونو او کورونو کې تر سره کیدله. د لومړي ځل لپاره د امیر شیرعلي خان د دویمې پلا واکمنۍ په وختونو کې په معاصره بڼه ښوونه او روزنه په رسمي ښوونځیو کې پیل شوه او تر ننه یې په بېلابېلو بڼو پراختیا او دوام موندلی دی. په دې لوست کې مو تاسوته د معاصرې او رسمې ښوونې او روزنې د تاریخي بهیر په هکله یو لړ معلومات راغونډ کړي، چې هم ستاسې د پوهې او معلوماتو پانګه زیاتوي او هم درسره د پښتو ژبې د خبرو اترو د پیاوړتیا په چاروکې مرسته کوي.

توريالی: بریالیه! زموږ په هېوادکې به رسمي ښوونځي کله رامنځته شوي وي؟

بریالی: ډېره ښه پوښتنه دې وکړه، له ماسره هم د ډېر وخت نه دا پوښتنه شته، خو نه پوهېږم چې له چانه پوښتنه وکړم.

توريالی: زموږ او ستاسې د ټولګیوال (زمری) ورور (زلمی) د ښوونې او روزنې پوهنځی لوستی دی، که له هغه نه پوښتنه وکړو، ګوندې که څه معلومات راکړي.

(دواړه د زمري دوې کورته ورځي، له ستړي مه شي وروسته ورسره خپله پوښتنه داسې مطرح کوي)

توريالی:زلمی صاحب! زموږ په هېوادکې لومړنی رسمي ښوونځی کله جوړ شوی دی؟

زلمی: ښه پوښتنه مو وکړه. زموږ په هېوادکې د عصري ښوونځیو له را مینځته کیدو څخه کابو (۱۳۰) کاله تېرېږي.

توريالی: دا دکوم پاچا د واکمنۍ وخت و؟

زلمی: د امیر شیرعلي خان دوهمه پلا پاچاهي وه. (۱۸۶۸ _ ۱۸۷۹م. کلونه)

بریالی: دا څه ډول ښوونځی و او چیرته جوړ شو؟

زلمی: دا لومړنی ښوونځی یو حربي ښوونځی و. دکابل په شېرپور کې جوړ شوی و.

زمری: په دې ښوونځي کې څه ډول زده کړې کیدلې؟

زلمی: وروره، په دې ښوونځي کې زده کوونکو پوځي یا نظامي او عسکري زده کړه ترسره کوله.

بریالی: له حربي ښوونځي پرته کوم بل ښوونځي په دغه دوره کې نه و جوړ شوی؟

زلمی: ولې نه، وروسته بیا دکابل په بالاحصار کې د درباریانو د اولادونو لپاره یو ملکي ښوونځي هم جوړشو.

توريالی: په دغه ښوونځي کې به زده کوونکو څه زده کول؟

زلمی: په هغه کې بیلابیل اجتماعي او ادبي علوم او ریاضیات زده کوونکو ته ښودل کیدل.

بریالی: موږ خو د تاریخ په مضمون کې لوستي چې د امیرشیرعلي خان له پاچاهۍ څخه وروسته څه موده کورنی اړدوړو. بیا امیر عبدالرحمٰن خان قدرت ته ورسید. د

نوموړي د واکمنۍ په وختونو کې کوم ښوونځی موجود و؟
زلمی: څرنګه چې امیرعبدالرحمن خان له کورني اړدوړنه وروسته واک ته ورسید، خپله ټوله پاملرنه یې د ملک او خلکو تابع کولو آرامولو او د حکومت ټینګولو ته وکړه. معارف ته یې کومه پاملرنه ونه کړه. هغه ښوونځي چې دمخه جوړ شوي وو، هغه هم په کورني اړدوړ کې له منځه تللي وو.
توریالی:موږ د تاریخ په مضمون کې لوستي دي چې له امیرعبدالرحمن خان څخه وروسته د هغه زوی حبیب الله خان پاچا شو. د نوموړي په دوره کې کوم ښوونځی جوړ شوی؟
زلمی: هو، د نوموړي په دوره کې په وطن کې هم ارامي راغلې وه. دا پاچا د خپل پلار په نسبت ډېر معارف پالونکی پاچا و. د خپلې واکمنۍ په دویم کال (۱۹۰۳م.) یې په کابل کې یو عصري ښوونځی جوړ کړ.
بریالی: هغه ښوونځی څه نومیده؟
زلمی: هغه حبیبیه ښوونځی و، چې نن هم په کابل ښار کې یوه موجوده او فعاله لیسه ده.
توریالی: ښه، نو دا هم یو عصري ښوونځی و.
زلمی: هو. دا یو عصري ښوونځی و، ډېر ژر یې دومره پرمختګ وکړ، چې د زده کوونکو شمیر یې (۴۰۰) تنو ته ورسید. او بیلابیل عصري علوم: تاریخ، جغرافیه، حساب، هندسه، پښتو او دري ادبیات او نور پکې تدریس کیدل.
بریالی: د دې ښوونځي ښوونکي څوک وو؟
زلمی: زیاتره ښوونکي یې زموږ د هېواد پیاوړي دیني عالمان، پوهان او ادیبان وو. یو شمېر بهرنیو ښوونکو هم پکې تدریس کاوه.
توریالی: دغه بهرني ښوونکي د کومو هېوادونو وو؟
زلمی: ځینې هندي مسلمانان او ځینې یې ترکان وو.
بریالی: په دې ښوونځي کې زده کړه په څو دورو کې تر سره کېدله؟
زلمی: ډېره ښه پوښتنه دې وکړه، د زده کړې لپاره درې دورې ټاکل شوې وې.
بریالی: هغه کومې وې؟

زلمي: هغه د زده کړې درې دورې: ابتدائيه، رشديه او اعداديه وې.

بريالى: هره دوره به څو کاله وه؟

زلمى: ابتدائيه دوره يې څلور کاله وه. رشديه دوره يې درې کاله وه. او اعداديه دوره يې هم درې کاله وه.

توريالى: په دغه وخت کې نور ښوونځي هم وو، که همدا يو د حبيبې ښوونځى و.

زلمى: نه، يوازې همدا د حبيبه ښوونځي نه و. په کابل کې د حربيه ښوونځى هم جوړشوى و.

بريالى: د حبيبې او حربيې له ښوونځيو پرته کومه بله تعليمي مؤسسه يا اداره په دغه دوره کې جوړه شوې ده؟

زلمى: هو، له دغو دواړه ښوونځيو پرته په کابل کې يو دارالمعلمين هم په همدغه دوره کې جوړ شو.

توريالى: دارالمعلمين د څه لپاره جوړ شو؟

زلمى: دارالمعلمين ددې لپاره جوړ شوى و، چې د ښوونځيو له پاره مسلکي ښوونکي وروزي.

بريالى: هغوى به څو کاله زده کړه کوله؟

زلمى: په دارالمعلمين کې د زده کړې موده درې کاله وه.

توريالي: په دغه دوره کې په ولايتونو کې هم کوم ښوونځي جوړ شوي وو؟

زلمى: نه دولت ونه کړاى شول چې له مرکز (کابل) پرته په ولايتونو کې کوم ښوونځي جوړ کړي.

البته په نوروسيمو او ولايتونو کې د پخوا په څېر ديني زده کړې په عنعنوي ډول تر سره کيدلې. په نورستان کې چې وګړي يې د اميرعبدالرحمان په وخت کې مسلمانان شوي او د حکومت تابع شوي وو، د امير حبيب الله خان په وخت کې هغوى ته پخپلو سيمو کې څو سمه ييز ښوونځي جوړ شول.

توريالى: په دغو ښوونځيو کې هغو خلکوته د څه زده کړه کيدله.

زلمى: هغوى ته ښوونکي ګومارل شوي وو، چې ديني احکام او موضوعات ترڅنګ يې ليک لوست ورزده کړي.

(۲)

زرغونه: د امیر حبیب الله له مړینې وروسته د هغه د زوی امان الله خان د پاچاهۍ په وخت کې د پوهنې حالت څه ډول و ؟

نازو: امان الله خان یو روڼ اندی ځوان واکمن و.

زرغونه: زموږ د هېواد خلکو خپله خپلواکي هم د هغه له واکمن کیدو سره سمه ترلاسه کړه.

نازو: هو، سمه ده. دغه نومیالي واکمن پوهې او معارف ته ډېره پاملرنه وکړه.

زرغونه: کوم ښوونځی یې جوړ کړ ؟

نازو: ښوونځی څه چې ډېر ښوونځي یې جوړ کړل. نه یوازې دا چې په کابل کې یې زیات شمیر ښوونځي جوړ کړل، د هېواد په ولایتونو او ځینو ولسوالیو کې یې هم ښوونځي جوړ کړل.

نازو: وایې چې په کابل کې د استقلال، غازي او اماني ښوونځي په همدغه دوره کې جوړ شول.

نازو: نه یوازې دا ښوونځي، بلکې په کابل کې دارالمعلمین هم جوړ شو. یوازې د کابل په ولسوالیو کې (۲۲) ښوونځي پرانیستل شول. او په ټول هېواد کې د جوړشویو ښوونځیو شمیر تر (۳۰۰) هم زیات و.

زرغونه: دا دومره ښوونځي د کومې ادارې یا مرکز له خوا اداره کیدل؟

نازو: په دې وخت کې د دولت په چوکاټ کې د معارف یا پوهنې وزارت رامینځته شو. دغه وزارت د پوهنې دچارو د سمبالښت لپاره نورې ادارې او مرکزونه هم لرل. په مرکز کې د تعلیمي چارو د سمبالښت لپاره بیلابیل ریاستونه او په ولایتونو کې د پوهنې لوی مدیریتونه وو.

زرغونه: د نجونو لپاره عصري زده کړه څه وخت پیل شوه؟

نازو: د نجونو لپاره عصري زده کړه هم د امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې پیل شوه.

زرغونه: د نجونو لومړنی ښوونځی کله او د څه په نوم جوړ شو ؟

نازو: د نجونو لومړنی ښوونځی ((مستورات ښوونځی)) و چې دا هم د امان الله خان

دو اکمنۍ په وخت (۱۲۹۹) لمریز کال په کابل کې جوړ شو.

زرغونه: موږ په تاریخ کې لوستي چې د امان الله خان واکمني د یو کورني اړ دوړ په نتیجه کې ړنګه شوه، د هېواد پوهنه له کوم حالت سره مخ شوه.

نازو: له امان الله خان څخه وروسته چې کوم کورنۍ اړ دوړ پیښ شو، په هغه کې معارف په ټپه ودربد. ټول ښوونځي د زده کوونکو پرمخ وتړل شول.

زرغونه: کله چې کورنۍ اړودوړ پای ته ورسید بیا معارف څنګه شو؟

نازو: له کورني اړودوړ وروسته چې په هېواد کې امنیت او سوله راغله. د نادرخان د واکمنۍ په مهال بیا هم پوهنې ته د حکومت پاملرنه واوښته. په ښوونځیو کې زده کړې پیل شوې او ځینې نوي ښوونځي هم رامینځته شول.

زرغونه: د امان الله خان د دورې په شان دا وخت هم معارف پرمختګ وکړ؟

نازو: معارف یو څه پرمختګ وکړ، خو کوم حالت او رونق چې د امان الله خان په دوره کې یې درلود، هغه یې ترلاسه نه کړای شو. بیاهم ډېر ښوونځي جوړشول.

زرغونه: پوهنتون څه وخت منځته راغلی دی؟

نازو: په هېواد کې د لوړو زده کړو لپاره د نادرخان د واکمنۍ په موده کې لارې چارې برابرې شوې.

زرغونه: یعنې پوهنتون په همدې دوره کې جوړ شوی دی؟

نازو: هو، لومړي د دارلفنون په نوم د لوړو زده کړو د یوې مؤسسې بنسټ کېښودل شو. په (۱۳۱۱ لمریز کال) په دغه مؤسسه کې لومړی د طب پوهنځی تاسیس شو.

زرغونه: د نادرخان له واکمنۍ څخه وروسته د پوهنې بهیر څه ډول شو؟

نازو: وروسته د محمد ظاهرخان د واکمنۍ په دوره کې پوهنې ډېر عمومیت پیدا کړ. د هېواد په مرکز او ولایتو نو سربیره په لرې پرتو ولسوالیو کې هم زیات شمیر لومړي، منځني او لیسه ښوونځي د هېواد د نجونو او هلکانو پرمخ پرانیستل شول. په کابل پوهنتون کې بیلابیل پوهنځي (ساینس، ادبیات، تعلیم او تربیه، حقوق، انجنیري، زراعت او نور) را منځته شول. وروسته بیا دکابل پولیتخنیک او ننګرهار پوهنتونونه هم تاسیس شول، اوس خو د هېواد په مرکز او په نورو ولایتونو کې بیلابیل دولتي او ځانګړي ښوونځي او پوهنتونونه جوړشوي دي. او د ښوونې او روزنې د عامیدو بهیر ښه ګړندی روان دی.

د متن لنډیز:

ددې لوست مفهوم دادی چې زموږ په هېواد کې د دودیزو او عنعنوي زده کړو پرځای د عصري علومو زده کړه د امیرشیر علي خان د دوهمې پلا واکمنۍ په وخت کې دود شوې ده. د لومړي ځل لپاره د زده کړې او روزنې لپاره په عصري بڼه په کابل کې حربیه ښوونځی او بیا د دربار د چارواکو د اولادونو لپاره یو ملکي ښوونځی په بالاحصار کې جوړ شو. وروسته د امیرعبدالرحمن په دوره کې دې چارې ته کومه پاملرنه نه ده شوې. وروسته د امیرحبیب الله خان په وخت کې په کابل کې د حبیبیې رسمي عصري ښوونځی جوړ شو، حربیه ښوونځی هم جوړ شو، چې نظامي او د عصري علومو زده کړې پکې کیدلې. د اعلیحضرت امان الله خان د واکمنۍ په کلونو کې، چې خپلواکي ترلاسه شوه، پوهنې ته ډېره پاملرنه وشوه. د پوهنې وزارت رامینځته شو. د هېواد په مرکز، ولایتونو او ان دا چې په لرې ولسوالیو کې هم رسمي ښوونځي جوړ او د عصري علومو زده کړه پکې پیل شوه. بهرنیو هېوادونو ته هم هلکان او نجونې د عصري زده کړې لپاره ولیږل شول. د نجونو لپاره د ((مستورات)) په نامه لومړنی رسمي عصري ښوونځی جوړشو. د کورني اړ دوړ په څو میاشتنۍ موده کې د رسمي ښوونځیو دروازې د زده کوونکو پرمخ وتړل شوې او بیا وروسته چې اړ دوړ پای ته ورسید، سوله او امنیت رامنځته شو، د عصري ښوونځیو د فعالولو او نویو جوړولو لړۍ پیل شوه. د لوړو زده کړو لپاره د کابل د پوهنتون په چوکاټ کې د شرعیاتو، ادبیاتو، ساینس، فارمسي، کرنې، حقوقو او بېلابېلو علومو ځانګړي پوهنځي جوړ شول، چې دا بهیر تر ننه هم بڼه چټک روان دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې وګومارل شي، چې لومړی متن په چوپه خوله له ځان سره ولولي، ستونزمنې کلمې دې په نښه او هغه دې پخپله زده کوونکي او یا ښوونکی حل کړي.

۲ـ په ترتیب سره دې څو زده کوونکي د ټولګي مخې ته وبلل شي چې د توریالي، بریالی، او زلمی نقشونو په ترسره کولو هر یو په متن کې راغلې خپلې مکالمې ولولي.

۳ـ زده کوونکي دې په نوبت سره پورته شي، يو دې په متن کې د اميرشيرعلي خان دواکمنۍ په مهال عصري ښوونې او روزنې په باب راغلي مفاهيم او بل دې د اميرحبيب الله خان، بل دې د امان الله او همدارنګه بل دې له کورني اړ دوړ څخه وروسته د ښوونې او روزنې د حالت په هکله راغلي معلومات په خپلو الفاظو کې ټولګيوالوته و وايي.

۴ـ په دې لاندې پوښتنو کې دې د لوست د زده کړې د کچې ارزونه وشي:

- په افغانستان کې لومړنی عصري او رسمي ښوونځی د کوم واکمن په وخت کې رامنځته شو ؟
- لومړني عصري ښوونځي په کوم نوم او چيرته واقع و ؟
- د اميرعبدالرحمٰن خان په وخت کې رسمي او عصري ښوونې روزنې څه حالت درلود ؟
- د حبيبه ښوونځي د کوم واکمن په وخت کې چيرته رامنځته شو ؟
- د کابل دارالمعلمين د لومړي ځل لپاره د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو ؟
- د امان الله خان د واکمنۍ په وخت په کابل کې له حبيبه رسمي ښوونځي څخه پرته کوم نور مشهور ښوونځي رامينځته شوي دي ؟
- د نجونو لپاره رسمي او عصري زده کړې د چا د واکمنۍ په وخت کې رامنځته او لومړنی ښوونځی څه نوميده ؟
- دارالفنون پوهنتون د کوم واکمن په وخت کې چيرته رامنځته شو او لومړنی پوهنځی يې کوم و ؟

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه د اعليحضرت امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې د رسمي او عصري ښوونې روزنې په هکله ښوکرښې معلومات وليکي او راتلونکي درسي ساعت کې دې هغه نورو زده کوونکو ته ولولي.

پښتني دودونه

ـ تاسې د دود دستور يا رواج په معنا پوهېږئ؟
ـ ستاسې په کور کلي او ولس کې څه ډول دودونه او رواجونه شته؟

د نړۍ ټول ولسونه او قومونه خپل ځانګړي دودونه لري. ځينې دودونه د قومونو ترمنځ ورته والی هم لري. ځينې دودونه د ولس په ګټه او ځينې يې په زيان دي.

دودونه او عنعنات يولړ اصول او مقررات وي. ولس تر ډېره ددغو اصولو او مقرراتو په رعايت کولو مجبور او مکلف ګڼل کېږي.

پښتون ولس هم د ټولنيز ژوند په بيلابيلو برخو کې يو زيات شمير دودونه لري. دغه دودونه له لرغوني وخت څخه د پښتون ولس له ژوند سره سم را روان دي. د ټولنيز ژوند ژواک تر ډېره په دغو دودونو ولاړ دی. په دې لوست کې له دغو دودونو څخه ځينې درپېژنو:

هر ولس ځینې ځانګړې او ځینې یې لړو ډېر سره ورته او ګډ دودونه لري، چې د ټولنې ټول وګړي د هغو په منلو او ترسره کولو مجبور او مکلف ګڼل کېږي. پښتون ولس هم ځینې ځانګړې او ځینې له نورو قومونو او ولسونو سره ورته او ګډ دودونه لري، چې له پېړیو پېړیو راهیسې موجود او په ټولنیز ژوند کې پرې عمل کېږي.

پښتني دودونه او رواجونه، چې په پښتون ولس کې د یو قانون او ټولنیز دستور حکم لري، ډېر زیات دي. د دې پښتني دودونو منل او پرځای کول د پښتنو د قومي تهذیب او پښتونولۍ یوه لازمي برخه ده. که په ټولنه کې څوک له دغو دودونو او رواجونو څخه غاړه وغړوي هغه شخص رښیتنی پښتون نه ګڼل کېږي.

د پښتني دودونو شمېر زیات او د پښتنو د ژوند زیاتې خواوې پر دغو دودونو ولاړې دي. غم او ښادي، هر یو خپل جلاجلا دودونه او مراسم لري، جرګه او مرکه د یو غوره دود په توګه ځانګړې لارې او قوانین لري، ننواتې او روغه جوړه بیل دود او دستور لري، مظلوم ته پناه ورکول اشر یا ګډ ټولنیز کار کول بیل دودونه دي. مېلمه پالنه، هم د پښتنو یو دود دی.

د ټولنیز ژوند د هر اړخ د سمبالښت لپاره پښتانه خپل منلي دودونه لري، چې دلته ټول نشو درپېژندلی. د بېلګې په توګه د مېلمه پالنې، پناه ورکولو، اشر، ناغې او تیږې دودونه په ډېر لنډ ډول درپېژنو.

د مېلمه پالنې دود:

مېلمه پالنه یا مېلمستیا په پښتني دود دستور کې ډېرې ژورې ریښې او لوړ ځای لري. پښتانه میلمه پالنه د سخاوت او ښې ځوانۍ یوه ډېره غوره بېلګه بولي.

میلمه پالنه په ټولو افغانانو کې عامه ده، لکه ((د تاریخ افاغنه)) لیکوال مولوي عبدالمجید افغاني د خپل کتاب په (۱۹۷مخ) کې لیکلي: په افغانستان کې هېڅ مسافر ته په لارې د خرڅ ضرورت نشته. په مېلمه پالنه کې ښځې له نارینه ونه کمې نه دي.

په پښتنو کې د مېلمه پالنې په دود کې څه خاص مادي او سیاسي موخه او غرض

په پام کې نه وي. په دغه فطري مېلمه پالنه کې چې ددغې ټولنې دهر وګړي ځانګړنه ده، د مسافرو، بېوزلو او محرومو انسانانو سره د مرستې ملاحظه او احساس ډېر پیاوړی دی.

دیرې او هوجرې په پښتني ټولنه کې د مېلمه پالنې ځانګړې مرکزونه دي او په دې هر یو کې د خلکو له توان سره سم مېلمه ته لازمې اسانتیاوې برابرې او د مېلمه پالنې چارې په ورین تندي تر سره کېږي.

د مېلمه هر ډول ساتنه پر ځان لازمه ګڼي. دې کارته په پښتني ټولنه کې ((پر میلمه غیرت)) وایي او د پښتونوالۍ له اساسي او بنسټیزو توکو څخه ګڼل کېږي.

د پناه ورکولو دود:

په پښتنو کې دا یو مهم دود او دستور دی، چې پناه راوړونکي ته به خامخا پناه ورکوي. پناه ورکوونکی د پناه راوړونکي د سر او مال د ساتنې مسوولیت لري.

که څوک د خطر په وخت کې د مرګ یا د خپلې بې عزتۍ له ویرې نه د چاکور او ځای ته پناه یوسي، نو بیا هغه د پښتنو د دود دستور له مخې مجبور او مکلف دی، چې د پناه را وړونکي هر ډول ساتنه او پالنه وکړي.

د پښتني لاربښود د کتاب لیکوال پوهاند صدیق الله رښتین د ((تواریخ حافظ رحمت خاني)) په حواله لیکي: ((د ملک احمد یوسفزي او د لازاکو قبیلې تر منځ سخته دښمني وه. ملک احمد د سولې لپاره د ملک محمدخان د لازاک کلي ته ورغی. خلک پرې خبر شول، غوښتل یې چې ویې وژني، په دې وخت کې هغه د ملک محمدخان کور ته پناه یوړه. د ملک محمدخان میرمنې د پښتني دود له مخې ده ته پخپل کاله کې پناه ورکړه او له مرګه یې وساته.))

که چېرې یو ګناهکار چاته پناه وروړي، نو بیا بې طرفه ولسي مشران د سولې او جوړې لپاره کوښښ کوي. خامخا د حل یوه لاره پکې پیدا کوي. خو تر هغه چې د حل لاره پیدا کېږي، د پښتنو دود او د ستور له مخې په پناه ورکوونکي باندې د هغه هر ډول ساتنه لازمه او ضروري ده.

اشر:

د اشر د کلمې اصطلاحي معنا ګډ او د خپلې خوښې کار دی. دا یو غوره پښتني دود دی، چې له ډېرې لرغونې زمانې څخه په پښتون ولس کې شته.

پښتانه د خپل ټولنیز ژوند په بهیر کې، په ځانګړې توګه له ښارونو لیرې په کلیوالو سیمو کې ډېر کارونه، لکه: کرکیله، لو، غوبل، ویالې ویستل، کاریزونه پاکول او داسې نور په ګډه تر سره کوي. د اشر یا ګډ کار د دود په وسیله له یوې خوا کارونه ډېر ژر، او ښه او په اسانه تر سره کېږي او له بلې خوا په ټولنه کې له بیوزلو او بې وسو وګړو سره پوره مرسته کېږي.

اشر یو ډېر غوره دود دی. چې د ټولنیز ژوند په بهیر کې ډېرې ګټورې او اغیزناکې نتیجې لري. په کورو کلي او ولس کې یې د اتفاق، خپل منځي یووالي او پیوستون ډېره ښه وسیله او بیلګه ګڼلای شو.

تیږه ایښودل (سوله او روغه):

که چېرې د دوو وګړو، کورنیو او یا قبیلو ترمنځ په کومه معامله باندې اوږده شخړه او جګړه پیښه شي. په دغه جګړه کې دواړو خواووته د سر او مال زیانونه واوړي، نو په دې وخت کې پخپله ددې دواړو خواوو په غوښتنه او یا د نور ولس او دریمګړي په ښه نیت او اراده د سولې او روغې جوړې خبرې پیل کېږي. دا روغه جوړه د یوې ټاکلې مودې اویا تل لپاره د سپین ږیرو یا د کلیوالي او سیمه ییزې جرګې له خوا مینځته راځي.
د جرګې له فیصلې او پریکړې نه وروسته چې د مخالفینو د جوړولو او پخلا کولو له پاره کوم تړون او قرار داد کېږي، هغې ته سوله روغه وایي.

د جرګې له خوا ددغه روغې او سولې په مهال په دواړو خواوو "ناغه" ایښودل کیږي او هغوی ته په ډاګه اعلانیږي. که هر لوري د جرګې له پریکړې څخه سرغړونه وکړه په سزا کې به ترې ناغه اخیستل کېږي.

د روغې جوړې پریکړې او فیصلې ته په پښتنې دودونو کې ((تیږه ایښودل)) وایي. له

فیصلې څخه سرغړونې ته ((تیره ماتول)) بلل کیږي. دا تیره ماتول یا سرغړونه د پښتني دود له مخې یو ډېر ناوړه کار ګڼل کیږي.

په پښتني دودکې مؤقتي جوړې ته سوله وايي. روغه د همیشنۍ فیصلې او جوړې معنا لري. تیره ایښودل د جګړمارو خواوو ترمینځ د متارکې او سولې معنا لري. د تیرې ایښودل او د سولې د خبرو په وخت کې ډزې یا یو پربل تیرې او برید بند وي، چې دې ته په پښتني دودکې ((ډزبند)) وايي.

د متن لنډیز:

لکه څنګه چې هر ولس او ټولنه خپل ځانګړې دودونه او عنعنات لري، دغسې پښتانه هم د بشري نړۍ دیوې برخې په توګه له ډېرو غوره دودونو او عنعناتو څخه برخمن دي. دغه دودونه او رواجونه د دوی د ژوند پرټولو برخو حاوي او واکمن دي. غم او ښادي خپل جلا دودونه او مراسم لري، همدارنګه جرګه او مرکه، ننواتې او روغه جوړه، میلمه پالنه ګډکار یا اشر، پناه ورکول، ننواتې او داسې نور هر یو د غوره دود په توګه په پښتني ټولنه کې موجود دي او د ولس ټول وګړي یې په ورین تندي مني او رعایت یې کوي.

فعالیتونه

۱ـ د ښوونکي له متن لوستنې او لازمو څرګندونو وروسته دې زده کوونکي وګومارل شي چې متن په چوپه خوله په ډېر غور ولولي او ستونزمنې کلمې دې په نښه کړي.

۲ـ د زده کوونکو له خوا په نښه شوې کلمې دې ښوونکی د زده کوونکو په وسیله او هغه چې هغوی یې له معنا کولو عاجز وي پخپله معنا کړي.

۳ـ یو یو زده کوونکي دې تختې ته وروبلل شي چې هغه کلمې په مناسبو جملو کې وکاروي. ښوونکی دې د اړتیا پرمهال مرسته ورسره وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د متن یو یو پرګراف د ټولګي په وړاندې ولولي. ښوونکی دې د اړتیا په مهال مرسته ورسره وکړي.

۵ـ ښوونکی دې زده کوونکي په نوبت سره د ټولګي مخې ته راوبولي چې د متن مفهوم پخپلو الفاظو کې نورو ټولګیوالوته ووایي.

۶ـ په دې لاندې پوښتنو دې د لوست د زده کړې ارزونه وشي:

- دود او دستور څه شی دی؟
- دود دستور ولې د ټولنې پر وګړو ژورې اغیزې لري او په منلو یې مجبور او مکلف دی؟
- څوک د پښتنو د میلمه پالنې د دود په اړه څه ویلی شي؟
- څوک د اشر یا ګډکار د عنعنې په هکله خبرې کولی شي؟
- څوک د ننواتې په هکله څه ویلی شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ دندې په توګه له دغو یادو شویو دودونو څخه سربیره د پښتنو یو بل مشهور دود او دستور وټاکي او د هغه په هکله ترلاسه کړي معلومات دې د پښتو لوست په راتلونکي درسي ساعت کې نورو ټولګیوالو ته ولولي.

وییپانگه:

((الف))

اتل: قهرمان بریالی

احسان: نیکي، ښیګڼه

ارزول: ارزیابي کول

اړباسي: مجبوروي

اړتیا: ضرورت

اړدوړ: اغتشاش، ګډوډي

اړونده: مربوطه

اړه: ارتباط، احتیاج

استازی: نماینده

اشر: ګډکار

آبدات: تاریخي ودانۍ

اعتراض: انتقاد، ګوتنیونه

اعجاز: هغه کار چه بل خوک ورځخه عاجزوی

اغیزناکه: ګټوره، تاثیر لرونکې

افضل : غوره

امتیاز: توپیر، غوره والی

امینان : امانتګران، امانت ساتونکی

انتباه: عبرت، پند، آګاه شدن

الهام : په زړه کې لویدل

((ب))

بدیع : نوی پیداکوونکی، خلق کوونکی

بډایه: غني

بډاینه : غنا، مړیدنه

برخلیک: سرنوشت

برخمنه: د برخې خاونده

بشپړ: پوره

بلنه: دعوت، غږکول

بنسټونه: اساسونه، بنیادونه

بڼ: باغ

بڼه: شکل، رنګ

بوختیا: مصروفیت

بوقلمون : رنګا رنګ

بهرنی: خارجي

بهیر: جریان

بېلګه: مثال، نمونه

بېلګې: نمونې، ډولونه

((پ))

پاڅون: انقلاب، قیام

پرتله: مقایسه

پړه: ملامتي

پسخه: د ختو د دېوال رده

پلا: ځل، وار

پلورل: خرڅول

پلویان: طرفداران

پلې: تطبیق، په لار اچونه

پوړ: مقام، مرتبه

پیاوړی: قوي

پیرزوینه: لورینه

پیشه: کسب کار

پیل: شروع

پیوستون: یو ځای کېدل، یو موټی کېدل

((ت))

تدبیر: چاره، سنجش

ترڅ: ضمن

تقویه: پیاوړی، قوي

تل: بیخ، ژور

تمثیل: په عمل او کړنه ښودل

تندی: تنده، پېشاني

تواضیع: حلم، کمیني

تهدید: ګواښ، ترفشار لاندې راوستل

تیکی: پوښ، غلاف

((ټ))

ټاټوبی: هېواد، د استوګنې سیمه

ټاکلی: معلوم

ټولګې: مجموعې

ټولنیز: اجتماعي

((ج))

جرگه مار: جرگه کوونکي

جرم: گناه

جود: سخا

جلباب: کمزوري، څادر، پړونی

((ځ))

ځانګړنې: خصوصیات، مواصفات

ځغرده: جرأت، زړورتیا، واضیح خبره

ځلاند: روښانه

ځواک: قوت، طاقت

ځوړ: مخ ښکته

((چ))

چاپېریال: محیط، ماحول

چارواکي: لوړ رتبه مامورین، د چارو واکمن

چمتو: آماده، تیار

((څ))

څانګې: ښاخونه، برخې

څرکونه: نښې نښانې، پلوشې

څښتن: خاوند

((ح))

حاوي: چاپېر، مجموعه

حسن: ښکلا

حمد : د الله تعالی ستاینه

حوض: ډنډ

((خ))

خاتمت : ختمیدل، پای ته رسیدل

خاورین: له خاورو جوړشوی

خرقه: د درویشانو چینه

خړوبول: اوبه کول

خلیفه : ځای ناستی

خوندي: محفوظ، ساتلی

((د))

درهم برهم: ګډوډ، خراب، ویجاړ

درهم: عربي پیسې، عربي سکې

دنده: وظیفه

دود: رسم او رواج

دودیز: عنعنوي، مروج

((ډ))

ډګر: میدان

ډېری: زیاتره، اکثره

((ذ))

ذوق: علاقه، مینه

((ر))

روحاني : مذهبي مشر

رول: نقش

رویه: سلوک، چلند

ریاضت: گوشه نیشیني، ځانته ناسته د عبادت لپاره

رونړ اندی: روښانفکر

((ز))

زغمل: تحمل کول

زمولوي: مړاوی کوي، ځپي، ضعیف

((ژ))

ژانرونه: ډولونه

ژغورل: ساتل

ژوي: ژوندي موجودات، حیوانات

((س))

سپیڅلی: مقدس، پاک

سپما: پاسره، زېرمه کول

ستاینه: مدحه، صفت

ستونزمن: مشکل، بحراني

سخاوت : بخشش

سوبې: فتحې

سیاستوال: سیاست پوه

سیما: څېره

سیمه ییز: منطقوي

سیمه: منطقه

((ش))

شخړه: لانجه، جګړه، ربړه

شکوه: شکایت

شومي : غرپ اوبه ځښتی

((ښ))

ښادمن: خوښ، خوشحال

((ص))

صنیع : جوړوونکی

((ظ))

ظرف: لوښی

((ع))

عارف : په حقیقت سره خدای پیژندونی

عنعنات: دودونه او رواجونه

((غ))

غور: دقت، ځیرتیا

غورځنګ: نهضت، سیاسي ډله،

غوره: ډېره ښه

((ف))

فطري: طبیعي

((ق))

قلندر: درویش، له دنیا څخه بې پروا

((ک))

کارول: استعمالول

کبان: ماهیان

کچه: سطحه، اندازه

کرامت: عزت، بزرګی، خارق العاده کار

کرکه: نفرت

کرکیله: دهقاني، بزګري

کړاو: تکلیف، زحمت

کلاسیک: غوره پخوانی

کوهستان: غرنۍ سیمه

((ګ))

ګالل: تیرول

ګنج: خزانه

ګڼه ګوڼه: بیروبار

ګومارل: مؤظف کول

((ل))

لاربنود : رهنما، مشر

لامل: سبب

لرغونې: پخوانۍ

لرغونی: پخوانی

لړۍ: سلسله، قطار

لمریز: شمسی

لوبغاړی: لوبې کوونکی

لونل: شیندل

لېچې: مړوندونه، بازوها

((م))

ماڼۍ: ودانۍ، قصر

محروم: بې برخې

مدعي: چې د عوه پرې شوې وي

مزاج : طبعه

مستغني: بې نیازه

مسجع: د سجع او قافیې لرونکي

مصرع: (مسره) نیم بیت، یا د بیت یوه برخه

مصلح: اصلاح کوونکی

معینه: ټاکلې

مفصل: تفصیل لرونکی- لوی

مقبولیت : قبول شوی

مقیاس: اندازه

منثور: په نثر، غیر منظوم کلام

منځنی: متوسطه

منظوم: په نظم

موافق: برابر

مورد: ځای

موهومي: غیرواقعي، ډارونکی

مهال: وخت

((ن))

نادر : نه پیدا کیدونکی، بې ساری، په سختی پیداکیدونکی

نادودې: ناروا، زورزیاتی

نغښتې: پېچلی، پچانیده

ننداره: ښودنه، نمایش

ننواتې: عذرکول

((و))

واټ: سړک، جاده

واک: صلاحیت

واکمني: واک لرل، قدرت لرل

وداني: آبادي

وده: پرمختیا

ورین: پراخ

وړتیا: لیاقت، اهلیت

وعظ : پند او نصیحت

وکښه: ولیکه

ونډه: برخه

ویاړنه: حماسه، فخر

ویرژلی: په ویر او ماتم اخته

ویرنه: مرثیه

ویاړونه: افتخارات

((هـ))

هخول: تشویقول

هڅه: کوښښ، هاند

هنروال: هنرمند، د هنرخاوند

هوري: هلته

هیلۍ: مرغابۍ

((ي))

یرغل: تیری، تجاوز

اخځليکونه:

۱_ د کاظم خان شيدا ديوان، عبدالرؤوف بېنوا سريزه، پښتو ټولنه، ۱۳۳۱ لمريز کال.

۲_ پښتانه شعراء لومړی ټوک، عبدالحی حبيبي، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۲۰هـ.ش. کال.

۳_ د پښتو ادبياتو تاريخ، (معاصره دوره) کانديد اکاډمېسن محمد صديق روهي، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۱۳۷۸هـ.ش. کال.

۴_ اوسني ليکوال، لومړی ټوک _ دويم ټوک، عبدالرؤوف بېنوا، د مطبوعاتو مستقل رياست، ۱۳۴۰ _ ۱۳۴۱هـ.ش. کال.

۵_ د افغانستان مشاهير، لومړی ټوک، سيد محی الدين هاشمي، د اريک ګرځنده کتابتونونو اداره، ۱۳۸۷هـ.ش. کال.

۶_ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤوف بېنوا، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۲۳هـ.ش. کال.

۷_ پښتو، پښتانه او پښتونولي، څېړنوال سيد محی الدين هاشمي، وحدت خپرندويه ټولنه، ننګرهار ۱۳۸۹هـ.ش. کال.

۸_ د عبدالرحمٰن بابا ديوان، د محمد عارف غروال په زيار، پښتو ټولنه، ۱۳۵۶هـ.ش. کال.

۹_ خیرالبیان، بایزید روښان، کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۵۳هـ.ش. کال.
۱۰_ زریني ځانګې، حبیب الله رفیع، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳۶۰هـ.ش. کال.
۱۱_ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، کابل، ۱۳۳۹هـ.ش. کال.
۱۲_ د خوشحال خان خټک کلیات، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳۵۸هـ.ش. کال.
۱۳_ د نثري ادب ډولونه، څېړنوال، سید محی الدین هاشمي، وحدت خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۹هـ.ش. کال.
۱۴_ ادبپوهنه، محقق سید محی الدین هاشمي، د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۲هـ.ش. کال.
۱۵_ فرهنګ ادبیات جهان، پنځم ټوک، دوکتور حسن حزایل، تهران، ۱۳۸۴هـ.ش. کال.
۱۶_ ادبي فنون، عبدالرؤوف بېنوا، پښتو ټولنه، ۱۳۲۶هـ.ش. کال.
۱۷_ پښتو _ پښتو تشریحي قاموس، د افغانستان د علومو اکاډمي، دویم چاپ، میدیوتیک اداره، ۱۳۸۳هـ.ش. کال.
۱۸_ فرهنګ نشر سخن، حسن انوري. (په اتو ټوکونو کې)
۱۹_ فرهنګ عمید، حسن عمید. (په دوو ټوکونو کې)
۲۰_ د پښتو ژبې لنډ ګرامر، محقق سید محی الدین هاشمي، د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره، پېښور ۱۳۸۳هـ.ش. کال.
۲۱_ غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶هـ.ش. کال.
۲۲_ ادبي لیکونه، پوهاند صدیق الله رښتین، پېښور، ۱۳۷۳هـ.ش. کال.
۲۳_ پښتو نثر تاریخ، محمد افضل رضا، یونیورسټي بک ایجنسي پېښور، ۱۹۹۵م. کال.
۲۴_ د عبدالقادر خان خټک دیوان، د همېش خلیل سریزه او تعلیقات، پښتو اکېډمي پېښور، ۲۰۰۲م. کال.